

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU POLİTİKASI VE İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

**ELEŞTİREL HUKUK BAĞLAMINDA ÇEVRE POLİTİKASI VE HUKUKU:
BERGAMA SİYANÜR MÜCADELESİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nahide AVŞAR

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Görkem BİRİNCİ

Nevşehir
Eylül, 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Nahide AVŞAR

“Eleştirel Hukuk Bağlamında Çevre Politikası ve Hukuku: Bergama Mücadelesi Örneği” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Nahide AVŞAR

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Görkem BİRİNCİ

Kamu Politikası ve İşletmeciliği Anabilim Dalı Başkanı

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ARSLAN

Doç. Öğr. Üyesi Görkem BİRİNCİ danışmanlığında Nahide AVŞAR tarafından hazırlanan “Eleştirel Hukuk Çalışması Bağlamında Çevre Politikası ve Hukuku: Bergama Siyanür Mücadelesi Örneği” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Politikası ve İşletmeciliği Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

22 / 08 / 2019

JÜRİ

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Görkem BİRİNCİ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN

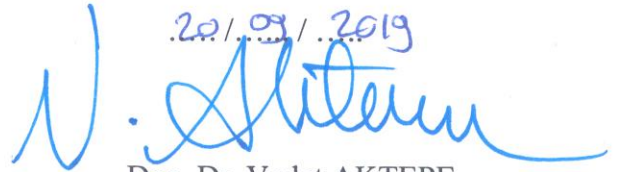
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Bülent ESKİN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 20 / 09 / 2019 tarih ve 2019.37.96 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

20 / 09 / 2019

Doç. Dr. Vedat AKTEPE

Enstitü Müdürü

**ELEŞTİREL HUKUK BAĞLAMINDA ÇEVRE POLİTİKASI VE HUKUKU:
BERGAMA SİYANÜR MÜCADELESİ ÖRNEĞİ**

Nahide AVŞAR

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Politikası ve İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2019
Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Görkem BİRİNCİ**

ÖZET

1970’li yıllar Amerika Birleşik Devletleri’nin siyasal ikliminin oldukça çalkantılı olduğu ve özellikle mevcut yargısal düzenin sorgulandığı bir dönemdir. Söz konusu dönemde ortaya çıkan ve gelişen Eleştirel Hukuk Çalışmaları, dönemin hukuk teorisi ve pratiği arasındaki ilişkinin hukuk teorisyenleri tarafından eleştirel bir değerlendirmesidir. Öte yandan aynı dönemde yaşanan bazı büyük çevresel felaketler, sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışı ise, çevre sorunlarının gündeme daha fazla taşınmasına neden olmuştur. Özellikle de çevre konusunda farklı disiplinlerde çalışmalar yürüten akademisyenler ile çevre protesto hareketleri çevre sorunlarının kamuoyunda farkındalığını arttırmıştır. Çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunması çevre hukuku ve politikalarıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak çevre politikalarına ve hukukuna yön veren küresel, uluslararası ve ulusal düzenlemeler çevre sorunlarına yüzeysel çözümler sunmaktan öteye geçememiştir. Eleştirel Hukuk Çalışmaları genel olarak mevcut hukuk düzeninin toplumsal sorunların çözümünde yetersiz kaldığını savunur. Eleştirel Hukuk Çalışmaları teorisyenlerinin hukuka yönelik eleştirileri çevre hukuku söz konusu olduğunda da geçerliliğini korumaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de çevre politikaları ve çevre hukuku, 1989’dan günümüze kadar gelen Bergama siyanür karşıtı hukuksal-toplumsal mücadelesi üzerinden ele alınmış ve bu mücadele toplumsal, ekonomik, politik ve çevresel açıdan incelenerek bütüncül bir yaklaşımla irdelenmiştir. Bu doğrultuda çevre politikası ve çevre hukukunun geçtiği tarihsel süreçler Eleştirel Hukuk Çalışmaları perspektifinden değerlendirilmiştir. Sonuçta ilgili kamu kurumları ve maden şirketinin çevrenin korunmasına yönelik yargı kararlarını uygulamaktan kaçınmasının Eleştirel Hukuk Çalışmaları teorisyenlerinin de savunduğu tezleri destekler nitelikte olduğu, yani hukuk teorisi ile pratiğinin esasında her zaman örtüşmediği ortaya konmaya çalışılmıştır. Tezin amacı, Eleştirel Hukuk Çalışmaları’nın kavramsal çerçevesini çizerek, çevre politikası ve hukukunun geçtiği tarihsel süreçlerini de göz önüne alarak Eleştirel Hukuk Çalışmaları perspektifinden Bergama köylülerinin siyanür mücadelesini bütünsel bir şekilde incelemektir. Tezin önemi ise çevre politikası ve çevre hukukunun Eleştirel Hukuk Çalışmaları perspektifinde ele alınmamış olması nedeniyle yeni bir bakış açısı getirerek, sınırlılığını oluşturan Bergama siyanür mücadelesinin bütünsel değerlendirilmesine katkı sağlayacak olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Hukuk Çalışmaları, Çevre Politikası, Çevre Hukuku, Bergama Siyanür Mücadelesi

**A CRITICAL LEGAL STUDIES PERSPECTIVE ON ENVIRONMENTAL POLITICS AND
LAW: THE CASE OF BERGAMA MOVEMENT**

Nahide AVŞAR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Department of Public Policy and Management, M.A. Thesis, September 2019

Supervisor: Assistant Professor GÖRKEM BİRİNCİ

ABSTRACT

The 1970s were a decade of political unrest in the United States, which brought into question the legitimacy of the country's judicial system. In the same period emerged the Critical Legal Studies Movement, which involves legal scholars' assessment of the relationship between legal practice and legal theory. At the same time, environmental disasters, industrialization, urbanization and population growth brought environmental issues into the limelight. Academics from various disciplines and environmental protest movements with varying emphases have heightened public awareness of environmental issues. Environmental problems have been addressed and environmental protection has been granted through environmental law and environmental politics. However, Critical Legal Studies adherents claim that laws are ineffective in solving social problems. Their criticism of law also applies to environmental law. Global, international and national regulations of environmental law and environmental politics provided only a superficial solution to environmental problems. Turkey's environmental politics and law will be dealt with using the case of the Bergama movement which emerged at the end of the 1980s. The thesis takes a comprehensive approach examining the Bergama movement socially, economically, politically and environmentally. It intends to demonstrate that the non-implementation of judicial decisions by the public institutions and the gold mining companies supports the thesis of Critical Legal Studies that legal practice and legal theory don't converge. By considering the chronological evolution of environmental politics and environmental law and by providing the conceptual framework for Critical Legal Studies, the aim of this thesis is to study in a comprehensive manner and from a Critical Legal Studies perspective the Bergama villagers' struggle against the use of cyanide-leaching method in the Bergama gold mine. Given the fact that environmental politics and environmental law haven't been examined from a Critical Legal Studies perspective, the importance of this thesis resides in contributing to present a holistic evaluation of the Bergama Movement by offering a new perspective.

Keywords: Critical Legal Studies, Environmental Politics, Environmental Law, Bergama Movement

TEŞEKKÜR

“Eleştirel Hukuk Çalışmaları Çevre Politikası ve Hukuku: Bergama Siyanür Mücadelesi” adlı tez çalışmasının hazırlanması sürecinde bana yol ve yöntem gösteren, bilgi ve tecrübelerini paylaşan, kıymetli zamanlarını çalışmam için ayıran değerli danışman hocam, Dr. Öğr. Üyesi Görkem BİRİNCİ’ye teşekkür ederim. Çevre felsefesini bana sevdiren, ders notlarından hala faydalandığım, değerli hocalarım Dr. Öğretim Üyesi M. Yunus BİLGİLİ’ye ve Dr. Öğretim Üyesi Hüsniye AKILLI’ya, ders döneminde bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım değerli hocalarım; Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN’a, Dr. Öğr. Üyesi H. Serkan AKILLI’ya, Dr. Öğr. Üyesi İlhan ARAS’a, Dr. Öğr. Üyesi Ulaş ÜNLÜ’ye ve Dr. Öğr. Üyesi Bülent ESKİN’e ayrı ayrı teşekkür ederim.

Çıktığım bu yolun her aşamasında maddi ve manevi desteğini esirgemeyen kıymetli annem Özlem AVŞAR’a, babam Levent AVŞAR’a ve kardeşim Emirhan AVŞAR’a teşekkür ederim. Tez yazma sürecimde hep yanımda olup, Almanca çevirilerinde yardımcı olan yol arkadaşım Kader ŞAHİN’e teşekkür ederim. Yurt arkadaşlarım Fatma AKDURAN’a, İlknur ŞİMŞEK’e, Yağmur GÖKÇE’ye ve Y. Özge AKPINAR’a sabırlarından ve bana olan desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Tez yazma sürecinde sorularımı hiç yanıtızsız bırakmayan değerli arkadaşlarım Büşra ZUHAL’e, Ali ARICI’ya ve Harun POLAT’a ayrıca teşekkür ederim.

Ve en önemlisi, dünyanın her neresinde olursa olsun, yaşamın yeşil altın ağacını savunmaktan vazgeçmeyen tüm çevre aktivistlerine çok teşekkür ederim.

Nahide AVŞAR
Nevşehir, 2019

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR ve SİMGELER	x
TABLolar LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ELEŞTİREL HUKUK ÇALIŞMALARI

1.1. Eleştirel Hukuk Çalışmaları	5
1.1.1. Formalizmin Reddinden Liberal Toplum Eleştirisine	7
1.1.1.1. Formalizmin Reddi	7
1.1.1.2. Liberal Toplum Eleştirisi	9
1.1.2. Eleştirel Hukuk Çalışmalarını Etkileyen Akımlar.....	10
1.1.2.1. Amerikan Hukuk Realizmi'nin Eleştirel Hukuk Çalışmaları'na Etkisi	10
1.1.2.2. Marksist Yaklaşımın Eleştirel Hukuk Çalışmaları'na Etkisi.....	11
1.1.2.3. Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Hukuk Çalışmaları'na Etkisi	12
1.1.2.4. Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nda Nihilizm Etkisi	13
1.1.2.5. Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nda Yapıbozumculuk Etkisi	14

1.2. Eleştirel Hukuk Çalışmaları: İki Örnek Yaklaşım	15
1.2.1. Kennedy'in Özel Hukuk Yargılamasında Öz ve Biçim Yaklaşımı	15
1.2.2. Tushnet'in Özel Hukukun Uygulamasına İlişkin Sorunlara Yaklaşımı	20
1.3. Eleştirel Hukuk Çalışmalarının Temel Savları	23
1.3.1. Hukukun Belirsizliği	23
1.3.2. Hukukun Tarafılığı	27
1.3.3. Hukukun Politikliği	29

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE POLİTİKASI VE HUKUKU

2.1. Çevre	33
2.1.1. Çevre Sorunları	33
2.1.2. Çevre Sorunlarının Nedenleri	37
2.2. Çevre Politikasının Felsefi Temelleri – Paradigma Değişimi.....	39
2.3. Ekonomi Politik ve Ekoloji Politik	41
2.4. Çevre Bilinçlendirmesi, Çevre Politikası ve Ekolojik Hareketler	44
2.4.1. Günümüzde Çevreye Bakış, Politik Çevrebilim ve Çevreci Akımlar	44
2.4.2. Ekoloji Hareketleri: Popüler ve Radikal Çevreci Akımlar	46
2.4.3. Türkiye'de Çevre Koruma Düşüncesinin Gelişimi ve Çevre Politikaları ...	51
2.4.4. Türkiye'de Çevre Politikası ve Temel Nitelikleri	53
2.5. Çevre ve Hukuk	54
2.5.1. Çevre Hukukunun Amacı ve Nitelikleri	55
2.5.2. Çevre Hukukunun Gelişimi ve Kaynakları	56
2.5.3. Türkiye'de Çevre Hukukunun Gelişimi	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BERGAMA SİYANÜR MÜCADELESİ

3.1. Bergama ve Altın Madeni.....	65
3.1.1. Altın Toprak ve Ekonomi	66
3.1.2. Siyanür ve Çevresel Etkiler	67
3.1.3. Toplumsal Dinamit	70
3.1.4. Politika: Mücadele Alanı	72
3.2. Bergama Siyanür Mücadelesinin Tarihsel Gelişimi	75
3.2.1. Başlangıç Dönemi: 1990-1996	75
3.2.2. Gelişme Dönemi: 1996-1998	76
3.2.3. Zayıflama Dönemi: 1999-2005	78
3.2.4. 2005 Sonrası Gelişmeler	82
3.3. Yasama ve Yürütme Çatışması	84
3.3.1. Siyanür Madenciliğinde Dava Konusu İlk İşlem	84
3.3.2. İdarenin Yetki Karmaşası	86
3.3.3. Başbakanlık Emrine Karşı Açılan Dava	88
3.3.4. Kamu Görevlilerinin Mahkeme Kararlarını Yerine Getirme Sorumluluğu	89
3.3.5. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başvuruları	90
3.3.6. Yeni Yasal Düzenlemeler ve Yönetmelikler	91
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	101
EKLER	116
ÖZGEÇMİŞ	119

KISALTMALAR ve SİMGELER

A.Ş.:	Anonim Şirketi
AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AHR:	Amerikan Hukuk Realizmi
ÇED:	Çevresel Etki Değerlendirmesi
EHÇ:	Eleştirel Hukuk Çalışmaları
GDO:	Genetiği Değerştirilmiş Organizmalar
GSM:	Gayri Sıhhi Müesseseler
HES:	Hidroelektrik Santral
OECD:	Ekonomik İşbirliği Kalkınma Örgütü
TMMOB:	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜBİTAK:	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UÇEP:	Ulusal Çevre Stratajisi Eylem Planı
YDABÇAĞ:	Yer Deniz Atmosfer Bilimleri ve Çevre Araştırma Grubu

TABLÖLAR LİSTESİ

- Tablo 1.1.:** Biçim tercihine ilişkin kurallar ve standart yorumu
- Tablo 2.1.:** Paradigma değişimi
- Tablo 3.1.:** Bergama siyanür mücadelesinin tarafları
- Tablo 3.2.:** Bergama siyanür mücadelesi ile ilgili raporlar

(Siegfried Hansen, Hamburg, 2012)

“Grau, teurer Freund, ist alle Theorie
und grün des Lebens goldner Baum.“

“Değerli dost; gridir tüm teoriler
ve yeşildir yaşamın altın ağacı.“

Johann Wolfgang von Goethe, Faust

GİRİŞ

1960-1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) politik iklimi sosyal, ekonomik ve kültürel gündemi oldukça etkilemiştir. Gordon'a göre bu dönemde hukuk üzerine düşünenler için var olan gerçeklik yaşanan politik kaosla yakından ilgilidir. Okullarda görülen hukuk eğitimiyle sokaklarda yaşananlar arasındaki zıtlık görmezden gelinemeyecek boyutlara ulaşmıştır (Gordon, 2006: 388). Vietnam Savaşı'nın olduğu bir dönemde sokak protestolarının yoğunluğu öğrencilerin ve akademisyenlerin yönünü sokağa çevirmiştir. Amerikan hükümetinin izlediği yanlış politikaların ve Vietnam Savaşı'nın tırmanan geriliminin etkisiyle öğrenci ve akademisyenler protesto eylemlerine katılım göstermişlerdir. (Deane, 2008: 81-82). Savaş karşıtı oluşumun içinde yer alan protesto eylemlerine katılan bazı öğrenci ve akademisyenler Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nın (EHÇ) şekillenmesinde de etkili olmuşlardır (Hutchinson, 1989: 2). EHÇ hareketinin ortaya çıkmasında toplumsal ve politik çatışmaların etkisi büyüktür. Sokakta olanlara dair yapılan politik analizler farkındalığı arttırmış ve liberal hukuk anlayışının bir yansıması olan geleneksel hukuk öğreniminin sorgulanmasına yol açmıştır (Schlegel, 1984: 406). Uzlaştırıcı yapının eksikliği nedeniyle toplumsal çatışmalar giderek yoğunlaşmaya devam etmiştir (Gordon, 2006: 389). Uzlaştırıcı değil de var olan yapıyı muhafaza etmeye çalışarak korumacı davranan devlet toplumsal çatışmayı polisiye tedbirlerle, hukuku araçsallaştırarak ve siyasi düşmanların sindirilmesi yoluyla bastırmaya çalışmıştır. Hukukun siyasi iktidarın elinde kullanabileceği bir koza dönüşmesi hukukun politikliği tartışmalarını ortaya çıkarmıştır (Akman, 2012: 1280). Hukuk teorisi ile uygulaması arasındaki fark nedeniyle akademisyenler ve hukuk eğitimi alan öğrenciler hukuku sorgular hale gelmiştir. Bu dönem de klasik hukuk yaklaşımının toplumsal sorunların çözümünde yetersiz kalması, söz konusu akademisyenler ve hukukçular tarafından hukukun bizatihi kendi varlığının sorgulanmasına yol açmıştır. Hukukun varlığının sorgulanabilir hale gelmesi toplumsal sorunların temeline ilişkin çalışmalar yapılmasını bir gereklilik olarak ortaya çıkarmıştır (Akbaş, 2015: 27). Bu dönemde toplumsal sorunlara ilişkin çalışmalar, EHÇ adı altında yapılmıştır. EHÇ,

klasik hukuk yaklaşımının toplumsal sorunların çözümü konusunda neden yetersiz kaldığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Klasik hukuk yaklaşımında adaletin yasalara ilişkin olduğu kabul edilir. Klasik hukuk anlayışının sürdürülebilir olması için adaleti sağlaması önemlidir. Adalet kavramı bunun uygulanmasından doğan eksiklikten meydana gelen adaletsizlik olgusundan bağımsız düşünülemez. Adalet talebi ve adalet arayışı adaletsizlik olgusunun tabii bir sonucudur. Bir durum olarak adaletsizlik yasanın bilfiil kendisinde ya da uygulamasında görülür. Adaletin sağlanamadığı durumlarda direnç gösterilmesi, gösterilen bu direncin bir mücadeleye dönüşmesi söz konusu olabilmektedir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanlar haksız yasalara ya da yargı kararlarına karşı adaletin sağlanması istemiyle sokağa inmekte ve sokağı mücadele alanına çevirmektedirler. Çevre direniş hareketleri de, çevre hukuku ve politikalarına yön veren yegâne şey olmasa da odak noktalarından biridir. Yasalara ya da yasaların uygulanması sırasında ortaya çıkan aksaklıklara karşı gösterilen bu direnişler, nedenleri ve gerekçeleriyle birlikte övülmek ya da mahkûm edilmekten öte anlaşılmaya çalışılmalıdır.

Türkiye’de de benzer bir şekilde yasalara ve yargı kararlarına karşı ulusal ya da yerel ölçekte tepkiler verilmektedir. Bunlardan biri de Bergama halkının altın madenine karşı verdiği mücadeledir. Türkiye’de İzmir’in Bergama ilçesinde faaliyete geçen altın madeni şirketinin kimyasal bir yöntem olan siyanür liçi yöntemini kullanmasına karşı 1994 yılında hem toplumsal hem de hukuksal bir direniş hareketi baş göstermiştir. Bergama halkının ve çevrecilerin altın madenine karşı yürüttükleri mücadelede adaletsizlik olgusuyla yasaların ve yargı kararlarının uygulanması aşamasında karşılaşmıştır. Yargısal süreç boyunca, Bergama köylülerinin lehine sonuçlanan (1997 tarihli Danıştay 6. Daire’nin kararı, 2001 tarihli Yargıtay 4. Dairesi’nin kararı 2002 tarihli İzmir 3. İdare Mahkemesi’nin kararı, 2002 tarihli İzmir Bölge Mahkemesi kararı, 2004 tarihli İzmir İdare Mahkemesi’nin kararı, 2006 tarihli Danıştay 8. Dairesi’nin kararı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) 2004, 2006 ve 2007 tarihli kararları) kararları işlevsel olmaktan uzak olmuştur. Sermaye çevreleri

ve çıkar gruplarının politikacılar üzerindeki baskısı, politikacıların yasa, kanun ve yönetmelik değişiklikleri ile madencilğin önünü açma girişimleri yargıyı işlevsiz hale getirmiştir. Hukukun, adaleti sağlama konusunda yetersiz kalması, yargı mücadelesinin dışında sokakların toplumsal mücadele alanı olarak siyasallaşmasına yol açmıştır.

Bu çalışmada Bergama siyanür mücadelesi örneğinden hareketle Türkiye’de çevre hukuku ve çevre politikası ilişkisi EHÇ bağlamında ele alınmış ve Bergama direnişi, EHÇ teorisyenlerinin yaklaşımları üzerinden üç temel sav esas alınarak incelenmiştir (Akbaş, 2015: 78-92). Bu savlar: (1) hukukun belirsizliği, (2) hukukun tarafsızlığı ve (3) hukukun politikliği şeklinde sıralanmıştır. EHÇ’nin bu savları sadece hukukun içsel yapısıyla ilgili değildir, aynı zamanda hukukun oluşumu ve uygulanması sırasında da ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise, sosyal bilimlerin diğer dallarının hukuka etkisinin değerlendirilmesini de gerekli kılmaktadır.

Birinci sav olan “hukukun belirsizliği” savı bu çalışmada çevre hukukunun içsel yapısından kaynaklanan bilimsel belirsizlik çerçevesinde ele alınmıştır. İkinci sav olan hukukun tarafsızlığı savı ise, sermayenin ya da çıkar çevrelerinin yargı kararlarına etkisi dikkate alınarak incelenmiştir. Üçüncü sav olan hukukun politikliği savı ise çevre yasalarının yapıma sürecinden başlayarak uygulanmasına kadar geçen sürede politika ile ilişkisi üzerinden incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde 1970’li yıllarda dönemin kaotik siyasal ikliminden etkilenen, teori ile pratik arasındaki ilişkiyi ön plana çıkararak mevcut hukuk sisteminin eleştirisinde bulunan EHÇ ele alınmıştır. EHÇ’nin etkilendiği akımlarla arasındaki benzerliklere ve farklılıklara değinilmiştir. Amerikan Hukuk Realizmi (AHR), Frankfurt Okulu, Marksist yaklaşım ve yapıbozumculuk akımları ile mevcut yargı sistemini eleştirisi konusunda benzeşmektedir. Ancak EHÇ teorisyenleri diğer akımlara göre daha radikaldir. Kimi EHÇ teorisyenlerinin bu radikalliği onları hukuki nihilizme kadar götürmüştür (Aktaş, 2011: 55-58) . EHÇ teorisyenleri mevcut hukuk sisteminin eleştirisini yaparken formalizm ve liberalizm eleştirisi üzerine

yoğunlaşmıştır. Bu bölümde ayrıca EHÇ'nin iki önemli temsilcisi olan Duncan Kennedy ve David Trubek'in makaleleri incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde çevre politikası ile çevre hukuku arasındaki ilişki mercek altına alınmıştır. Çevre politikalarını ve hukukunu etkisi altına alan paradigmlar incelenmiştir. Çevre sorununu gündeme taşıyan çevre felaketleri, çevre konusunu farklı disiplinlerde ele alan akademisyenler, kendine belirli bir odak noktası belirlemeyen çevreci hareketler ve siyasi oluşumlar incelenmiştir. Çevre konusunun kapsam alanının genişliği, karmaşıklığı göz önüne alındığında sadece mevcut politik ve yargısal düzenlemelerle çevre sorunlarına çözüm bulma olasılığının bulunup bulunmadığı tartışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünü oluşturan üçüncü bölümde Türkiye'de çevre hukuku ve politikası Bergama örneğinden hareketle yargısal kararlar üzerinden incelenmiştir. Bergama ilçesinde 1989'da başlayan ve günümüze kadar süren altın cevherinin siyanür liçi yöntemi ile ayrıştırılmasına karşı süren mücadele toplumsal, ekonomik, politik açıdan incelenerek bütünsel bir çalışma yapılmaya çalışılmıştır. Bergama mücadelesi EHÇ bağlamında incelenmiştir.

Ayrıca Bergama siyanür mücadelesinin hukuk bilimi dışında diğer sosyal bilimlerle olan ilişkisi bütünsel bir şekilde incelenmiştir. Hukukun, sosyal bilimlere neden ihtiyaç duyduğu; çevresel, sosyolojik, politik ve hatta ekonomik etkenlerle ne derece ilişkili olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca, EHÇ kuramından hareketle hukuksal kuralların klasik hukuk anlayışında belirtildiği gibi yargısal kararların yegâne belirleyeni olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ELEŞTİREL HUKUK ÇALIŞMALARI

1.1. Eleştirel Hukuk Çalışmaları

1970'li yıllar ABD'de yargısal bir krizin yaşandığı, mevcut sistemin yargısal çözümler konusunda yetersiz kaldığı bir dönem olmuştur. Mevcut hukuk sisteminin toplumsal sorunların çözümü konusunda yetersiz kalması, hukukun bizatihi kendi varlığının sorgulanmasına yol açmıştır. Hukukun varlığının sorgulanabilir hale gelmesi de toplumsal sorunların temeline ilişkin çalışmalar yapılmasını bir gereklilik olarak ortaya çıkarmıştır (Akbaş, 2015: 27). EHÇ Konferansı bu gerekliliğin bir sonucu olarak toplanmıştır.

EHÇ, 1977 yılında ABD'de Wisconsin Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde düzenlenen konferansa verilen isimdir (Hutchinson ve Monahan, 1984: 200). Bu konferansa katılan teorisyenler farklı politik görüşlere sahip, sol kanatla ilişkilendirilebilecek isimler olmakla birlikte hukuk teorisi üzerine yazılar yazmış ya da düşünsel katkı sağlamış, hukuka ilişkin değerlendirme ihtiyacı hisseden çalışmalarını tek bir alana odaklamamış yazarlardan oluşmuştur (Bix, 2004: 217). EHÇ'ye katkı sağlayan yazarlar arasında Duncan Kennedy, Mark Tushnet, Richard Abel, Tom Heller, Rand Rosenblant, Stewart Macaulay, Morty Hortwitz, Ruberto M Unger, Robert W. Gordon, Peter Gabel, Garry Peller, Joseph W. Singer, Morton Horwitz, Karl Klereve, Mark Kelman gibi isimler yer alır (Aktaş, 2011: 16).

EHÇ, mevcut hukuk düzeninde yanlış gidenin ne olduğu, toplumsal sorunlar karşısında hukukun neden yetersiz kaldığı ve çözümün neden hukuk bilimi dışında sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin de katkı sağladığı geniş bir alanda aranması gerektiğine dair verilen farklı cevaplar bütünü olarak tanımlanmıştır.

EHÇ'nin ortaya çıkış amacı, baskıcı ve hiyerarşik bir kılıfla karşımıza çıkan, gayri adil uygulamaları ve etkileri ile hukuk öğretilerini, hukuk eğitimini ve bununla birlikte hukuk kurumlarının işleyişini gözler önüne sermek olmuştur (Akbaş, 2015: 22). EHÇ Konferansı'nda hem hukuk teorisi ve pratiği arasındaki bağlantının hangi yönde kurulduğu hem de dönemin mevcut sorunları tartışılmıştır (Yüksel, 2004: 207). EHÇ, hukuk öğretilerine dair kuramların birer dogmaya dönüştürüldüğünü, onları etkisi altına alan toplum ve dünya görüşlerinin arka planda bırakıldığını savunmuştur. EHÇ, hem hukuk öğretilerini hem de bu öğretilerin arka planındaki paradigmayı tartışmaya açmıştır. EHÇ hukuksal öğretilerin nasıl işlediğini göstermeye çalışmışsa da, bu hukuksal öğretilerin yerine geçecek yeni bir hukuk öğretisi önerisinde bulunmaktan kaçınmıştır. EHÇ'nin bu işleyişi gösterme çabası toplumsal sorumlulukların bir parçası olarak görülmüştür. Bu toplumsal sorumluluğu taşıyan ve hukuka ilişkin genel yaklaşımlar karşısında eleştirel bir tavır sergileyen çalışmalar, ortak bir yöntem ya da kuram önerip önermemesine bakılmaksızın EHÇ ile bağdaştırılmıştır (Minda, 1995: 106-107).

Tushnet'e göre mevcut yargısal düzeni (hukuksal liberalizmi) eleştiren çalışmaların adının EHÇ ile anılması ne kadar geniş ve kapsamlı bir alana yayıldığıнын ve aynı zamanda solun hegemonyasının arttığıнын göstergesi olarak yorumlanmıştır. Tushnet (1990), EHÇ'den bahsederken "akademik hukuk dünyasında solun hegemonyasının arttırılması ve desteklenmesi projesine sahip çıkan bir grup solcu akademisyenin duruşu" ifadesine yer vermiştir (Tushnet' ten aktaran Akbaş, 2015: 26). Tushnet (1986), mevcut yargısal düzenin eleştirildiği her çalışmanın EHÇ içinde anılıyor olmasını ne kadar yaygınlaştığıнын bir göstergesi olarak yorumlamıştır. İstatistiksel çalışmaların, deneysel çalışmaların, klasik sosyal teorinin ve eski moda doktrinel analizlerin EHÇ'ye dahil edilmeyecekleri halde sadece eleştiri içerdiği için

EHÇ ile ilişkilendirilmesi söz konusudur. Tushnet'e göre gerçekleştirilen bu çalışmalar önemli hukuksal çalışmalar olsa da bazı çalışmalar, EHÇ ile anılmamalıdır. Ona göre, bir eleştirinin EHÇ kapsamında değerlendirilebilmesi için üç temel koşul gereklidir. İlk olarak gerçekleştirilen çalışma katı ve değişmez bir temele dayanmamalı; ikinci olarak mevcut bir hukuksal düzeni savunmamalı; üçüncü olarak eleştiri odaklı bir çalışma olmalıdır (Tushnet, 1986: 516). EHÇ, mevcut yargısal düzenin muhafazasını sağlamaya yönelik olmaması, eleştiriye yoğunlaşması nedeniyle yıkıcı, olumsuz bir öğreti olarak da görülür. Ancak eleştirinin aynı zamanda devindirici bir güç olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

1.1.1. Formalizmin Reddinden Liberal Toplum Eleştirisine

EHÇ teorisyenlerinin hukuka ilişkin temel sorunsallarından birini formalizmin reddi oluştururken bir diğerini de liberal toplum eleştirisi oluşturmaktadır.

1.1.1.1. Formalizmin Reddi

Weinrib'e göre hukukun kendine özgü bir iç mantığı vardır. Formalizm, bu iç mantığı ve bu iç mantığın nasıl işlediğini anlayabilmek için yapılan özel bir anlama etkinliğidir. Hukukun kendine özgü ahlaki bir yapısı ve bu yapıya uygun bir akıl yürütme ve gerekçelendirme tarzı vardır. Formalizm, bu akıl yürütme ve gerekçelendirmeler (haklılaştırmalar) ile hukuki ilişkilerde gizli halde bulunan bütünlüğü ortaya çıkarmayı kendine amaç edinmiştir (Wenrib'den aktaran Gürler, 2009: 133-134). Formalizmde soyut kurallarla somut olaylar arasındaki ilişki, rasyonel akıl yürütme yoluyla kurulur. Formalizm, hukuk kurallarının akıl yürütme ile gerekçelendirildiği ve böylece yargısal kararları belirlediğini savunur. Bir yargısal kararın meşruluk kazanması, bu kararın hukuk kurallarına uyması ve tutarlılığıyla doğrudan bağlantılıdır. Formalizme göre hukukun, kendine özgü kavramlara, ilkelere ve yönetime sahip bir disiplin olması hukukun iç mantığının anlaşılabilirliğinin sağlanmasına yardımcı olur. Hukukun iç mantığının anlaşılabilirliği kendi içinde tutarlı olduğunun göstergesidir. Bu tutarlılık sayesinde hukuk bilgisine ulaşma yöntemi olarak tümevarımsal bir yol izlenmektedir. Formalistlere göre hukuk ve

siyaset birbirinden bağımsız alanlardır. Ve bu da hukukun üstünlüğü için gereklidir (Gürler, 2004: 91-92).

EHÇ'nin merkezinde yer alan liberal hukuk kuramının eleştirisi, aynı zamanda bir formalizm eleştirisidir. EHÇ'ye göre liberal hukuk kuramı formalizmin etkisi altında kalmıştır. Formalistlere göre hukuk ve siyaset birbirinden farklı ve bağımsız alanlardır bu da hukukun üstünlüğü için gereklidir (Gürler, 2004: 91-92). EHÇ'ye göre ise soyut ve somut olaylar arasında rasyonel akıl yürütmeler yoluyla kurulan ilişki kişinin kişisel ve politik görüşlerinden bağımsız olamaz (Aktaş, 2011: 73). EHÇ teorisyenleri, formalistlerin dediği gibi hukuk ve siyasetin birbirinden kesin çizgilerle ayrılamayacağını, bu ayrımı yapma gerekçelerinin politik olduğunu savunmuşlardır.

AHR teorisyenlerinden olan ve EHÇ'nin de ilk teorisyenlerinden biri sayılan Felix Cohen formalizmin eleştirisi üzerine yoğunlaşmıştır. O'na göre hukuk biliminde problem çözmeye yarayan sihirli kavramlar (adil muamele, mülkiyet hakkı, unvan, sözleşme gibi) vardır. Bu kavramlarla açıklanan hukuksal haklılaştırmalar zorunlu olarak döngüselidir. Bu döngüsellüğün nedeni hukuk biliminin bu kavramları bizatihi kendisinin ortaya çıkarmasından kaynaklanmaktadır. Bu hukuki kavramlar "Moliers'in doktorunun, afyon (opium) insanlarda uykuya neden olur, çünkü onda uyutucu bir ilke vardır." cümlesi kadar açıklayıcıdır (Aktaş, 2011: 71).

Cohen, hukukun ayrı bir söylem sistemi olduğuna dikkat çeker. Bu söylem sistemi, göstergebilimdir (semiyotiktir). Örneğin Palsgraf adında bir kadının tren istasyonunda yaralanması somut ve gerçek bir olgudur. Bu durumun hukukta tanımlanmış fonksiyonel özelliklere sahip soyut kavramlar alanına aktarılması haksız fiil, davacılar, sanıklar ve öngürülebilirlik vb. şeklinde olacaktır. O'na göre bu soyut kavramlar bir amaca yönelik ortaya konmaktadır. Bu amaç incelenmeli ve hukuksal uyumsuzluk durumlarında bu amaca yönelik olgusal ve politik konulara da bakılmalıdır. Kelimelerin tanımlanması ve yorumlanmasıyla uyumsuzlukları çözmeye girişiminde bulunulmamalıdır. Örneğin bir kurumun belirli bir eyalette yapılan belirli eylemlerinden sorumlu olup olmadığına karar verilmesi gerekiyorsa, eylemin

mahkemenin yargı alanına girip girmediğini tanımlayıcı bir analizden elde edilen sonuçla açıklamaya çalışmak yerine sorumluluk yükleyen politikalara ve amaçlara bakılmalıdır (Cohen' den aktaran Boyle, 1985: 694).

1.1.1.2. Liberal Toplum Eleştirisi

Liberalizm dört temel ilke üzerine kurulmuştur. Birinci ilke, bireyin fikir ve eylemlerine özgürlük veren ve onu toplum ve devletin asıl amacı olarak kabul edilmesini isteyen bireyciliktir. İkinci ilke, bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda serbest hareket edebilmeleridir. Üçüncü ilke; doğal düzen, kendiliğinden düzen ve serbest piyasa ekonomisidir. Dördüncü ilke; liberal devlet ilkesi, liberal demokrasi ve sınırlı devlet esasına dayanmaktadır. Bu ilkelerde liberalizmin üzerine kurulduğu politik düzenden bahsedilmiştir (Çetin, 2001: 219).

Liberal devlet ve hukuk anlayışında hak kavramı soyut ve evrensel bir şekilde ele alınır. Hak kavramının evrenselliği akla dayanılarak rasyonalize edilmiştir. Haklar soyut ve genel kurallarla korunmuş bireyin özel alanını oluşturur (Küçük, 2004).

EHÇ'de liberalizmin köklü bir eleştirisi yapılmıştır. Karl Marx'a göre liberal hak söylemi belli sosyo-ekonomik koşulların (kapitalizm kültürünün) ürünüdür. EHÇ teorisyenlerinden Mark Tushnet (1984: 1363), Marksizm'den hareketle hakların sosyo-ekonomik koşulların bize sunduğu kültürel kapitalin büyük bir kısmını oluşturduğunu dile getirmiştir. EHÇ'ye göre hakların genel ve soyut olması onları güvenilmez kılmaktadır. Bu hukuki söylemlerin güvenilmezliğini göz önüne alan EHÇ teorisyenleri, hakların neden sosyal problemlerin çözümüne yönelik ihtiyaç odaklı, somut ve gerçek bir temele dayandırılmadığını sorgulamıştır (Aktaş, 2011: 125).

EHÇ'ye göre hukuk ve hak evrensel doğrular üzerine değil tarihsel olgular üzerine inşa edilmiştir. EHÇ için hak kavramının sosyo-ekonomik koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkması insanlığın bir kısmının ihtiyaçlarının yanlış temsil edildiğinin göstergesidir (Tushnet, 1984: 1363). EHÇ bu durumu hukukun öngörülemez ve taraflı olması ile açıklamıştır. Gerçekte haklar, egemen çıkar sahiplerini güçlendiren

bir niteliktedirler. Liberal hak ve hukuk anlayışına göre önemli olan yasal eşitsizliği ortadan kaldırmaktır. Ancak liberal hukuk anlayışı toplumda var olan diğer eşitsizlik durumlarını doğal karşılamaktadır (Aktaş, 2011: 126).

1.1.2. Eleştirel Hukuk Çalışmalarını Etkileyen Akımlar

EHÇ, AHR, Frankfurt Okulu, yapıbozumculuk ve nihilizmin etkisi altında kalmıştır (Aktaş, 2011: 1). Tushnet, Kennedy ve Trubek gibi EHÇ'nin kurucu teorisyenleri Marksizme yakındır. Ancak EHÇ teorisyenlerinin tümünün Marksist olduğunu söylemek zordur. AHR ve Frankfurt Okulu'ndan teorik destek alan, Derrida gibi yapıbozumcu düşünürlerden etkilenen eleştirel çalışmalar da söz konusudur. EHÇ teorisyenleri çalışmalarını yer yer aşağıda kısaca değinilen bu akımların etkisi altında gerçekleştirmiştir.

1.1.2.1. Amerikan Hukuk Realizmi'nin Eleştirel Hukuk Çalışmaları'na Etkisi

EHÇ'nin bir düşünce ekolü olarak ortaya çıkışı 1977'de yapılan konferansla birlikte olmuşsa da kuramsal yapısının temelleri önemli oranda AHR'ye dayanmaktadır. Amerikan Hukuk Realistleri, hukuk kurallarının yargısal kararlar üzerinde ne derece etkisi olduğu konusunda oldukça şüphecidirler. Onlar 20. yüzyılda hukuka dair yapılan soyut tanımlamalara, mahkemede hüküm verme sürecindeki emsal kararlara, var olan hukuk kurallarına katı bağlılık ile rasyonel akılcı çıkarım yöntemine karşı durmuştur. AHR'ye göre hukuk, değişen topluma ayak uydurmalı ve böylelikle toplumsal faydaya hizmet etme işlevini yerine getirmelidir. Yargıçlar verdikleri kararlarda da bu değişimi göz önünde bulundurmalıdır (Uzun, 2004: 61). Hem AHR hem de EHÇ hukukla politikayı birbirinden ayıran makul bir gerekçenin olamayacağını savunmuştur. AHR ve EHÇ teorisyenleri çalışmalarında mevcut yargısal sistemdeki güç ilişkilerinin rolüne dikkat çekmiştir (Tushnet, 1986: 506-507). Öte yandan AHR hukuki gündemi reformcu bir bakışla, EHÇ ise radikal-politik bir bakışla değerlendirmiştir. AHR ve EHÇ arasındaki ortak paydalardan bir diğeri de hukuki belirsizlik olmuştur. Ancak AHR'de hukuki belirsizlik kısmi bir nitelik taşıırken, EHÇ'deki hukuki belirsizlik küresel ve radikal bir nitelik taşımaktadır. EHÇ'nin sosyal

olasılık ve hukuki politiklik üzerine yaptığı vurgu da daha geniş bir alanı kapsamaktadır (Aktaş, 2011: 52-53).

1.1.2.2. Marksist Yaklaşımın Eleştirel Hukuk Çalışmaları'na Etkisi

Marksist yaklaşım, hukukun dünyanın açıklanmasında temel bir araç olarak görülmesini eleştirmiştir. Bir şeyin ne olduğunun anlaşılabilmesi için hukuksal yönünün incelenmesi yeterli değildir. Marksistler, hukukun kendisinin irade ilişkilerinin ifadesi olduğunu ve bu ifadenin hukukçular tarafından hukuk dışında da çözümlenmesi gerektiğini savunmuştur (Karahanoğulları, 2017: 31). EHÇ'de Marksist yaklaşım şu şekilde açıklanmıştır;

“Marksist bir gelenekten gelmekle beraber eleştirel hukuk teorisyenleri, sadece hukuk ile ekonomik ve sınıfsal yapı ilişkisi üzerinde değil; aynı zamanda sosyal değişimin önemli bir kaynağı olarak hukuk eğitimi ve hukuk bilimi üzerinde de yoğunlaşırlar. Bu eğilimleriyle; hukukun biçim ve prosedürlerinin, egemen sınıfın çıkarlarıyla ve egemen ideolojiyle yakın ilişkisi olduğunu ileri sürerek hukukun özerkliği iddialarını reddeden Marksist eleştirilerin kapsamını zenginleştirip çeşitlendirirler.” (Yüksel, 2004: 207)

Dolayısıyla, Marksist yaklaşımla hareket eden EHÇ teorisyenlerine göre hukuk dünyanın algılanmasında ideolojik bir işlev görmektedir. Bu teorisyenler mevcut liberal hukuk anlayışını reddetmiş; ancak yerine genel bir hukuk kuramı önermemiştir. EHÇ'ye göre genel bir hukuk kuramının önerilmesi, hukuk sistemlerinin toplumsal düzeni sağlamanın biricik yolu ve esas bileşeni olduğunun kabul edilmesi anlamına gelecektir. EHÇ teorisyenleri genel bir hukuk kuramı oluşturmanın hukuk fetişizmi olduğunu savunmuşlardır (Karahanoğulları, 2017: 15-76). Onlara göre hukukun hataya yer bırakmayan, eksiksiz, zorunlu ve onsuolmanın düşünölemeyeceği bir yapı olarak görülmesinin kendisi ideolojik bir yorum, hatta yorum ötesi bir bağlamdır (Koloş, 2012: 125).

1.1.2.3. Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Hukuk Çalışmaları'na Etkisi

Frankfurt Okulu, toplumsal sorunların belirlenerek adil ve demokratik bir toplum yaratmak için gerekli toplumsal değişimlerin doğasını anlamayı amaç edinmiştir. Frankfurt Okulu, gerçekliğin bilgisinin nasıl elde edileceğini temel bir sorun olarak gören (Slater, 1998: 11), sosyal bilimcinin amacının görünenin ardındaki gerçekliği ortaya çıkarmaya yönelik olmasını savunan bir okuldur (Atila Demir, 2009: 67). Frankfurt Okulu, pozitivizmi yalnızca var olanla ilgilenerek mevcut siyasal düzeni kutsallaştırdığı, statükoyu koruduğu ve böylece radikal değişmeye engel olduğu gerekçesiyle reddetmiştir (Horkheimer, 2005: 95). Frankfurt Okulu'nun teorisyenlerinden Habermas'a göre hukuksal hak ve kurumlar bir ideoloji etrafında meşrulaştırılmıştır (Aktaş, 2011: 23).

EHÇ, Frankfurt Okulu'nun etkisiyle hukuk öğretisinin altında yatan gerçekliği ortaya çıkarmaya çalışmıştır. EHÇ'ye göre bu gerçekliğe ulaşmanın yolu, salt bir hukuk öğretisi ile değil hukukun sosyal bilimlerin diğer alanlarıyla ilişkisinin ortaya konmasıyla mümkün olabilir. EHÇ teorisyenleri, bu gerçekliğe ulaşmayı aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk olarak görmektedir.

Frankfurt Okulu'nun EHÇ'ye olan bir diğer katkısı belirsizlik tezi (hukuk metinlerini belirsizliği dolayısıyla eleştirilmesi) ve ideoloji tezi (nitelikleri sadece bir hukuk bilincini diğerine tercih etmek şeklinde olan hukuk öğretilerinin eleştirilmesi) olmuştur (Caudill'den aktaran Aktaş, 2011: 25).

Her iki teori de Marksist geleneğe dayanmasına rağmen, Frankfurt Okulu kültürel ve siyasal süreçlerin ekonomik ve sınıfsal ilişkilerden bağımsız bir varoluşa sahip olduğunu savunurken (Slater, 1998: 116-119); EHÇ, kültürel ve siyasal süreçlerin ekonomik ve sınıfsal ilişkilerle yani üretim alanıyla doğrudan bağlantı içinde olduğunu savunmuştur (Duvarger, 1975: 257).

1.1.2.4. Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nda Nihilizm Etkisi

Önemli EHÇ teorisyenlerin hemen hepsinde nihilist bir eğilim söz konusudur. Clare Dalton, Duncan Kennedy, Greal Frug, Joseph W. Singer ve Gary Peller gibi EHÇ teorisyenleri, nihilist olarak değerlendirilmiştir. EHÇ teorisyenlerinden Singer'e göre nihilizm, çağdaş hukuk teorisinin merkezi bir konusudur. Ona göre nihilizmin hem epistemolojik hem de ahlaki bir boyutu vardır. Singer, nihilizmin epistemolojik boyutunu dünya hakkında tam anlamıyla doğru bir şey söylemek mümkün olmamasıyla açıklar. Dünya hakkında bir kimsenin söylediği her şey doğru ya da yanlış olarak değerlendirilebilir. Dünya hakkında yapılan tüm açıklamalar eşit derecede geçersizdir. Bunun nedeni herhangi bir tanımlamanın güvenilir olduğundan emin olmanın mümkün olmamasıdır (Singer, 1984: 4).

Singer, nihilizmin ahlaki boyutuyla ilgili olarak ise iyi bir yaşam sürmenin anlamlı bir yolu olmadığından bahseder. Herhangi bir eylem doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü olarak tanımlanabilir. Herhangi bir hareketi tanımlamanın nesnel bir yolu olmadığı gibi, nasıl hareket edileceğine karar vermenin de nesnel bir yolu yoktur. Singer, bu anlamda hukuki bir nihilisttir. Singer'e (1984: 3-4) göre nihilist olarak etiketlenmenin dezavantajı nihilist teriminin geleneksel anlamda kullanımı ile hukuksal tartışmalarda kullanılan anlamının karıştırılması olmuştur. Hukuki nihilizm, kanuna karşı şüpheli, kayıtsız ve olumsuz tutumdur (Azarkievic, 2016: 2). Ancak hukuki nihilizm ile yasal farkındalık eksikliğinden kaynaklanan yasaların dikkate alınmaması arasında bir ayrım yapılmalıdır. Hukuki nihilizm, yasaya bir bütün olarak ya da kasten olumsuz bir tavır gösterilmesini gerektirse de genellikle yasal farkındalık eksikliği ile kasıtsız bir itaatsizlik ortaya çıkarır (Kadish, 1987: 267). Yasal farkındalık eksikliğinden kaynaklanan kasıtsız itaatsizlik bilgi eksikliğinin bir sonucudur.

Toplumun, bir grubun ya da bir bireyin hukuki sisteme nihilist yaklaşımının nedenlerini egemen çıkar sahiplerine duyulan önyargı, politikayı ve hukuku yönlendiren yukarıdan gelen talimatlar, yetkililerin işledikleri suçlar karşısında cezasız kalışı, geç gelen adalet, hukuk kuralları ve somut olaylar arasındaki ayrılık vb. yargılar oluşturmaktadır. Bu tür yargılar hukuksal çerçevenin kusurlu ve ikircikli

yapısından kaynaklanmaktadır. Hukukun suç unsurunu ortadan kaldırma konusunda başarısız olması, haklara karşı duyulan saygının azalmasına yol açmaktadır.

Nihilist eleştirel hukuk teorisyenlerine göre geleneksel hukukun belirlilik ve nötrlük savını ön planda tutan hukuk bilimi sahtedir. Nihilist eleştirel hukukçular, geleneksel hukuk biliminin bu sahteliğinin nedenini metafiziğe dayanan formalist hukuk anlayışıyla hareket edilmesinde görmüştür. Bu formalist anlayış hukuksal kavramları Platonik bir evrende daha önce var olan varlıklar gibi görmektedir (Aktaş, 2011: 55-58).

1.1.2.5. Eleştirel Hukuk Çalışmaları'nda Yapıbozumculuk Etkisi

Yapıbozumculuğun önemli temsilcilerinden biri olan Derrida'ya göre yapıbozumculuk, karşıt kavramların metinde birbirlerinin zıtlıkları üzerine kurgulandıkları için asıl anlamlarını yitirmesidir. Bu zıt kavramlardan biri, diğerinden üstün olarak konumlandırılmıştır. Kavramlar arasında karşıtlıkta birlikte bir üstünlük ilişkisi de vardır (Demir, 2015: 204). Kavramların, metin içerisindeki üstünlük ilişkisi yorumcunun da katkısı ile şekillenecek ve yorumcu kendi görüşüne göre zıt kavramlar arasında üstünlük ilişkisini kuracaktır (kamu yararı ve üstün kamu yararı kavramı gibi). Yapıbozumculuğun bu yaklaşımı hukuki metinlere de uygulanmıştır. Hukuksal bir metinde yapıbozumculuk metnin sosyal ve politik bağlamını ve birbirine zıt kavramların ilişkisini açıklama girişiminde bulunur. Hukuk metninde yer alan bu birbirine zıt kavramlardan (genel-özel, normal-istisna gibi) biri diğeri üzerinde bir üstünlüğe sahip olacaktır. EHÇ'de bu zıt kavramlar arasındaki üstünlük ilişkisine dikkat çekmeye çalışılmıştır. Buna göre, EHÇ, bu zıt kavramlar arasında yapılan hukuksal ayırımın neye dayanılarak yapılmakta olduğunu ve herhangi bir hukuksal kategoriye nasıl hapsedildiği sorularını sorar. EHÇ teorisyenlerine göre bu kategoriler arasında açık ve net sınırların olmayışı, hukuksal ayrımlara dair yapılan haklılaştırmanın sorunlu olduğunun önemli bir göstergesidir (Aktaş, 2011: 39-40).

1.2. Eleştirel Hukuk Çalışmaları: İki Örnek Yaklaşım

EHÇ Konferansı'nın toplanmasından kısa bir süre önce yayınlanan Duncan Kennedy ve Mark Tushnet'in makaleleri EHÇ'ye hem temel bir dayanak oluşturması açısından hem de bu alanda yapılan çalışmaların odak noktalarının farklı olduğunu göstermek açısından önemlidir.

1.2.1. Kennedy'in Özel Hukuk Yargılamasında Öz ve Biçim Yaklaşımı

Kennedy'nin 1976 yılında EHÇ Konferansı'ndan hemen önce yayınladığı "Özel Hukuk Yargılamasında Öz ve Biçim" ("Form and Substance in Private Law Adjudication") adlı makalesi EHÇ'ye yaptığı katkıyı yansıtır niteliktedir. Kennedy makalelerinde klasik hukuk düşüncesine yer vermiş ve hukukta biçime ve öze ilişkin farklı yaklaşımları değerlendirmiştir. "Özel Hukuk Yargılamasında Öz ve Biçim" adlı makalesinde özel hukukta biçime ve öze ilişkin yaklaşımını bireyci-özgeci ikilem çerçevesinde incelemiştir (Kennedy, 1976: 1685). Kennedy, "bireyci-özgeci ikilemi tarihsel bir perspektifle ahlaki, ekonomik ve siyasal anlamlarıyla birlikte ele almıştır" (Kennedy, 1976: 1767).

Kennedy'e göre, bireyciliğin özü, bireyin kendi çıkarlarını diğerlerinin çıkarlarından üstün tutan veya daha önemli sayan öğretisi, tutum veya politikalar bütünüdür. O'na göre birey kendi çıkarlarını meşru görse de, diğerlerinin çıkarlarını koruyan kurallara saygı göstermelidir. Kennedy, bireyin kendi çıkarları peşinde koşmak için sınırsız bir arzu duymasını, diğerlerinin çıkarlarının bireysel çıkarların önünde sınır olarak görülmesini ise benlikçilik (egoism) olarak tanımlamıştır. Bireycilik ve benlikçilik arasında, bireyin diğerlerinin çıkarlarına saygı göstermesi bir sınır olarak belirlenmiştir. Bireycilik, başkalarının haklarına saygı talebinde bulunan güçlü ve olumlu bir ahlaki içeriğe sahiptir. Bireycilik için hukukun işlevi, benlikçilikten farklı olarak, bireysel çıkarların korunmasının sınırlarının belirlenmesi, hakların tanımlanması ve uygulanmasıdır. Bireyci hukuk felsefesinin en büyük meselesi hem sınırsız hem de meşru olduğu varsayılan benlikçilerin bu iştahı karşısında kısıtlamaları haklı çıkarmaktır (Kennedy, 1976: 1713-1715).

Benlikçilere göre yasalar, sadece iç savaşı önlemek için gereklidir. Bireyciler için ise güç kullanımı karşısında kuralların, kendine özgü bir haklılıkları bulunmaktadır. Bireycilere göre kurallar sadece kaosu önlemek için değil; özgür iradenin, özerkliğinin, doğal hakların ve politik söylemlerin savunulduğu bir alan sağlamak için gereklidir (Kennedy, 1976: 1715).

Kennedy'e göre özgeciliğin (alturizm) özü kişinin başkalarının çıkarına olan bir tercihi göz ardı etmemesi gerektiğine duyulan inançtır. Özgecilik, özveriyi, merhameti ve paylaşımı içerir. Kennedy özgeciliği "komşunu kendin gibi sev" sözüyle özetlemiştir. Özgecilik, bir başkasının kaybını en aza indirmek veya kazancını arttırmak için sürmekte olan olayların akışını değiştiren, harekete geçiren dinamik bir kavramdır. Kennedy'nin bireycilik ve benlikçilik arasında yaptığı ayrıma benzer bir ayrım özgeciliğe ermişlik kavramları arasında da vardır. Özgecilik, ermişliğin herkesi başkalarının refahından sorumlu tutma isteğini aşırı bulur (Kennedy, 1976: 1718).

Kennedy'e göre özgeciliğin ilk bakıştaki faydası yasal sistemi sorunlu olarak tasvir etmesinde yatmaktadır. Hukuk mesleğini icra edenler ya da hukuk mesleği dışında bir mesleği icra edenlerdeki yaygın görüş hukukun bireyciliğin alanı olduğudur. Özellikle de özel hukuk alanında, mal ve servet ile ilgili işlemler, haksız fiil ve sözleşme bireyciliğin alanıdır. Özel hukuk haklara duyulan saygıdan oluşsa da özgeci bir sorumluluk göstermemektedir. Devlet, özel hukukla ahlaki olanı değil, hakları korumaya çalışır (Kennedy, 1976: 1718-1719). Örneğin sokakta yaşayan bir kişinin yıllardır atıl duran bir eve izinsiz yerleşmesi mülkiyet hakkının gaspı olarak görülmüştür. Bu örnekte de görüldüğü üzere özel hukuktan doğan mülkiyet hakkına saygı söz konusu olsa da özgeci bir sorumluluk söz konusu değildir.

Kennedy'ye göre sosyal devlet anlayışı ile gerçekleştirilen bazı hukuksal düzenlemeler (artan gelir vergisi gibi) özgeci hukuk uygulaması olarak görülmektedir. Ancak bu tür hukuki uygulamalar istisnadır. Bu tür hukuki uygulamalar daha öncesinde kendi bireyci bağlamı olan, mantıki yasal yapıya uyarlanmış düzeltmelerdir. Öyle ki sosyal güvenlik, temiz gıda, uyuşturucu yasaları

çoğu zaman zorla, insanların başka insanların menfaatlerine saygı duyması için tasarlanmıştır. Birçok insan işverenin sosyal sigorta ödemelerini gelirin işverenden işçilere yeniden dağıtımını olarak görüyor. Ancak bütün bunların arka planında özgeci içeriği görünmez olan bireyci özel hukuk kuralları vardır (Kennedy, 1976: 1719). Kennedy (1976: 1766) birbirine karşıt kavramlar olarak görülen bireyciliğin ve özgeciliğin aslında liberal savın başka düzlemlerde ele alınmasından başka bir şey olmadığını savunmuştur.

Kennedy'ye göre Amerikan özel hukuku öze ilişkin yaklaşımını özgeci-bireyci bir ikilem çerçevesine, biçime ilişkin yaklaşımını da kuralcı ve standartçı bir çerçeveye yerleştirmiştir. Kennedy, Amerikan özel hukukunun öze ve biçime ilişkin bu yaklaşımlarını kanıtlamayı amaçlamıştır. Ona göre, özel hukukta özgeciler standartlara başvurmakta, bireyciler ise katı kurallara bağlı hareket etmektedir. Kennedy'ye göre hukukçuların karar verme aşamasında standartlara göre mi kurallara göre mi hareket edeceklerini topluma bakış açıları belirleyecektir (Akbaş, 2015: 40-41).

Kennedy hukuksal biçim konusunu, biçimsel gerçekleştirilebilirlik, genellik-özellik ve kural-formalite karşıtlığı boyutları ile ele almıştır (Aktaş, 2011: 141-142; Akbaş, 2015: 42). Kennedy'de, biçimsel gerçekleştirilebilirlik boyutu, hukuksal bir yönergenin kurallık derecesinin ölçüsünü belirleyen bir terimdir. Kennedy bu terimi Rudolf von Jhering'in "Roma Hukukunun Ruhunu" adlı eserinden almıştır. Jhering'e göre kuralların ilk niteliği biçimsel olarak gerçekleştirilebilirlik olmalıdır. Kennedy (1976: 1687-1688) biçimsel gerçekleştirilebilirlik karşısında standartları ve politikaları konumlandırmıştır. Standartlar, hukuksal emrin özsel amacının ne olup ne olmadığıyla ilgilenen düzenleme araçları olarak kullanılırlar. Örneğin standartlar doğrudan bir hukuksal düzenin adalet, hakkaniyet, iyi niyet, vicdan azabı gibi temel amaçlarından birine göndermede bulunur. Bir standardın uygulanabilmesi için yargıcın hem belirli bir durumu tüm yönleriyle yorumlaması hem de bunları standartta yer alan amaçlar ve sosyal değerler açısından değerlendirmesi gerekir. Jhering'e (1883) göre standartlar yerine biçimsel gerçekleştirilebilir kuralların

kullanılması, keyfiliğin önlenmesi ve kesinlik sağlanması açısından önemlidir. Resmi keyfilik, kuralın temel amaçları açısından uygunsuz olan karar kıstasının (yolsuzluk, politik yanlılık gibi) kullanılması anlamına gelir. Kesinlik ise vatandaşların hangi faaliyetleri sonucu müdahalede bulunulabileceğini bilmesini, o faaliyetten kaçınılmasını sağlayabilir. Kennedy'ye (1976: 1689) göre önceden ortaya konmuş soyut kurallar yapısı gereği kuralın altında yatan amaçlarla çelişebilir. Çünkü kurallar kendi amaçlarını doğrudan ortaya koymadıklarından bu amaçların gerçekleşmeme ihtimali vardır. Standartlar ise, temel amaçlarını açıkça ortaya koyduğundan amaçlarını gerçekleştirebilirler. Ancak standartların uygulanması geniş bir takdir yetkisi gerektireceğinden belirsizlik ve resmi keyfiyete yol açabilir. Liberal hukuk anlayışı kuralların erdemini ve standartların erdemsizliğini abartarak, kuralları ayrıcalıklı bir noktaya taşımıştır ve bu durum da keyfidir.

Kennedy'de hukuksal biçim konusunun ikinci boyutu, hukuksal kuralların genellik-özellik durumudur. Genellik, hukuksal buyruğun çerçevesini çizen kişinin tek bir kural ya da standart ile çok şey anlatmaya çalışmasıdır. Kennedy kurallar ve standartlar arasındaki genelliği ve özneliği şu şekilde örneklendirmiştir:

“Genel rüşt yaşı olarak 21 yaşı esas kabul eden bir kural, sözleşme yapma rüştü olarak 21 yaşı esas kabul eden bir kuraldan daha geneldir. Keza ateşli silahların kullanımında makul derecede dikkatli olunması gerektiğine ilişkin bir standart, tehlikeli herhangi bir alet kullanırken dikkatli olunmasına gerektiğine ilişkin standarttan daha özeldir.” (Kennedy'den aktaran Akbaş, 2015: 43)

Ne genellik ne de öznellik bir başına kuralları ya da standartları belirleyen yegâne şeydir. Genel hukuk kuralları kapsamlı ve yüzeysel iken, özel hukuk kuralları daha dar kapsamlıdır ve daha kesinlik belirtmektedir. Yine de özel hukuk kurallarının artması ve genel hukuktan farklı bir içerik kazanması biçimsel gerçekleştirilebilirliği de olumsuz yönde etkileyecektir. Yargıcın genel hukuk kurallarından birini seçmesi birkaç olasılıktan birini seçmesi anlamına gelmektedir, bu durum hukuksal yaratımın

azalması anlamına gelecektir. Özel bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda yargıcın bir standardı uygulaması bu standarttan daha özel bir kuralın çıkmasına yol açacaktır (Kennedy, 1976: 1689-1690).

Kennedy’de (1976: 1691) hukuksal biçim konusunun üçüncü boyutu kural ve formalite karşıtlığıdır. Kurallar, yanlış olduğu kabul edilen davranışların hukuksal düzenlemeyle engellenmesine (cinayete karşı uygulanan ceza yasaları gibi) yöneliktir. Formaliteler ise bireylerin ya da kurumların yapacakları sözleşme şartlarının hukuksal düzenlemeyle sağlanmasına yönelik tasarıdır.

Kennedy’ye göre (1976: 1991) formaliteler, sözleşme taraflarının karar vereceği bir dizi alternatif ilişkiden hangilerini seçeceklerini ve seçtikleri alternatiflerle sözleşmenin taraflarının sözleşme içeriğini bildiklerinden emin olmalarını ve ayrıca hâkimin sözleşmenin neyi içerdiğini anlamasını sağlamıştır. Bunlar formalitelerin temkinli ve açık işlevleri olarak adlandırılmıştır. Yani denilebilir ki formaliteler sözleşmenin özüne ilişkin değil hem sözleşme tarafları hem de hâkim tarafından anlaşılmasına yöneliktir.

Kennedy (1976: 1992) kuralların işlevini şu şekilde açıklar: kişilerin yanlış olduğu kabul edilen davranışlarının hukuksal düzenlemeyle engellenmesi, cezai yaptırım uygulanması kişinin o yanlış davranıştan kaçınmasını sağlamaya yöneliktir. Kurallar, davranışın özüne yönelik engelleyici bir tavır olması nedeniyle formaliteden ayrılır. Formaliteler ve kurallar teorik açıdan net bir şekilde birbirinden ayrılrsa da pratikte bu ayrım silikleşmektedir.

Kennedy (1976: 1710), insanların genellikle resmi kural ve standart biçimleriyle ilişkilendirdikleri farklı değerleri, kural ya da standart savunucularının belirli bir konu hakkında tartışma sırasında kullandıkları duygusal veya yargılayıcı sözlerle aktardığından bahseder. Biçime ilişkin yapılmış olan herhangi bir tercihle, kural ya da standartların avantajlı ve dezavantajlı niteliklerinin de seçileceğini gösteren Kennedy’nin yaptığı liste aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.1. Biçim tercihine ilişkin kurallar ve standart yorumu (Kennedy, 1976: 1710)

Kurallar		Standartlar	
Avantaj	Dezavantaj	Avantaj	Dezavantaj
Tarafsızlık	Katılık	Esneklik	Önyargı
Tekdüzelik	Uymacılık	Bireyselleşme	Kayırmacılık
Kesinlik	Benzeşim	Yaratıcılık	Baştan savma
Belirlilik	Zorunlu olma	Anındalık	Belirsizlik
Özerklik	Yabancılaşma	Katılım	Totalitarizm
Haklar	Çıkarlar	Topluluk	Tiranlık
Mahremiyet	İzole etme	Alaka	Fütursuzluk
Etkililik	Aldırmama	Adalet	Duygusallık
Düzen	Gericilik	Evrım	Kaos
Titizlik	Cezalandırma	Hoşgörü	Müsamahakarlık
Güvenirlilik	Cimrilik	Cömertlik	Romantiklik
Sınırlılık	Duvarlar	Empati	İstila
İstikrar	Sertleşme	İlerleme	Parçalanma
Güvenlik	Göz dağı	Güven	Bağımlılık

Kennedy (1976: 1710) bu listeyle kuralların veya standartların tercih edilmesinin aile hayatı, sanat, psikoterapi, eğitim, etik, siyaset ve ekonomi alanlarındaki muhalif konumların bir yönü olduğu gerçeği ile yüzleşmemizi sağlamaya çalışmıştır.

1.2.2. Tushnet'in Özel Hukukun Uygulamasına İlişkin Sorunlara Yaklaşımı

EHÇ'nın toplandığı dönemde M. Tushnet, Wisconsin Üniversitesi'nde dekan yardımcılığı görevindedir ve konferansın Wisconsin Üniversitesi'nde yapılmasında önemli katkıları olmuştur. Tushnet'in EHÇ'ye olan başlıca katkısı ise ABD Federal Yüksek Mahkemesi kararlarının Marksizm ve muhafazakârlık üzerinden analizini yapması olmuştur. Tushnet makalelerinde hukukun uygulanmasına ilişkin sorunlara yönelmiştir. O, ABD Yüksek Federal Mahkemesi'nin kararlarının değerlendirildiği binin üzerinde davanın kararlarını incelemiştir. Tushnet (1978), yüksek mahkeme kararları dışında hukuku da Marksist yaklaşım açısından analiz etmiştir. Tushnet (1972: 115), işleyen bir hukukun toplumsal çatışmayı ortadan kaldıracığı ve adil bir

toplum yaratacağı görüşünü çok fazla iyimser bulmaktadır. Hukukun ekonomik, toplumsal ve ideolojik bir temelde ele alınması gerekliliğinden bahsetmiştir. Hukuk öyle parçalıdır ve anlaşılmazdır ki, hukukun tümüyle anlaşılması için atılan her adım eksik kalmaya mahkûm olacaktır (Tushnet'ten aktaran Akbaş, 2015: 52-55). Tushnet'in bu görüşüyle nihilist bir tavır sergilediği söylenebilir.

Tushnet, yüksek mahkeme kararlarını incelediği makalelerinin çerçevesini muhafazakâr kararların eleştirisi üzerine kurmuştur. Tushnet'in bu kararları muhafazakâr karar olarak isimlendirmesinin üç nedeni vardır. Birincisi, sınıfsal bir içerik taşıması yani orta sınıfın çıkarlarını korumasıdır. İkincisi, temel hak ve özgürlüklerle ilgili değerlendirmesidir. O, bu değerlendirmesinde temel anayasal haklardan olan kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının (Habeas Corpus) sınırlandırılabilmesi savunan mahkeme kararını eleştirmiştir. Tushnet, bu sınırlandırma için muhafazakârlar tarafından Yargıç Powell'in görüşlerinin esas alınmasının güvenilirliğini sorgulatmayı amaçlamıştır. O, benzer davalarda alınan farklı yargısal kararların nasıl gerekçelendirildiği konusu ile ilgilenmiştir. Tuhsnet bu gerekçelendirmeyi yaparken yargıçların adalet ve hak kavramlarına yüklediği anlamın soyut olduğundan bahsetmiştir. Üçüncüsü de hukukun tüm toplumsal sorunları çözmeye yetecek bir araç olarak görülmesi noktasında eleştirisidir (Tushnet'ten aktaran Akbaş, 2015: 53-54).

Thusnet'in (1975) Marksist analizine göre sınıflı toplumlarda hukuk, egemen sınıfın çıkarlarını meşru bir hale getirme görevini üstlenmektedir. Hukukun Marksist analizinde iki unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar; "ideolojinin sosyal psikolojisi" ve "politik ekonomisi"dir (Tushnet'ten aktaran Akbaş, 2015: 56-58).

İdeolojinin sosyal psikolojisi, bireylerin varlıklarını toplumsal üretim biçimleri üzerinden anlamlandırma çabasıdır. Marksistler'e göre bu anlamlandırma genellikle bireycilik üzerinden gerçekleşmektedir.

"Marksist sosyal psikoloji kapitalizmin içsel çelişkelerinin de farkındadır. Kapitalist toplumu betimleyen şey, piyasa ilişkileri ise

de, piyasa ilişkileri toplumsal alanı tümüyle işgal edebilmiş değildir. Zira gelişmiş toplumlarda kapitalist üretim, toplumsaldır. Yani emek güçlerini işverene bireysel olarak satıyor gibi görünen işçiler, bu durumun aslında emek gücünün kolektif istihdamı gizlediğini farkedebilirler. Böylece kapitalist üretimin toplumsal görünümü karşısında bütünsellik ve dayanışma düşüncesini de ortaya çıkarır. Dahası piyasa ilişkileri baskın hale geldikten sonra dahi, geleneksel aile bağları, dinsel cemaatler ya da komşuluk ilişkileri de zayıf da olsa etkisini sürdürmektedir. Dolayısıyla kapitalizmin parçalı yapısı bireyseliği desteklerken, kapitalist üretimin toplumsal karakteri ve geleneksel grup bağlarının varlığı, özgeciliği güçlendirmektedir. Egemen sınıfın hegemonyası bu nedenle eksiktir.” (Tushnet’ten Akbaş, 2015: 56-57)

Tushnet’e (1978) göre kapitalist toplumlarda grup etkileşimlerinin gerçekleşmeye devam etmesi ve bu etkileşimlerin bireylerin davranış ve tavırları üzerindeki etkisi sosyal psikolojiyi yansıtır. Ancak egemen ideolojinin parçalı yapısı sosyal psikolojinin tam anlamıyla değerlendirilmesine müsaade etmeyecektir (Tushnet’ten aktaran Akbaş, 2015: 57).

Hukukun Marksist analizi yapılırken politik ekonomi unsuru ön plana çıkarılır. Hukukun politik ekonomi unsuru, bireylerin özgürce hareket ettiği piyasa ilişkilerini ve toplumsal üretimin devamlılığını devlet güvencesi altına alır. Devlet, liberal anlayışın bir yansıması olan bu toplumsal yapının ekonomik, hukuksal devamlılığını sağlama rolünü üstlenmektedir. Kapitalist devlet ideolojik anlamda uyumsuzluklar ve anlaşmazlıkların olduğu bir durumda kendini tarafsız bir kurum olarak lanse etmekte, ürünlerin asgari düzeyde de olsa ulaşılır olmasını sağlayarak sınıfsal işleyişi korumaktadır. Tushnet’e göre kapitalist devletin bu işleyişi çelişkilidir (Akbaş, 2015: 57).

Tushnet’e (1978) göre siyasi iktidar orta sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket ediyor olsa da kendini tarafsız ve bağımsız bir hukuk devletinin parçası olduğu

anlatısı ile ortaya koyar. Hukuk öğretisi adalet, eşitlik, hak ve birey gibi kavramları öne sürer. Herhangi bir uyuşmazlık, anlaşmazlık ya da adaletsizlik söz konusu olduğunda hukuk, piyasa ilişkilerini düzenleyen gizli el işlevi görecektir, uyuşmazlıkları çözecek ve adaleti sağlama görevini kendiliğinden yerine getirecektir. Devlet (tarafsız arabulucu) hukuk devleti kuramı ile adaleti hukuksal bir mesele olarak göstermektedir. Böylelikle hukuksal bir mesele olan adalet siyasetten bu şekilde ayrı tutulmuştur (Tushnet'ten aktaran Akbaş, 2015: 58).

1.3. Eleştirel Hukuk Çalışmalarının Temel Savları

EHÇ teorisyenleri eleştirilerini üç temel sav üzerinde şekillendirmiştir. Bu savlar; (1) hukukun belirsizliği, (2) hukukun tarafsızlığı ve (3) hukukun politikliği şeklinde sıralanmıştır.

1.3.1. Hukukun Belirsizliği

Klasik liberal hukuk kuramı hukukun kesinliğini savunur. Blackstone, yargı kararlarının, yargıcın keyfi kararlarına değil, yerleşmiş ve değişmez adalet ilkelerine bağlı olduğunu söylemiştir (Blackstone'dan aktaran Akbaş, 2015: 79). Yerleşmiş ve değişmez adalet ilkeleri ibaresi hukuk sistemine atfedilen kutsallığın bir ifadesidir. EHÇ, liberal hukuk kuramının köklü bir eleştirisini yapmıştır. EHÇ hukuksal belirsizlik tezinin iki amacı vardır. İlki, bunu siyasi gündemleri için bir araç olarak kullanmak, diğeri de popüler kültürünün eleştirisini yapmaktır (Kress, 1989: 284).

Genel olarak hukukun belirsizliği, hukukun gerçekten var olup olmadığıyla, hukuk kuralları ve yargı kararları arasındaki ilişki ile bağlantılıdır (Özkök, 2002: 1). Hukuk kuralları ve yargı kararları arasındaki ilişkiden kaynaklanan hukuksal belirsizlik Gadamer'e göre hukuk metninin belirsizliğine dayanabileceği gibi hukuk normunun somut davalara uygulanırken norma verilecek anlamla ve sonucunda belli bir hukuksal sonuca ulaşıp ulaşılmayacağıyla da alakalıdır (Perry, 1996: 380).

Hukuki belirsizlik problemi, Anglosakson hukukunun temel özelliği olan yargıcın sahip olduğu hukuk yaratma ve takdir yetkilerini hukuk kurallarınca sınırlamasının

gerçekte mümkün olup olmadığı ile de ilgilidir. Lawrence Solum'a (2000) göre yargıcın hukuk kuralları tarafından sınırlandırılması mümkün değildir. O, bu durumu hukuk kurallarını yargıç kararlarının belirlemesi, hukuk kurallarının önemli olduğu ancak yargıçların karar verirken politika gibi başka etkenlerden etkilendiği, yargıçların aldığı her karara haklı bir dayanak gösterebileceği savından hareketle açıklar (Solum'dan aktaran Özkök, 2002: 1-8). Yani, hukuki belirsizlik ilkesine göre hukuk kuralları yargısal kararları sınırlandıramaz.

Keyfi kararların alınmasını yasaklayan benzer durumlarda benzer davranılması gerektiğini düşünen liberal hukuk devleti kuramı hukuki belirsizliğe karşı çıkmıştır. Liberal hukuk devleti kuramına göre yargıçların görevi hukuki ödevi yerine getirmek, hukuku uygulamak ve davalarda önlerine gelen somut uyuşmazlıklara çözüm bulmaktır. Yargıçların kararlarında hukukun sınırlayıcı olmadığı durumlarda keyfi kararların alınması çatışma meydana getirecektir. Solum'a (1997: 45) göre hukuki belirsizliğin kabulü durumunda yargıçların keyfi kararlar verebilecek, hukuk kurallarının öngörülebilirliği ortadan kalkacak, bireylerin hukukun gerektirdiği şeyi önceden bilmedikleri için davranış standartlarını bilenemeyecek, hukuk devletinin niteliğinin sorgulanacaktır. Hukuk devletinin meşruluğunun sağlanması yargıçların keyfi kararlara göre değil toplumda mevcut yasaları uygulamalarına bağlanmıştır (Akbaş, 2015: 80). EHÇ'de hukuk devletinin meşruluğunun sorgulanması gerektiği iddiası hukuki belirsizlik savına dayandırılmıştır. Hukuki belirsizlik savını savunanlar alternatif olarak yargıcın davalarda önlerine gelen somut uyuşmazlıklara çözüm bulma görevine odaklanması gereğinden bahseder. EHÇ teorisyenleri yargıçların, keyfi yetkilere sahip olup olmayacaklarının değil de bu yetkileri nasıl kullanılacaklarının önemsenmesi gerektiğinden söz etmişler ve yargıcın adaleti yerine getirme görevinin altını çizmişlerdir.

Hukukun gerçekte var olup olmadığı ile ilgili hukuki belirsizlik metafizik belirsizliği, hukukun bilinip bilinemeyeceği ile ilgili hukuki belirsizlik ise epistemolojik belirsizliği ifade eder. Örneğin bireylerin ve yargı mensuplarının hukuksal buyruk (hukuk öyle emrettiği için öyle) ile hareket ettiği durumlarda, hukukun iç mantığından

kaynaklanan metafizik bir belirlilik söz konusu olur. Ancak hukuksal buyruğun gerektirdiği şeyin tam olarak anlaşılması ve belirsiz olması mümkündür. Bu durum epistemolojik belirsizlik olarak tanımlanmaktadır. Hukuk devleti açısından ise epistemolojik belirlilik önem arz etmektedir. Bireylerin ve hukukçuların hukukun gerekleri hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Bütün davalara ilişkin doğru cevaplar olsa bile sıradan insanların da hukukun gerekleri hakkında bilgi elde etmeleri mümkün olmalıdır (Özkök, 2002: 8).

Hukuki belirsizlik ilkesi EHÇ'den önce hukuki realistler tarafından savunulmuştur (Solum, 1997: 45). Ancak hukuki belirsizliğin günümüz tartışmaların da hala varlığını sürdürmesi ve çeşitli açılardan ele alınmasında EHÇ etkili olmuştur. EHÇ bakımından belirsizlik hukuk sisteminin kendisiyle ilgilidir. EHÇ'nin savunduğu hukuki belirsizlik realistlerin savunduğu belirsizliğe göre daha radikaldir (Aktaş, 2011: 81-82). EHÇ teorisyenleri hukuk kuralları ile yaşanan gerçek arasındaki farkı (teori ve pratik farkı) açıklamaya çalışmıştır. Bunun dışında demokrasi, özgürlük, hiyerarşi, liberalizm gibi konulara da değinmişlerdir (Akı, 2008: 63-64). AHR, hukuki belirsizliği savunsa da EHÇ'den farklı olarak liberalizme bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. EHÇ'ye göre, hukuk sistemi çelişkili, belirsiz ve tutarsızdır. Onlara göre aynı davada dahi birden çok çelişkili sonucun ortaya çıkması mümkündür (Kress, 1989: 283). EHÇ teorisyenleri, yargıçların aldıkları kararların hukuk sisteminden kaynaklandığını düşünmesini yanıltıcı bir inanç olarak görmüştür (Unger, 1983: 564). Hukuk kurallarını yorumlayan ve uygulayan yargıçların benzer davalarda benzer kararlar vermesi belirli hukuk kurallarını kabul etmenin bir sonucu değildir. Price'ye (1989: 283-284) göre, ortaya çıkan bu düzenli durum hukuki belirsizliği kendi çıkarları ve yararları için kullanan egemen güç sahiplerinin davranışlarıyla ilişkilidir. EHÇ'ye göre belirsizlik, kendilerini güç ilişkileri olarak ortaya koyan kurulu düzenin işleyişi için kullanılan bir araç vazifesi görmektedir. (Aktaş, 2011: 85).

EHÇ, hukuksal yargının rasyonel nedenselliğini reddetmiştir. Kairys, eleştirinin başladığı noktanın da rasyonel nedenselliğin reddi olduğunu savunur. Ona göre, hukuksal yargılama hukuksal ve toplumsal problemlere somut ve gerçekçi bir çözüm

sunma konusunda yetersiz kalmıştır. Hukuk bir kültür, dil ve bilgiler inşasıyla oluşmuştur. Yargıç somut davalarda karar verebilmek için rasyonel seçeneklerden birini tercih etmek zorundadır. Bu rasyonalitenin her bir seçenek için geçerli olması, liberal hukuk anlayışının belli uyumsuzlukların belli bir sonuca götüreceği savı ile çelişmektedir (Kairys, 1984: 244). Tushnet (1998), Yüksek Mahkeme'nin uyumsuzluklar karşısında rasyonel tercihler arasından bir seçeneği oy çokluğuyla kabul etmesini hukuki belirsizliğe örnek olarak göstermiştir (Tushnet'ten aktaran Özkök, 2002: 2).

Kress, liberal hukuk kuramının temel ilkelerini şu şekilde sıralar; (1)Hukuki kurallara rıza göstermek bireylere itaat etme yükümlülüğü vermektedir. (2)Bireylerin yargıçlar tarafından verilen yargısal kararlara uyma yükümlülükleri vardır, çünkü rıza göstermektedirler. (3)Bütün yargısal kararlar usulüne uygun çıkarılmakta ve uygun çıkarıldığı için de bireylerin yargısal kararlara uyma yükümlülükleri bulunmaktadır. EHÇ temel ilkelerden ilk ikisini kabul etse de belirsizlik ilkesi gereği bütün yargısal kararların usulüne uygun çıkarılmış kuralların uygulaması olduğu ve uygun çıkarıldığı için de yargısal kararlara uyma zorunluluğu olduğunu kabul etmemektedir. EHÇ, yargıçların yargısal kararları hakkıyla uygulamadıklarını ya da çoğunlukla egemen kültür tarafından şekillendirildiğini ve uygulandığını savunmuşlardır. Kress'e göre temel ilkelerden bazılarını kabul edip bazıları kabul etmemek EHÇ'nin tutarsızlığının bir sonucudur (Kress, 1989: 288-289).

Klasik hukukçular da hukuki bir belirsizliğin olduğunu ancak bu belirsizliğin EHÇ'nin savunduğu gibi radikal bir belirsizlik olmadığını belirtmişlerdir. Var olan bu belirsizliği Hart (1994), "belirsizliğin gölgeli alanı" olarak tanımlamıştır. Belirsizliğin gölgeli alanını hukukun simgesel dilinin kapalı ya da açık uçlu oluşu ile yakından ilişkilendirmiştir. Genel kategorize edici terimlerin kullanılması bu sınırlı belirsizliğin oluşumuna zemin hazırlamıştır (Kress, 1989: 287). Hart belirsizliğin gölgeli alanında yargıcın takdir yetkisini kullanabileceğini, takdir yetkisini kullanırken de mevcut hukuk kurallarını uygulamak yerine yeni bir hukuk yaratacağından bahseder. Hart'a (1994) göre, hukuk kurallarının kısmen belirsiz ve eksik olması durumunda yargıç

yeni bir hukuk yaratması yoluna gidebilecektir. Bu durum belirsizliğin yol açtığı gölgeli alanın hukukun çok küçük bir alanını teşkil ettiğinin de göstergesidir (Hart'tan aktaran Aktaş, 2011: 94).

EHÇ'ye göre liberal hukuk kuramcıları kabul etmiş oldukları hukukun simgesel dilinin açık uçluluğunu hafife almışlardır. Hukuki söylem aslında temsil etmeyi amaçladığı dünyayı kendi inşa etmiştir ve sonrasında kendi inşa ettiği gerçekliğini inkâr etmiştir (Peller, 1988: 301-302). Hukukun simgesel dili o kadar esnektir ki yargıç istediği politik düşünceyi istediği genel kategori altında yorumlayabilir. Bu yorumlama doğrultusunda hukuksal muhakeme politik bir tartışmadan ibarettir (Hasnas, 1995: 97).

1.3.2. Hukukun Tarafılığı

Liberal hukuk kuramı tarafsız ve bağımsız bir hukuk anlayışına vurgu yaparken EHÇ hukukun tarafı olduğu görüşünden hareket eder. Hukukun tarafı olduğu düşüncesi hukukun politika tarafından şekillendirilmesinden bağımsız olarak ele alınmamalıdır (Akbaş, 2015: 82).

Hukuk kimden ve neden taraf olmaktadır? EHÇ'ye göre bu sorulara verilen yanıtlar aynı zamanda hukukun asıl amacının ne olduğunu da ortaya çıkarmaktadır. Egemen çıkar sahiplerinin, kendi çıkarlarının devamını sağlayacak mevcut toplumsal düzeni sürdürme görevini hukuk üstlenmektedir. Mevcut toplumsal düzenden kasıt kapitalizm ve kapitalizmin yarattığı tüketim toplumunun bizatihi kendisinden başkası değildir. Bu düzenin korunması ancak liberal bir hukuksal, siyasal ve ekonomik düzenle sağlanacaktır. Akbaş'a göre hukuktan beklenen "liberal bir ekonomik sistemin kavramsal ve yasal düzenlemelerinin gerçekleştirilmesidir: Yani, piyasanın hür müteşebbis ve müşterilerinin, hür iradelerine dayalı sözleşmenin esas alındığı" yasal bir düzenlemedir (Akbaş, 2015: 82).

"Adalet" ve "hak" gibi kavramlar egemen çıkar sahiplerine hizmet eden hukuk ve politika teorisyenleri tarafından ideolojik bir dogmayı desteklemek için

kullanılmaktadır (Hunt'tan aktaran Akbaş, 2015: 82). Liberal hukuk anlayışı açısından yargının adalet dağıtmakla yükümlü kılınması çok yaygın bir görüştür. Yargı ve adalet neredeyse birbirinin yerine kullanılmaktadır. Örneğin Türkiye'de mahkeme salonlarında yazan "Adalet mülkün temelidir" yazısı da bunun göstergesi olarak sunulabilir (Sancar, 2008: 187). Ancak EHÇ açısından adaletin mülkiyet temelli olduğunu söylemek daha gerçekçi bir ifadedir. EHÇ'ye göre, liberal hukuk düzeninde asıl olanın sermayedir. Bu hukuk düzeni mülkiyet temelli, devlet egemenliğine dayalı bir anlayışla şekillendirilmiştir.

Peller'e (1988: 301-302) göre hukuk, ancak serbest piyasa ekonomisinin ilkelerine göre hareket ederse tarafsız, bağımsız ve özerk olabilecektir. Bu nitelikler serbest piyasa ekonomisinin özellikleridir. Liberal hukuk kuramcılarında Hayek'e göre hukuk devleti düşüncesi serbest piyasa ekonomisinin mantığına göre işlemektedir. Ona göre serbest piyasanın özerklik, tarafsızlık ve nesnellik nitelikleri de hukuka yansımıştır. Hukukun tarafsızlığından kasıt serbest piyasa ekonomisinde de olduğu gibi bireylerin kendi tercihlerini seçme ve uygulama konusunda serbest olmasıdır. Piyasa ekonomisi, ancak bireyler kendi tercihlerini yapmada serbest bırakılırsa devamlılığını sürdürebilir. Bu durumdan hareketle liberal hukuk düzeni de ancak bireylerin kendi tercihlerini yapma konusunda nötr düzenlemeler getirdiğinde meşruluk kazanmaktadır. Hukukun bireylerin kendi tercihlerini yapma durumunu tehlikeye atacak düzenlemeler getirmesi gayrimeşru kabul edilmiştir (Hayek'ten aktaran Peller, 1988: 301). Liberal hukuk kuramına göre herkes kanun önünde eşittir. Ancak kanun önünde var olan bu eşitlik, toplumda var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırmaz, bu durumu doğal kabul eder ve müdahalede bulunmaz.

EHÇ teorisyenleri toplumsal yapıdaki çelişki ve çatışmayı ekonomik ve hukuksal yapı ve kavramlar üzerine de yansıtmışlardır. EHÇ, bireysel çıkarlar ile kamusal çıkarlar ve özgürlük ile güvenlik arasında her yerde geçerli bir çelişkiden söz etmektedirler. Liberal hukuk düşüncesi bu çelişkinin rekabete dönüşüp sonunda rasyonel bir karar alınacağı görüşündedir. Liberal kuram, çelişkiyi nesnel ahlaki zorlamalarla çözüme kavuşturulabileceği düşüncesine sahiptir (Akbaş, 2015: 84-85). Liberal hukuk düzeni

ortak değerlerin asgari bir biçimde korunmasını öngörür. EHÇ ise ortak değerler konusunun nesnellüğünün başlı başına bir tartışma konusu olduğunu ileri sürmüştür. Foucault, güç ilişkilerinde eşitlik sağlanmaya çalışılmadıkça bilgideki öznelliğin süreceğini söylemiştir. EHÇ'ye göre liberal hukuk anlayışı çelişkileri gidermekten çok yeniden üretmekte ve derinleştirmektedir. Liberal hukuk düzeni var olanı meşrulaştırarak düzenin değişmesinin önüne set koymaktadır.

Kairys'in "fabrikaların kapatılması kararı" örnek olarak incelenebilir. Liberal hukuk düzeni fabrikaların kapatılmasını sadece bir mülkiyet meselesi olarak ele almıştır. Mülkiyet meselesi olarak ele almasının siyasetten uzak tarafsız bir şekilde davrandığı düşüncesine yol açması yanıltıcıdır. Liberal hukuk düzeni fabrika çalışanlarının, üretimden yararlananların yani tüketicilerin mülkiyet hakkında söz sahibi olmadığını tescillemeye yaramaktadır. Mülkiyet kavramı hukuk tarafından sınırlandırılmıştır. Bu durum hiyerarşiyi yaratan ve koruyan bir mekanizma olan hukukla mümkün olmuştur (Hutchinson ve Monahan, 1984: 209).

1.3.3. Hukukun Politikliği

Hukukun politikliği savunusunun ABD'de ortaya çıkışının 1960-1970'li yıllara denk gelmesi bir tesadüf değildir. Daha önce de ifade edildiği gibi dönemin politik iklimi sosyal, ekonomik ve kültürel gündemi fazlasıyla etkilemiştir (Akman, 2012: 1279).

"Hukuka ilişkin klasik liberal (geleneksel) yaklaşımlar, hukuk ile politika arasında kesin bir ayırım yapmaktadırlar. Hukukun formalist ve objektif karakterini ön plana çıkartan bu yaklaşımlar, hukuk sistemini politikadan bağımsız ve özerk bir alan olarak tanımlamaktadırlar. Buna karşın hukukun var olan politik, ekonomik ve toplumsal ilişkilerden bağımsızlığı son derece tartışmalıdır. Tartışmalar özellikle Amerika'da 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan EHÇ hareketinin görüşleriyle yeni bir boyuta taşınmıştır. (...) Eleştirel hukukçular, "hukuk politiktir" önermesini benimseyerek hukukun politika ile olan ilişkisini irdelenmişlerdir. Ayrıca hukuk

düzenine yönelik eleştirel düşünceden beslenen yeni bir anlayışı ve yöntemi incelemelerinde kullanmaya başlamışlardır.” (Akman, 2012: 1271)

EHÇ'ye göre de hukuk politiktir. EHÇ açısından hukuk, siyasi çıkar sahiplerince (iktidar) belirlenmiş ve yaptırıma bağlanmış kuralların tümünü ifade etmektedir (Mızrak ve Temiz, 2009: 81) Geniş ve genel anlamıyla politika tanımından hareketle hukuk, hem toplumsal yaşamın bir işlevi hem de toplumu şekillendirmenin önemli bir aracıdır. Politika da hukuk kavramı gibi siyasi egemen etrafında düşünülse de hukuktan daha soyut bir kavramdır. Politikanın bu soyutluğunun uygulamada gerçekleştiği noktada hukukun devreye girdiğinden bahsedilmesi mümkündür. Hukuk bu işlevi somutlaştırdığı için siyasal nitelik taşır (Wassermann, 1972: 17-18). Hukuk, kurallarını yaratan iradeye meşruiyet kazandırdığı için siyasi bir karaktere sahiptir. Günümüzde politika kendini özgürlük, bireysellik gibi liberal düşüncenin kavramları üzerinden meşrulaştırmaktadır. Hukuk bu meşrulaştırmanın dayanağı konumundadır (Zabunoğlu, 1973). Hukuk ile politika arasındaki ilişki yasaların yapılma süreci ve uygulanma aşaması üzerinden açıklanabilir (Okurer, 1969: 64). Hukuk ve politika, yönetenlerin ve yönetilenlerin iradesinin de ortaya koyulduğu sürecin bir ürünüdür. Örneğin milletvekili seçimleri milletin iradesini ortaya koyar, milletin iradesi de siyasi egemenin iradesine dönüşür ve bu da siyasi iradenin yasaya yansması yolunu açar (Tunaya, 1982: 44; Halatçı, 2006: 112). Siyasi egemenin hukuk tarafından sınırlandırılması vatandaşlık, eşitlik, özel mülkiyet gibi kavramlarla mümkün olur. Ancak bu sınırlayıcılık uluslararası standart ve ilkelerin ulusal düzeye ve politikaya yansmasıyla mümkün olsa da siyasi egemen kendi rejimi, ideoloji ve yapısı çerçevesinde yasalaşmasını sağlayabilir.

Hukukun ayırt edici özelliği yaptırım gücüne sahip olmasından gelmektedir. Siyasal egemen hukuk kurallarını belirleyerek bu güce ve yönetilenlerin rızaya dayalı itaatine nail olur. Yasaların yapılması sırasında siyasal egemenlerin bir takım politikalar çerçevesinde hareket ettiği söylenebilir. Yasaların yapılma sürecinden başlayarak (nasıl ve ne şekilde işleyeceğine dair) uygulanmasına kadar her şey politiktir (Mızrak ve Temiz, 2009: 81). Sosyal, ekonomik, tarihi, çevresel ya da hangi

konuda olursa olsun yapılan yasal düzenlemeler, o konunun politikleşmesiyle sonuçlanır. Siyaset kurumu, siyasi emellerine ulaşmak için hukuku bir araç olarak görmektedir. Örnek olarak seçimlere yakın yapılan bazı yeni yasa vaatlerini vermek mümkündür. Bu noktada hukukun siyaset aracılığıyla gerçekleştirilen sosyal bir kurum olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hukuk, teşkilatlı siyasal mekanizma aracılığı ile gerçekleşen sosyal bir kurumdur (Güriz, 2005: 41). İnsanların hukuk olmasa karşı çıkacağı siyasal iktidarın faaliyetleri, hukuk sayesinde rıza gösterdikleri, itaat ettikleri bir şekilde bürünmektedir (Kairys, 1984: 250). Yine de hukuk sadece bireyleri değil siyasi egemenleri de sınırlar. Çünkü hukuk yönetim aracı olma özelliğinin yanında, yeni kuralların oluşturulması sırasında siyasi egemenin nasıl bir yol izlemesi gerektiğini de belirleyerek sınırlar (Jorgensen, 2001: 51). Örneğin çevresel bir hassasiyet üzerine her doğan bebek için bir ağaç dikimi yasalaştırılır ve yaptırımlar belirleme yoluna gidilirse bu durum politik bir olayı yansıtır. Çünkü çevresel hassasiyetin yasalaşması doğrudan devletin rejimi, ideolojisi, yapısı ile ilgilidir. Dolayısıyla yasalaşan bir mesele artık politiktir (Tunaya, 1982: 44). Uluslararası sözleşmelerle belirlenen ilkelerin ve standartların ulusal yasaları ne şekilde etkileyeceği çoğu zaman ideolojik bir tercih meselesi olmaktan öteye geçememiştir (Mızrak ve Temiz, 2009: 83).

Anayasa ya da yasalardaki; çevre ile ilgili düzenlemeler, mevzuat ya da kurallar çevre politikasıyla doğrudan ilgilidir (Güriz, 2005: 46). “Hukuk sistemleri, toplumların siyasal yapısı ile doğrudan ve çok yönlü bir ilişki içindedir. Her toplumun ve dönemin temel ideolojik anlayışı ve bu anlayışın doğurduğu siyasal sistem, mutlak olarak hukuk düzenini de etkilemektedir.” (Sancar, 2006: 31) Siyasal egemen ideolojisi, rejimi ve yapısı doğrultusunda hukuksal ilkeler ve standartlar oluşturur. Ancak hukukun kutsallaştırılması ile birlikte hukukun oluşma süreci bir kenara bırakılır ve böylece siyasi egemene ve siyasi egemenin yön verdiği hukuki düzene itaat söz konusu olur (Hacımuratlar, 2008: 83)

Yasaların yapılma süreci kadar yasaların varlığı da çatışma konusudur. Yasaların koyulmasının değil uygulanmasının önemli olduğu düşüncesi, yasaların varlığının

toplumsal çatışma alanı olduğunu gizlemektedir. Yasaların uygulanması kadar uygulanmaması da bir uygulamadır (Karahanoğulları, 2017: 141).

Özetle, hukuk duvara asılmış bir çerçevedir, çerçeveyi oluşturan toplumsal dinamiklerdir. Çerçevenin asılı olduğu duvar da siyasi iktidarın rengini verdiği devlet kurumundan başkası değildir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE POLİTİKASI ve ÇEVRE HUKUKU

2.1. Çevre

Dil bilimi açısından “bir şeyin yakını, dolayı, etrafı” anlamına gelen çevre (Türk Dil Kurumu, 2005), insanların yaşamını sürdürdüğü etrafıyla olan bağı göz önüne alındığında; insanların birbirleriyle ve diğer canlı ve cansız varlıklarla olan ilişkisinin ve etkileşiminin bütününe kapsamaktadır. 20. yüzyılın sonlarına doğru görünür hale gelen çevre sorunlarını tanımlamak, anlamak ve çözümlenmeye çalışmak için çevreyi oluşturan fiziki, kimyasal ve biyolojik kuvvetlerin her birinin çevrenin diğer bileşenleriyle etkileşimini ve ilişkisini inceleyen disiplinlerarası çalışmalar yürütülmüş ve bu çalışmalar sonucunda çevre bilimleri terimi ortaya çıkmıştır. Çevrenin, fen bilimleri ve sosyal bilimler gibi birbirinden farklı bilim alanları tarafından konu edinilmesi, çevre bilimine özgü tek bir yöntem üzerinde uzlaşma sağlanamamasına yol açmıştır. Çevreye kullanıldığı bağlama göre doğa, hava, su, orman, yaşam ortamı, ikellik, hak arayış alanı, kalkınma ile çelişkili bir ütopya gibi birçok anlam yüklenmiştir (Keleş ve Hamamcı, 1998: 23-35). Bu çalışmada çevre terimi bir bilim dalı ve bir hak arayış alanı bağlamında ele alınmıştır.

2.1.1. Çevre Sorunları

Çevre sorunları, çeşitli insan faaliyetleri sonucu hava, su ve toprak gibi yaşam ortamlarının süreç içinde niteliğinin bozularak yaşanırılığını yitirmesidir (Keleş ve Hamamcı, 1998: 87). Bir diğer ifadeyle çevre sorunları, “canlı ve cansız varlıkların

karşılıklı etkileşimlerinden oluşan sistemin işleyişini zorlaştıran veya çalışamaz hale getiren arıza veya düzensizlik şeklinde tanımlanabilir” (Şahin, 2004: 432).

Çevre sorunlarının her biri bir diğer çevre sorunuyla ilişkilidir. Çevre sorunlarının neden ve sonuç bakımından iç içe geçmiş olmaları, çevre sorunlarını birbirinden bağımsız olarak ele almanın mümkün olmadığını göstermektedir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012). Bu nedenle yaşamın tüm alanlarını etkileyen, çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip çevre sorunlarının çözümü konusunda ekonomik, sosyal ve politik şartların göz önünde bulundurulduğu bütünsel bir yaklaşım benimsenmelidir (Turgut, 1996: 104; Uluğ, 1997: 42). Çevre sorunları aynı zamanda insan ve doğa üzerindeki etkileri itibarıyla küreseldir. Bu nedenle çevre sorunları karşısında alınması gereken önlemler de küresel olmalıdır.

Çevre sorununun kısa dönemde aşılacak bir bunalım olarak görülmesi yanıltıcıdır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 31). Çevre sorunları geniş kapsamlı ve uzun vadeli etkiler ortaya çıkarmakta, zaman ve sınır tanımamaktadır. Çevre sorunlarının çözümü çoğu zaman büyük maliyetler gerektirmektedir. Bu maliyetin kimin tarafından ve nasıl karşılanacağı tartışmalara yol açmaktadır. Çevre sorunlarının çözümünde geç kalınması kalıcı zararlara yol açmaktadır ve bu nedenle de çevre sorunlarının kaynağında önlenmesi gerekmektedir. Çevre bugün dünyada yaşayan insanlar, gelecek kuşaklar ve ekosistemin kendisi için korunmalıdır. Çevre koruma konusunda bireysel çıkarlar değil genel yarar ve kamu yararı gözetilmelidir. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi birey/devlet ve özel/kamu kuruluşlarının işbirliğine bağlıdır (Ertan, 2004: 372-373). Aşağıda kısaca değinilen kirlilikler, ormansızlaşma, çölleşme, iklim değişimi, küresel ısınma ve asit yağmurları çevre sorunlarına birer örnek teşkil etmektedir.

Çevre kirlilikleri; hava, su, toprak, gürültü, teknoloji ve ışığın yarattığı kirlilikleri içermektedir. Hava kirliliğinin insan faaliyetine bağlı ana kaynağı fosil yakıtların kullanımı gibi yanma olayları olarak görülmektedir. Suyu yabancı maddelerin karışması ve suyun kalitesinin bozulması ise su kirliliğine yol açmaktadır (Çokadar,

Türkoğlu ve Gezer, 2009: 86-88). Bunun yanı sıra suda meydana gelen ısı değişimleri oksijeni azalmakta, bu durum da toplu balık ölümlerine neden olmaktadır. Bu kirliliğin ana kaynağı HES'ler, nükleer enerji santralleri gibi enerji tesisleridir. Toprak kirliliğinin kaynağını evsel ve endüstriyel atıklar ve tarımda verimliliği arttırmak için kullanılan kimyasal tarım ilaçları oluşturmaktadır (Yılmaz Turgut, 2017: 4). Gürültü kirliliğinin kaynağı insanların sebep olduğu, istenmeyen yüksek seslerdir. Teknolojinin yarattığı kirlilikler ise, radyoaktif ve transgenik kirliliktir. Radyoaktif atıkların toz ve duman meydana getirmesi, oluşan toz ve dumanın ışığın dünyaya ulaşmasını engelleyip, hava sıcaklığını düşürmesi, bu durumun da iklim değişikliğine yol açması ve canlı yaşamını etkilemesi radyoaktif kirliliktir (Çokadar, Türkoğlu ve Gezer, 2009: 91-93). Radyoaktif kirliliğe örnek olarak Çernobil nükleer felaketi (1986) gösterilebilir (Türkiye Çevre Vakfı, 1989: 233). Transgenik kirliliğe ise örnek olarak biyoteknoloji ile genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) gösterilebilir. Işık kirliliği genelde hızlı ve çarpık kentleşmenin olduğu yerlerde yoğun olarak görülen görsel kirliliktir (Yılmaz Turgut, 2017: 5-8).

Tüm bu çevre kirliliklerinin yanında ormansızlaşma da önemli bir çevre sorunu oluşturmaktadır. Orman Kanunu'na göre kendiliğinden ya da emekle yetişmiş ağaç ve ağaççık topluluklarının bulunduğu yer orman olarak tanımlanmıştır (Orman Kanunu, 1956: Madde 1). Çevrebilime göre bu tanımlama, mikroskobik canlıları, ormanın içinde yaşayan bütün hayvanları ve çalılardan bakterilere kadar bütün bitki, toprak ve iklim örtüsünü dışarıda bırakan bir tanımlama olduğundan eksiktir (Keleş ve Hamamcı, 1998: 127). Ormansızlaşma ise ormanı oluşturan öğelerden bir kısmının ya da tümünün ortadan kalkması, kendini yenileme özelliğini yitirmesi olarak tanımlanabilir (Yılmaz Turgut, 2017: 6-7). İktidar sahiplerinin ormanları rant sağlamak amacıyla tahrip etmesi orman sayılan alanların azalmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu durum ormansızlaşmayı arttıran önemli nedenlerden biri olarak görülmektedir.

Bir diğer çevre sorunu olan çölleşme, "kurak ve yarı kurak ve yarı nemli alanlarda iklim değişimleri ve insan faaliyetleri sonucunda oluşan arazi bozunumu" şeklinde

tanımlanır (Yılmaz Turgut, 2017: 7). Aşırı otlatma, arazinin aşırı ve dengesiz sulanması, ormansızlaşma, toprağın bilinçsiz ve hor kullanılması gibi nedenler çölleşmeye yol açmaktadır. Bugün dünyamızda her yıl altı milyon hektar arazi çölleşmektedir (Türkiye Çevre Vakfı, 1989: 61). NASA'nın raporuna (1985) göre Türkiye 2040'lı yıllara geldiğinde çölleşme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Türkiye'de çölleşme; açlık, susuzluk, işsizlik ve de iç göçe neden olacaktır. Türkiye'nin hızla çölleşmekte olduğundan Rio Zirvesi'nde (1992) de söz edilmiştir (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), 2012).

Tüm dünyayı etkisi altına alan küresel ısınma ise, atmosferde sera gazlarının artmasıyla meydana gelmiştir. Sera gazları, dünyanın atmosferini çepeçevre sararak güneşten gelen ve yeryüzünden yansıyan ışınların bir kısmını tutarak, dünyanın belli bir sıcaklık derecesinde tutulmasını sağlar (Yılmaz Turgut, 2017: 7). Sera gazlarının artması ozon tabakasının incelmeye ve dünyanın ikliminin değişmesine neden olur. İklimde meydana gelen değişiklikler tüm canlıların yaşamını tehdit etmektedir. Sınırlı kaynaklar üzerinde oluşturulan baskı, türlerin yok oluşunu hazırlamıştır. Aşırı fosil yakıt kullanımı (kömür, petrol ve doğalgaz gibi), hızlı nüfus artışı, teknolojik gelişmeler gibi insan kökenli faaliyetler küresel ısınmanın nedenlerindedir (Akın, 2006: 30). Küresel ısınma, tüm dünyada sıcaklıkların artmasıyla orman yangınlarına, çölleşmeye, buzulların erimesiyle de sel felaketlerine neden olmakta ve aşırı yağışla birlikte erozyon gibi doğal felaketleri arttırmaktadır. Küresel ısınma ve sonrasında meydana gelen çevre felaketleri, söz konusu gelişmelerin nasıl bir çevre sorununa dönüştüğünün bir göstergesidir.

Asit yağmurları, sanayileşmenin yoğun olduğu yerlerde fosil yakıt atıklarının yakılması sonucunda atmosferde biriken kükürt ve azot içeren gazların doğal su döngüsüne karışmasıyla oluşur. Her ne kadar asit yağmurlarına yol açan nedenlerden biri (doğal kaynaklardan olan) yanardağlar olsa da insan faaliyetleri de asit yağmurlarının oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Fabrikalar, motorlu araçlar, termik santraller, fosil yakıtların kullanımı, tarımda bilinçsiz ilaçlama gibi

insan faaliyetlerinin neden olduğu çevre kirlilikleri asit yağmurlarının başlıca nedenleri arasındadır (Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, t.y.: 2-3).

Çevre kirliliği sonuçlarının öngörülebilir olması önlem alınma olasılığını arttıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Lancet Kirlilik ve Sağlık Komisyonu tarafından 2015 yılında 189 ülke üzerinde yapılan bir araştırmaya göre küresel ölümlerin %16'sının nedeni çevre kirliliği ile bağlantılıdır. Türkiye'de ise aynı yıl çevre kirliliğinden kaynaklanan ölümlerin oranı %12'dir (Health and Environment Alliance, 2017).

Buna rağmen çevre sorunları günümüzde tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Yaşanan çevre felaketleri insanların çevre sorunlarını görmezden gelme lüksünü ortadan kaldırmıştır. Çevre felaketleri birçok insanın yaşam kalitesinin azalmasına ve birçok insanın da ölümüne neden olmuştur. Doğaya egemen olma anlayışı ile hareket eden insanların çevre felaketleri karşısında çözümsüz kalışı, insanın doğa üzerindeki egemenliğinin sarsılmasına yol açmıştır. Çevre felaketleri ile ilgili akademik çalışmaların artması, çevre vurgusuyla ortaya çıkan gönüllü kuruluşlar ve siyasi oluşumlar, çevre sorunlarının gündeme gelmesinde önemli bir etken olmuştur. Çevre sorunlarının görünür hale gelmesi ülkelerin yerel bazda ve uluslararası düzeyde somut adımlar atmasını zorunlu hale getirmiştir. Atılan bu adımlar sağlıklı, temiz bir çevre ve bu çevrenin gelecek kuşaklara aktarılmasında yeterli olmamıştır (Yılmaz Turgut, 2017).

2.1.2. Çevre Sorunlarının Nedenleri

Çevre sorunlarına ilişkin araştırmalarda sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışı çevre sorunlarının oluşumunda ve artışında temel etkenler olarak değerlendirilmektedir. Sanayileşme, üretimi hızla arttırmış ve bu artış doğal kaynaklar üzerinde bir baskı oluşturmuştur. Sanayileşmeyle gelen tüketim, büyüme, kar güdüsü, kalkınma gibi unsurlar bu baskının daha da artmasına yol açmıştır. Üretim aşamasında oluşan atık maddeler ayrı bir çevresel sorun alanı oluşturmuş, artan kalitesiz yakıt kullanımı da hava kirliliğine neden olmuştur (Hacıoğlu Deniz, 2011: 98-99).

Sanayileşme ile birlikte kırdan kente göç ile kent merkezi ve çeperindeki nüfus artmıştır. Kentte artan nüfus, tarım arazisi olarak kullanılan alanların yerleşim alanına dönmesine neden olmuştur (Özdemir ve Özekicioğlu, 2006: 17-30). Kentleşmenin planlı bir şekilde gerçekleşmemesi, altyapı sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Şehir dışına yapılan sanayi tesislerinin çarpık kentleşme sonucunda şehir içinde kalması da başka bir sorun yaratmıştır (Hacıoğlu Deniz, 2011: 99).

Özellikle 20. yüzyılda hızla artan dünya nüfusunun oluşturduğu nüfus baskısının çevre sorunlarına etkisi yadsınamaz. Nüfus baskısıyla ortaya çıkan hızlı ve çarpık kentleşme ve buna eşlik eden sanayileşme çevre sorunlarının artmasına ve görünür hale gelmesine yol açmıştır. 1900 yılında yaklaşık 1,4 milyar olan insan nüfusu günümüzde yaklaşık 7,7 milyara ulaşmıştır. 2050 yılına gelindiğinde ise bu nüfusun 9,7 milyara yükseleceği öngörülmektedir (Deutsche Welle, 2019). Bu durum daha fazla tüketime ve bununla birlikte doğal kaynaklar üzerinde büyük bir baskıya yol açmaktadır.

Sanayi devrimiyle birlikte nüfusta da bir artış yaşanmıştır. Artan nüfus çevre sorunlarının da artmasına neden olmuştur. Bu dönemde doğal kaynakların sınırsız olduğu anlayışı ile hareket eden insanlar ekonomik bir bunalımın da zeminini hazırlamışlardır. Doğal kaynakların sınırlılığının farkına varılması ile birlikte enerji kaynaklarının da sınırlı olduğu gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır (Hacıoğlu Deniz, 2011: 97).

Çevre sorunlarının ortaya çıkışı birdenbire değil süreç içinde kümülatif bir şekilde olmuştur. İnsanların çevreye verdiği zararlar doğanın kendi kendini yenileyebilme yeteneği sayesinde önceleri fark edilmemiştir. Gezegenin kendini yenileyebilme yeteneği insanların çevre sorunlarına karşı umursamaz davranmasına ve önlem almamasına neden olmuştur. Bu durum çevre sorunlarının telafi edilemeyecek düzeye gelmesiyle sonuçlanmıştır. Asit yağmurlarının ormanları yok etmesi, sanayinin neden olduğu hava kirliliği, küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi gibi çevresel bozulmalar ile birlikte ekolojik denge altüst olmuştur (İllich, 1990: 47).

2.2. Çevre Politikasının Felsefi Temelleri – Paradigma Değişimi

Çevre politikası, çevre sorunlarının çözümü çerçevesinde herkesin yararına bir toplum düzeni kurma çabasını ve çevre koruma önlemlerinin alınmasını kapsamaktadır (Duvarger, 1967: 29). Türkiye Çevre Vakfı çevre politikalarını “çevre sorunları ile ilgili olarak koruma ve sorun çözmeye yönelik çabaların bütünü” olarak tanımlamıştır. (Ökmen, 2001: 8). İktidar sahiplerinin çevre koruma ve geliştirme bakış açısıyla yaptığı ve yapacağı çevre politikaları çevre ve politika ilişkisinin merkezinde yer almıştır. Çevre bilimcileri, çevre ve politika ilişkisini incelerken farklı ülkelerdeki ve farklı sistemlerdeki çevreye bakış açısının ne olduğuyla da ilgilenmiştir (Ökmen, 2004: 328).

Çevre politikaları dönemin baskın paradigmasına göre şekillenmektedir. Kuhn (2000 : 67-72), paradigmayı problemlerin bilimsel olarak nasıl sorgulanması ve anlaşılması gerektiğiyle ilgili kanıksanmış inanç ve gelenekler bütünü olarak tanımlamıştır. Kuhn’a göre bilim, rasyonel aklın deneye dayalı çalışmaları sonucunda istikrarlı bir şekilde artan, o zamana kadar elde edilmiş bilgilerin bir birikimi değildir; ani ve istikrarsız bir şekilde döngüsel olarak gelişmektedir. Mevcut, temel kabul görmüş paradigmalarda karşısında ortaya çıkan yeni paradigmalara başta karşı çıkılmış ancak bu paradigmayı destekleyen yeni bilgilerin çeşitlenmesiyle birlikte paradigma değişimi karşısındaki direnç kırılmıştır. Paradigma değiştirilmek zorunda kalmış, başta karşı çıkılan bilim normal bilim haline gelmiş ve böylece bilimsel bir devrim gerçekleşmiştir. Bilimsel devrimler aynı aşamalardan geçerek döngüler halinde tekrarlanmaktadır. Kuhn bilimi dogmatik bir inanç sistemi olarak görür. O’na göre bilim insanları objektif ve tarafsız değildir ; sahip oldukları bilgileri ya kendi dünya görüşlerini muhafaza etmek ve doğrulamak ya da mevcut paradigmayı çürütmek için kullanma çabası içindedir (Kuhn, 2000: 81-93).

İnsanın dünyayı ve doğayı algılayışı süreç içinde değişiklik göstermiştir. Çevre politikasının ve çevre hukukunun gelişimine etki eden süreç aşağıda bir anlatıdan hareketle açıklanmıştır.

Orta Çağ'da Fransa'nın bir köyü çekirgeler tarafından istilaya uğrar. Bahçeleri istila eden çekirgelerle başa çıkamayan köylüler kiliseye gidip, rahip-yargıca durumu anlatır ve bahçelerini istila eden çekirgelerden davacı olur. Bu davalar birkaç yıl boyunca devam eder. Sonunda rahip-yargıç çekirgelerin Tanrı'nın yarattığı varlıklar olmaları nedeniyle canlarına kastedilemeyeceğine ve zarar verilemeyeceğine köylüleri ikna ederek çekirgeleri uzaklaştırmanın bir yolunun bulunması gerektiği konusunda karar alır. Köyden uzakta çekirgeler için cazip gelecek meyve bahçeleri yapılmasını karara bağlar (Çelik Karaçor, 2019). Anlatıda da görüldüğü gibi Orta Çağ'da insan, hayvan gibi doğada var olan tüm varlıkların Tanrı'nın yarattığı varlıklar olması dolayısıyla davada özne konumunda yer almış ve kararlar kimsenin zararına olmayacak şekilde verilmiştir. Yani, Orta Çağ'da doğa ve insan birbirinden ayrı konumlandırılmamıştır. İnsan doğanın bir parçası olarak onu anlamlandırmaya çalışmış, mistik bir anlayışla ve organik dünya paradigmasıyla hareket etmiştir. Ancak günümüzde davaların öznesi insandır, doğa ve üzerinde yaşayan diğer varlıklar araçsal nesnelere konumuna indirgenmiştir. Günümüzün politik iklimi, yaşanan çevresel, sosyal, kültürel ve ekonomik krizler dünyayı bir makine olarak gören bir algının ürünüdür. 17. yüzyıldan itibaren sadece doğa bilimleri (fizik, kimya, biyoloji, tıp gibi) değil, sosyal bilimler (felsefe, hukuk, sosyoloji, politika gibi) de mekanik dünya algısı çerçevesinde şekillenmiştir. Çağdaş hukuk bilimi de mekanik bakış açısı etrafında şekillenmiştir. Ancak son birkaç on yılda hukuk biliminde mekanik dünya paradigmasından ekolojik bir paradigmaya doğru bir evrilme söz konusudur. Günümüzde Antalya'da bir hâkim bir şirket tarafından Alara Çayı üzerine yapılmak istenen hidroelektrik santral (HES) projesi için alınan Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporunu "Hayvanlar âleminin en önemli bölümünü oluşturan böcekler hakkında herhangi bir değerlendirme yapılmadığı" gerekçesiyle iptal etmesi bunun bir örneğidir (İnsan Hakları Derneği, 2019).

Çevre politikasının şekillendiği sürecin felsefi temelleri olan organik dünya algısı, mekanik dünya algısı ve ekolojik dünya algısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2.1. Paradigma Değişimi (Görmez, 2018: 82)

	Organik Dünya Algısı	Mekanik Dünya Algısı	Ekolojik Dünya Algısı
Merkezi Değerler	<ul style="list-style-type: none">• Manevi değerler (ilahi güç, mistizm)• Doğal çevre Tanrısal değer• Doğayı anlama çabası	<ul style="list-style-type: none">• Maddi değerler (Ekonomik Büyüme)• Doğal çevre kaynak olarak değerli (araçsal değer)• Doğaya hakimiyet• Makine	<ul style="list-style-type: none">• Maddi olmayan değerler (kendini geliştirme)• Doğal kaynaklar, içsel değer• Doğa ile uyum• Sistem ağı
Ekonomi	<ul style="list-style-type: none">• İhtiyaç odaklı• Servet ve hırsızan uzak• Toplumsal ihtiyaçlar• Duygusal birliktelik, cinsel eşitlik• Toplumcu	<ul style="list-style-type: none">• Pazar güçleri• Risk ve ödül• Başarıya ödül• Farklılık• Bireyci	<ul style="list-style-type: none">• Kamu girişimleri• Güvenlik• İhtiyaçla ilgili gelir• Eşitlikçi• Toplumcu
Yönetim Biçimleri	<ul style="list-style-type: none">• Karmaşık sosyal organizasyonlar• Hiyerarşik değil eşit• Doğa yasaları	<ul style="list-style-type: none">• Otoriter yapı (Uzmanların etkinliği)• Hiyerarşik• Kanun ve nizam	<ul style="list-style-type: none">• Katılımcı yapı• Hiyerarşik olmayan• Serbestlik
Toplum	<ul style="list-style-type: none">• Küçük ölçekli• Kurgusal akrabalık (Kominal bağlılık)• Küçük topluluklar (Ortak yaşam)	<ul style="list-style-type: none">• Merkezi• Büyük ölçekli• Kurumsal• Düzenli	<ul style="list-style-type: none">• Merkezkaç• Küçük ölçekli• Kominal• Elastik
Çevresel	<ul style="list-style-type: none">• İhtiyaç odaklı kaynak• Doğa ana• Sağduyu ve inanç birliği	<ul style="list-style-type: none">• Geniş ve bol rezervler• Doğa düşmanı• Değer-düşünce-his ayrımı	<ul style="list-style-type: none">• Kıt kaynaklar• Doğaya saygılı ve duyarlı• Değer-düşünce-his birliği

Tablodan da anlaşılacağı üzere paradigma değişimleri merkezi değerlerden, ekonomiye, politikadan, topluma ve çevresel değerlere kadar her alanda gerçekleşmesini sağlayacak yaşam felsefelerine işaret etmektedir. Günümüzde ekolojik dünya paradigmasına geçilmiş olsa da hukuk, ekonomi, politika gibi alanlarda paradigma değişimi henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiştir.

2.3. Ekonomi Politik ve Ekoloji Politik

Çevre ve çevre sorunlarının sadece hukuksal açıdan değil, aynı zamanda ekonomik ve siyasal açıdan da incelenmesi gerekir. Bu bağlamda ekonomi politik ve ekoloji politik olarak iki ayrı yaklaşımdan sözedilebilir (Karahanoğulları, 2017: 31).

Sanayileşme sürecinde geçerli olan sistem ekonomi politik olmuştur. Buna göre doğa teknoloji kullanımıyla ekonomik kıstaslara dayanılarak sınır tanımadan fayda sağlanabilecek bir olgu olarak görülmüştür. Çevre sorunlarının başlıca nedeninin kapitalist düzenin getirdiği bu ekonomi anlayışı olduğu söylenebilir. Bu süreçte çevre sorunu, artan nüfus, sanayileşme, kentleşmenin getirdiği problemler ve ekonomik nedenlerle üst boyutlara ulaşmıştır. Doğal kaynakların ücretsiz olması ve sömürülmeye açık hale gelmesi, ekonomik faaliyetler sonucu üretim ve tüketim yapanların üçüncü kişilere verdiği zararlar, şirketlerin oluşturduğu çevre kirlilikleri ve benzeri nedenlerle çevre sorunu tartışma konusu olmaya başlamıştır. Doğa sömürüsü öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki doğanın bir meta olarak görülüp çıkar sağlanmasına karşı bir hak arayışı olarak çevre hakkı ortaya çıkmıştır. Çevre duyarlılığıyla birlikte çevre hareketleri artmış ve bir köşe taşı olan 1972 Stockholm Konferansı ile bu hareketler hız kazanmıştır. Bu konferans sonucunda çevre sorunlarının küreselliğine, kapitalizm ve sosyalizm gibi siyasal ve ekonomik sistemlerden bağımsız oluşuna dikkat çekilmiştir (Ökmen, 2004: 335-336).

Ekonomi politik yaklaşımının egemen olduğu dönemdeki uygulamaları sonucunda çevrenin dünya genelinde bir sorun olarak ortaya çıkmasının ana nedenleri şu şekilde özetlenebilir: Yoğun rekabet ortamında kâr güdüsüyle hareket eden üretici için mal ve hizmetleri ucuza mâl edip maksimum faydayı sağlaması önemlidir. Çevreyi korumak adına yapacağı arıtma sistemi, ürettiği atıkları bertaraf etmesi ya da yapacağı herhangi bir başka masraf, kuruluşu kısa vadede zarara uğratacak ve ilerlemesini yavaşlatacaktır. Ancak çevre sorunlarının kümülatif etkilerinin olması, çözümlerinin sonraya bırakılması, maliyetleri ve dolayısıyla topluma kesilen bedeli attırmaktadır. Piyasadaki şirket ve kurumlar uzun dönemdeki çıkarlarını düşünüp en başından bu maliyetleri üstlerine almalıdır. Piyasa ekonomileri ödenmesi gereken bedeli vergilendirme yoluyla paylaştırmaya çalışmıştır ve bu bedeli belirlerken kirlenmeden hareket etmiştir (Keleş ve Hamamcı, 1998: 137-138). Ancak kirlenmeden hareket etmiştir? İlk bakışta kirlenmenin kaynağı sanayi ve sanayi kuruluşları olarak düşünülse de sanayi ve sanayi kuruluşlarının faaliyetlerinin talep karşısında düzenliyor oluşları tüketicileri de yaşanan çevre kirliliğine ortak etmektedir. Hem

üretim aşamasında, hem de kullanım aşamasında çevre kirliliği ortaya çıkabilmektedir (Yılmaz Turgut, 1996). Kullanan öder ilkesi temel olarak doğal kaynağın fiyatı, doğal kaynağı elde etmenin, dönüştürmenin, kullanmanın ve gelecek kullanımının ortadan kalkmasının alternatif maliyeti de dahil olmak üzere tüm maliyeti yansıtmalıdır ilkesine dayanmaktadır (Güzel, t.y.: 1). Goullioud'a göre "Her otomobil sahibinin, her yöneticinin, oyuncağına pil koyan her çocuğun çevrenin bozulmasında katkısı vardır" (Goullioud'dan aktaran Turgut, 1995: 612). "Kirlenen öder ilkesi" ile yapılan üretim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan tahribat üreticiye ek maliyet olarak dönmektedir. Ancak bu maliyet küçük işletmeler için büyük külfetken, büyük işletmeler için büyük bir sorun teşkil etmemektedir. Kirlenen öder ilkesi çerçevesinde konulan vergilerin küçük işletmeler için caydırıcı ancak büyük işletmeler için caydırıcı olmaması çevresel ve toplumsal adaletsizliği ortaya çıkarması nedeniyle problemlidir. Çevre sorunlarını ortaya çıkaranların bir bedel ödemekten kaçınma imkânına sahip olmaları caydırıcılığı ortadan kaldırmıştır (Ökmen, 2004: 337).

Çevreden kaynaklanan sorunlardan en fazla etkilenenler geniş toplum kesimleri olmasına rağmen bu sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik karar mekanizmalarına katılımları oldukça sınırlıdır. Çevre sorunlarının ortaya çıkmasında pay sahibi olmayanlar, çevre sorunlarına neden olanların davranışlarının maliyetine katlanmak zorunda kalmaktadır. Bu durum "ortak malların trajedisi" olarak betimlenmiştir (Ökmen, 2004: 337). Azami fayda elde etmek isteyen ekonomik aktörler bir bedel ödemedikçe, doğal kaynaklardan ölçsüz bir şekilde istifade etmekten, doğayı bozmak ve kirletmekten geri durmayacaktır. Ekonomi politığının ağırlığı tüm dünyada ekolojik dengeyi o derecede bozmuştur ki bazı bilim adamları artık türlerin yok oluşu devresine girildiğinden bahsetmektedir (Evrin Ağacı, 2015).

Ekonomi politığının çevre sorunları karşısında çaresiz kalışı insan ve doğa ilişkisini yeniden gözden geçiren, doğa yasalarını ölçüt olarak ekonomik faaliyetlerin sınırlarını çizen ekoloji politığının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Ekonomi politikası sorgulayan yeni düşünce akımlarının ve protesto hareketlerinin temelini oluşturan

ekoloji politik, “doğayı ve toplumu, bireyi ve topluluğu karşılıklı ilişkiler içinde ekonomi politikle uzlaştırmayı önerir.” (Ökmen, 2004: 338-339). Çevre sorunlarının artarak görünür hale gelmesiyle ortaya konulan tepkilerin ve anlayış değişikliğinin bir tezahürü olarak ekonomi politikten ekoloji politiğe geçiş süreci hızlanmıştır.

Ekoloji politik, ekonomi politiğin yetindiği gibi insanları bir ekonomide soyut olarak gördükleri iş veya görevlere dayalı ayırt etmez. Bu insanların kolektifleşmesini ve karşılıklı etkileşimlerini de ele alır. Ekoloji politikte insan, ekonomik hesaplamaların ötesinde ekolojik bir çevre içinde ve küçük topluluklar halinde somut olarak ele alınır (Simonnet, 1990: 60). Doğadan ölçülü bir biçimde faydalanmaya yönelik önermeler getiren ekoloji politik, doğayı dayanabileceğinden çok daha yüksek seviyelerde kendi kullanımına açan ekonomi politiği dengelemek gibi bir görev üstlenmektedir. Ekoloji politiğin ortaya çıkışıyla eş zamanlı olarak bu dengeyi sağlamak için çevre mücadelesi veren çeşitli ekolojik hareketler belirmiştir.

2.4. Çevre Bilinçlendirmesi, Çevre Politikası ve Ekolojik Hareketler

1960’ların sonundan itibaren çevre sorunlarının toplumsal bir sorun olarak görülmesiyle toplumsal hareketler artmıştır. Artan toplumsal hareketlere rağmen siyasal egemenlerin gerekli duyarlılığı göstermeyişi, çevre sorunlarının çözümü konusunda yetersiz kalışı, ekolojik anlayışın politikleşme sürecine geçişini sağlamıştır (Öz, 1989: 30). Ekolojik anlayış, politikleşme süreci öncesinde kamu yöneticilerine ya da politikacılara yönelik baskı olarak kendini belli etmiştir. Çevre eylemlerinin artmasının temel nedenlerinden biri ekoloji politik ile birlikte çevre bilincinin artmasıdır. Çevre sorunlarına dair bilimsel çalışmalar bu dönemde artış göstermiş, çevre sorunlarına bakış açısı değişmiştir (Ökmen, 2004: 341).

2.4.1. Günümüzde Çevreye Bakış, Politik Çevrebilim ve Çevreci Akımlar

Çevre bilincinin artmasıyla çevre sorunlarını çözmeye yönelik mücadele de hız kazanmıştır. Benzer hedefleri olan yeşil hareket üzerine yoğunlaşan çevreci örgütler kurulmuştur (Özer, 2001: 62). Çevre sorunlarına neden olan her türlü yaklaşım ve eylemi eleştiren gruplar ortaya çıkmış ve protesto hareketleriyle kendilerini

göstermişlerdir. Kimi eylemler çevrecilik hareketi içinde tanımlanırken kimi eylemler de ekoloji eylemleri arasında tanımlanmıştır. Çevrecilik hareketleri ve ekoloji hareketleri arasındaki fark ekoloji hareketine daha fazla anlam yüklenmesiyle alakalıdır (Öz, 1989: 28-29). Castel'e göre çevrecilik ve ekoloji arasındaki fark şu şekilde özetlenebilir: Çevreci hareketler reformist, ekoloji hareketleri ise radikaldir. Ekoloji, "insanı çevreden daha geniş kapsamlı bir sistemin parçası olarak gören toplumsal bir yaklaşım çerçevesinde dinamik, evrimci bir yaklaşımla sistemin dengesini sağlamaya çalışan inançlar, kurumlar ve projeler dizini" olarak tanımlanmıştır (Castel'den aktaran Bilgili, 2015). Öyle ki ekoloji kelimesi bugün çevre ve çevre hareketlerini de kapsamakta ve birbirinin yerine kullanılmaktadır (Ünder, 1996: 97). Ekoloji çevreye göre daha geniş kapsamlı bir kavram olduğundan ekoloji hareketleri çevreci hareketleri de içinde barındırır.

Çevre sorunlarının politikanın temel konularından biri haline gelmesiyle liberalizm, sosyalizm, anarşizm, feminizm ve dinsel hareketler kavramları yeniden ele alınmış ve topluma bakış açılarını "yeşilleştirmeye" başlamışlardır (Foster, 1999: 1). Ancak çevrecilerin çevre koruma ve geliştirme konusunda uzlaşabildiklerini söylemek mümkün görünmemektedir. Ekolojik düşüncenin geniş bir alanı kapsadığı görülmekle birlikte üç ana akım etrafında şekillendiği söylenebilir (Ökmen, 2004: 343-344). Bunlar; çevre korumacılar, radikaller ve reformistlerdir:

- Çevre korumacılar, gelenekçidirler. Ekonomi biliminde faydacı birey anlayışına ve çevreyi meta olarak gören ve ona araçsal değer atfeden anlayışa karşı olmakla birlikte sanayileşme ve kapitalizme karşı değillerdir. Hukuki-yasal mekanizmaları kullanarak sistem içerisinde kazanımlar elde etme arayışındadırlar.
- Radikaller ise çevre sorunlarının kaynağı olarak mevcut kapitalist sistemi görüp, mevcut sistemin kaldırılması gerektiğini savunurlar. Çevre sorunlarını sanayi sistemini ortaya çıkaran teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak gördüklerinden yeni bir teknolojik gelişmenin sorunları

arttıracığını savunurlar. Radikallerin önerileri arasında ekonominin yavaşlatılması, yaşam standardının yükseltmesi ve nüfus kontrolü yer almaktadır. Radikaller, insanların ekolojik topluluklar halinde yaşadığı bir yaşam biçimi tasarlarlar.

- Reformistler ise, mevcut kapitalist sistemi koruyup toplumsal ve uluslararası düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve çevre bilincinin artırılması halinde çevre sorunlarının üstesinden gelinebileceğini savunurlar.

Özetle, çevre korumacılar, radikaller, reformistler gibi ekolojik anlayışlar çevre sorunlarının nedenleri ve çözüm önerileri konusunda önemli farklılıklar gösterebilirler de ortak olabilecek bazı temel değerlere sahiptirler. Buna göre, mevcut sistemin üretim ve tüketim ilişkileri doğanın sömürsüyle birlikte çevre sorunlarına yol açmaktadır. Mevcut teknoloji insanı birer makine haline getirmiştir. Bu nedenle teknoloji yüzünü insana dönmeli ve küçük ölçekli olmalıdır. Ekonomik kalkınma doğal kaynaklara zarar vermiş bazı ülkelerin sömürülmesine yol açmış ve ülkeler içinde gelir dağılımının eşitsiz bir biçimde dağılmasına neden olmuştur. Merkezi yönetim ve hiyerarşik bir yapıya sahip devlet anlayışı ile çevre sorunlarının çözülmemeyeceği görülmüştür, bu nedenle de yerinden yönetim savunulmuştur. Doğa, insanın üzerinde egemenlik kuracağı bir meta olarak görüldüğü süreçte ekolojik bir çevre oluşturulamayacağı düşüncesi üç ana akımın ortak paydasını oluşturmuştur (Görmez, 2003: 101-102).

2.4.2. Ekolojik Hareketler: Popüler ve Radikal Çevreci Akımlar

Politik Ekoloji (Siyasal Çevrebilim), çevre sorunlarını çözmek, çevreyi korumak ve geliştirmek amacıyla siyasallaştırma sürecini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanır (Keleş, 1997: 236). Çevre sorunlarına kamuoyunun ilgisinin artması ve protesto hareketlerinin etkisi bazı ülkelerin iç ve dış politikasını şekillendirmeye, bazı ülkelerde ise çevre koruma ve geliştirme amaçlı siyasi partiler kurulmasına yol açmıştır. Bazı ülkelerde çevre baskı grupları seçimlere doğru siyasal iktidar

olabilecek partileri temiz hava, yeşil çevre, HES, nükleer santraller vb. konularda protesto hareketleriyle kamuoyunun da baskısıyla etkilemeye çalışmışlardır. Baskı gruplarının kamuoyunu etkileme düzeyi ülkeden ülkeye, rejimden rejime (hatta rejimlerin otoriter ya da katılımcı olmasına göre) değişiklik göstermektedir (Keleş, 1997: 237). Bu durum çevre sorunlarının siyasallaşma sürecinde farklılık olmasına yol açmıştır.

Ekoloji hareketi siyasallaşma süreçlerinde görülen farklılıklara göre üçe ayrılmaktadır. Bunlar; 1) Politikleşme sürecinde Yeşiller, Yeşil Barış gibi gruplar 2) Ekofeministler 3) Sürdürülebilir kalkınmadır.

1) Yeşil Politika: Yeşiller

Batı Avrupa ülkelerinde ve ABD’de öğrenci hareketlerinin başlamasından bugüne çevre sorunları hem iç hem dış politikayı şekillendiren bir etken olmuştur. Günümüzde çevre sorunları eskiye nazaran siyasal egemenler tarafından daha çok dikkate alınmaktadır (Keleş, 1997: 236).

İlk yeşiller partisi olan İngiltere Ekoloji Partisi’nin 1973’teki kuruluşunu izleyen yıllarda Fransa, Almanya, Yeni Zelanda, İsviçre gibi çeşitli ülkelerde de çevreyi koruma ve geliştirme amacıyla “yeşil partiler” kurulmuştur. Ancak 1979 yılında Almanya’da Yeşiller Partisi’nin parlamentoya girmesine kadar siyasal partiler parlamento dışı toplumsal hareket düzeyinde kalmışlardır.

Yeşil partiler ekoloji, toplumsal adalet, katılımcı - doğrudan demokrasi, silahsızlanma ve şiddete başvurmama gibi konuları öne çıkarmışlardır (Ökmen, 2004: 349). Ekolojik hareket yeşil politikanın ortaya çıkardığı canlanmaya ek olarak diğer ekolojik hareketlerle de desteklenmiştir.

2) Ekofeministler

Ekofeminizm kavramı ilk olarak 1974’de Françoise d’Eaubonne tarafından ortaya atılmıştır. Bir ekolojik devrim olarak tanımlanan ekofeminizm, erkeğin kadın

üzerindeki egemenliğinden yola çıkarak bu baskıyı ve hakimiyeti kırarak farklı bir etik yaklaşımla kadın ve erkek arasında yeni bir bağ kurulabileceğini ve bunun insan ve doğa ilişkisine olumlu yönde yansıtacağını savunmaktadır. Ekofeminist etik, çıkar ve yasalara dayalı bir dünya görüşüne sırt çevirip, şefkat, sevgi ve güven gibi erdemlere dayanacaktır. Kadının erkek egemenliğinden kurtulup özgürleşmesi doğanın da insan tahakkümünden kurtulup özgürleşmesi anlamına gelecektir. Kadın ve erkeğin eşit muamele görmesiyle birlikte insan da doğayı ve diğer varlıkları kendi üstünlüğü altında görmeyi bırakıp kendisiyle eşit seviyede görmeye başlayacaktır. Ekofeminizm sadece cinsiyetçiliğin çözümünü değil, aynı zamanda egemen görüş tarafından bastırılmış diğer her türlü toplumsal grupların da boyunduruktan kurtulmasını devrimin bir parçası olarak görmektedir (Ertürk, 2011: 374-377).

Ekofeminizmi liberal, kültürel, sosyalist olarak üç temel akıma ayırmak mümkündür. Bunlar birbirinden farklı yaklaşımlarıyla ekofeminizme katkı sağlamışlardır. Liberal ekofeminizm varolan yapısal etmenleri değişime uğratmadan yeni reform paketleriyle insan doğa ilişkisinin ekofeminist bir temele oturtulabileceğini savunmaktadır. Kültürel ekofeminizm kadının kültürel açıdan doğayla olan bağlarını temel alarak ürettiği önermelerle erkek egemen toplumun değişimi için farklı çözüm önerileri sunmaktadır. Sosyalist ekofeminizm ise kapitalist ve ataerkil sistemin kökten bir değişime uğraması gerektiğini vurgulamaktadır. Var olan sistem bir yandan kapitalizm ile birlikte doğa sömürsünü perçinlerken, diğer yandan erkeğin de kadın üzerindeki egemenliğini hayatta tutmaktadır. İşte bu sömürçülük sistemin topyekûn değiştirilmesi ile birlikte ortadan kaldırılması gereken bir zihniyet tezahürüdür (Ertürk, 2011: 378-386).

3) Sürdürülebilir Kalkınma

İlk olarak 1974'de çeşitli bilim dallarından bilim insanlarının uluslararası ekonomik düzenin reformuna ilişkin yayınladıkları Cocoyoc Deklarasyonu'nda söz edilen sürdürülebilir kalkınma, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından "gelecek nesillerin gereksinmelerini karşılayabilme olanağını yok etmeksizin, bugünkü neslin gereksinmelerini karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşıma göre

ekonomik büyüme sadece ticaret hacminin artışıyla değil, üretimin etkinliği ve adil gelir paylaşımı açısından da değerlendirilmelidir. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik faaliyetlerin ekolojik ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmesini, insanların kendi aralarında ve doğayla olan ilişkilerinde uyumlu bir birliktelik içinde yaşamalarını amaçlamaktadır. Bu şekilde gelecek nesiller için yaşanılabilir bir dünya bırakılabilecek, nesiller arasında adalet sağlanabilecektir. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma çevresel sorunlara çözümler getiren yenilikçi ve ileri teknoloji kullanımını, karar aşamalarında halkın katılımına olanak tanıyan demokratik süreçleri, nüfus artışını sürdürülebilir bir seviyede tutan nüfus kontrolünü, ekolojik prensipleri dikkate alan üretim yönetimini ve kurumların yapısal olarak sürekli değişim ve gelişimini de kapsamaktadır. Yatırımların yönlendirmesinde ve karar aşamalarında bu gibi konulara öncelik tanınması elzemdir (Ertürk, 2011: 325-339).

Yukarıda siyasallaşma sürecinde ekolojik hareketleri inceledik. Günümüzde ekolojik hareketler doğası itibarıyla kendine özgü farklı gruplardan oluşmaktadır. Ekolojik hareket içinde yer alan radikal yönelimleri değerlendiren Merchant'a göre bunlar üç ana gruba ayrılmaktadır: (1) Derin ekoloji, (2) Mistik ekoloji ve (3) Sosyal ekolojidir (Merchant'tan aktaran Görmez, 2003: 99).

Felsefeci Arne Naess'in ileri sürdüğü derin ekoloji, ekolojik harekete ideoloji boyutunda eleştiri getirmiştir (Özer, 2001: 70). Naess (1995: 68-70) ekolojiyi derin ve sığ ekoloji olarak ikiye ayırmaktadır. O, sığ ekolojiyi gelişmiş ülkelerde kirliliğe ve doğal kaynakların tükenmesine karşı savaşan, ancak çevreyi koruma konusunda başarılı olamamış, çevre korumacı bir hareket olarak tanımlamaktadır. Sığ ekoloji, mevcut kapitalist ve sanayi düzenine meydan okuma konusunda yetersiz kalmıştır. Çevre korumacı anlayışlar aslında doğayı değil gerçekte insanın çıkarlarını savunmuşlardır. Naess'e (1995) göre derin ekoloji kavramı sekiz temel ilke üzerine kurulmuştur:

1. Doğadaki her şey değerlidir ve bu değerlerin insanın bir işine yarayıp yaramadığına bakılmaksızın sadece var olduğu için içsel bir değere sahiptir.
2. Ekosistem tümüyle değerlidir ve türlerin devamlılığının sağlanması gereklidir.
3. İnsanlar yaşamları için gerekli ihtiyaçlarını, çevreyi yok etmeden, istek odaklı değil, ihtiyaç odaklı bir biçimde doğadan almalıdır.
4. Ekosistemdeki tüm yaşam formları denge içinde olmalıdır. Yaşam formlarının denge içinde yaşayabilmesi için insan nüfusu önemli ölçüde azaltılmalıdır.
5. İnsanların çevrelerine olan etkileri aşırıdır ve pek çok kişi bu etkiyi vicdanları rahatsız olmadan yapmaktadır.
6. Politikalar değiştirilmelidir. Yapılacak değişimler ekonomik, teknolojik ve ideolojik kurumları mutlaka etkileyecektir.
7. Yükselen bir yaşam standardı anlayışı değil yaşam kalitesini yükseltme anlayışı gerekmektedir.
8. İnsanların bu ilkeleri kabul etmeleri gereklidir. İnsanlar değişiklikleri gerçekleştirmeye çalışmakla yükümlüdürler.

Derin ekoloji kirlilik, doğal kaynaklar, nüfus, kalkınma ve tüketim bilinci ile ilgili yaklaşımları ile sığ ekolojiden ayrılmaktadır. Derin ekoloji, insanı değil doğayı ön plana çıkarmıştır. Naess derin ekolojinin temel ilkelerini ortaya atarak felsefi anlamda ekolojik düşünceye radikal bir içerik kazandırmıştır (Ökmen, 2004: 351). Naess ekolojik bireysel bir bilinç değişiminin sosyal değişimi de beraberinde getireceği düşüncesinden hareket etmiştir (İmga, 2006: 85).

Merchant'ın ekolojik hareketlere ilişkin ikinci ayrımı olan mistik ekolojiye göre çevre sorunlarının çözülmesi için insanın dinlerle ve metafizik düşünceler ile olan bağlarını kabullenmesi ve buna uygun davranması gerekmektedir. Spretnak (1994: 300), Hristiyan ve Musevi inançlarda da yer alan, kökeni pagan inancına dayanan insan ve doğa arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir.

Ekolojik hareketler ayrımının üçüncüsü sosyal ekolojidir. Bookchin'e göre ekolojik sorunların temelinde egemen sosyal düzen vardır. Bu sosyal düzenden kasıt hiyerarşik sınıfsal ve rekabetçi kapitalist bir toplum düzenidir. İnsanın doğa üzerindeki hakimiyetinin kaynağı insanın insan üzerinde kurduğu hakimiyet ilişkisi ise, bu hakimiyeti ortaya çıkaran hiyerarşiler, sınıflar, mülkiyet biçimleri ve hatta devlet kurumları sorgulanmalıdır (Önder, 2003: 188).

2.4.3. Türkiye'de Çevre Koruma Düşüncesinin Gelişimi ve Çevre Politikaları

Türkiye'de ekonomik kaygılar çevre sorunlarına duyulan ilginin önünde olmuştur. Türkiye'nin geç sanayileşen bir ülke olması nedeniyle çevre sorunları ile karşılaşması da gecikmiştir (Ökmen, 2004: 357). Türkiye 1960'lı yılların başında planlı kalkınma dönemine girmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgeler arası gelişmişlik farkına dikkat çekilmiş, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sanayileşme, kentleşme ve tarımda modernleşme üzerinde durulmuş, ancak çevre sorunlarına yer verilmemiştir. Çevre koruma ve geliştirme ancak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kendine yer bulmuştur (Keleş, 1997: 256).

Dünyada çevre bilincinin gelişmesi ve çevre politikalarının oluşmasında gönüllü kuruluşların etkisi büyüktür. Ancak Türkiye'de 1950'li yıllarda ve öncesinde çevre sorunları ile tek ilgilenen devlet ve yerel yönetimler olmuştur. 1950-1970 yılları arasında gönüllü kuruluşlar artış göstermiş olsa da çevre koruma ve geliştirilmesini amaç edinmemişlerdir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 324). Bunun başlıca nedenlerinden biri Türkiye'de güçlü bir sivil toplum kuruluşunun olmamasıdır.

1972 yılında Türkiye Stockholm'de toplanan Dünya İnsan Çevresi Konferansı'na bir bildiri ile katılmıştır. Ancak çevre sorunlarının politik sürece dahil edilmesi çok zaman almıştır. Çeşitli gönüllü kuruluşlar ve kamuoyunu etkileyen çevre baskı grupları çevre koruma ve geliştirme adına yapılan düşünce ve etkinlikleriyle çevre bilincini yaygınlaştırmış ama iç politikayla doğrudan ilgilenmemişlerdir. Siyaset

kurumuna etki etmektense reformist bir bakış açısıyla kamuoyunu bilinçlendirmeyi seçmişlerdir (Ökmen, 2004: 357).

1978’de Başbakanlığa bağlı Çevre Müsteşarlığı’nın kuruluşu bu konuda önemli bir adım olarak görülebilir. 1961 Anayasa’sında çevre ile ilgili doğrudan bir düzenleme yapılmamıştır. 1982 Anayasası’na (Madde 56) göre “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir.” maddesi eklenmiştir. 1983 yılında 2872 sayılı Çevre Yasası’nın yanı sıra 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 2860 sayılı Boğaziçi Yasası, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma yasaları çıkarılmıştır. Bu yasaların çıkmasında gönüllü kuruluşların ve çevreci baskı gruplarının etkisi büyüktür. 1984 ve sonrasında köylü hareketleri ile çevre konusu benimsenmiş ve politikleşme sürecinde önemli adımlar atılmıştır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 325-326).

Çevre sorunlarına karşı yöresel ilk tepki hareketi 1975’te Artvin Murgul’da Etibank Bakır İşletmeleri’nin tarım yapılan topraklara ve bitki örtüsüne verdiği zararı protesto etmek amacıyla yapılmıştır (Duru, 1995: 53). 1977 yılında Ankara Elmadağ’da barut ve çimento fabrikalarının tarımsal faaliyetlere zarar vermesi nedeniyle tepki gösterilmiştir. Ancak bu dönemlerde yapılan çevreci tepkilerin nedeni çevre koruma düşüncesi değil de çevreye verilen zarar sonucu ortaya çıkan ekonomik zarardır (Öztürk, 2017: 448). 1984 yılında Gökova’da termik santralin kurulmasını istemeyen köylüler hükümete karşı üç bin imzalı bir dilekçeyi makamlara sunup, yaklaşık on yıl süren bir mücadele vermişlerdir (Keleş, 1997: 258). Santral daha kurulmadan köylülerin harekete geçmeleri sorunu ortaya çıkmadan, kaynağında önlemeye yöneliktir. Ancak köylülerin tüm çabalarına rağmen termik santralin kuruluşu engellenememiştir. 1980’li yıllarda Dalyan’da bir Alman firmasının turistik otel yapımına birçok kuş türü ve yengeçlerin o bölgede yaşaması nedeniyle birçok çevreci grup ve insan tepki göstermiştir. Ekonomik zarardan kaynaklı olmayan bu tepki belki türünün ilk örneğidir. Ankara’da Güvenpark’ın otopark yapılmasına Çevre Duyarlılığını Yayma Gurubu, iktidar ve muhalefet partilerinin bazı

milletvekilleri ve vatandaşlar tepki göstermiştir. Toplanan elli binin üzerinde imza ve idari yargıda açılan dava ile proje durdurulmuştur (Görmez, 2003: 126). 1986 Çernobil kazasının Türkiye'nin kuzey kıyılarını olumsuz etkilemesi sonucunda iktidarın duyarlı hareket etmemesi ve bilgilendirme konusunda yönetimin şeffaf davranmaması ve gerekli önlemleri almaması kamuoyunun tepkilerine yol açmıştır (Ökmen, 2004: 358). 1987'de İstanbul Ak Çimento Fabrikası'nın Mimar Sinan köylülerine ve çevresine verdiği zarara karşı çevreci gruplar öncülüğünde protesto yürüyüşü ve piknik düzenlenmiştir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 326).

Yeşil Barış Derneği ve Türkiye Hava Kirliliğiyle Savaş Derneği yanında feministler, eşcinseller, ateistler ve savaş karşıtları gibi toplumsal grupların desteği ile partileşme yolunda atılan adımlar sonucunda 1988 yılında Yeşiller Partisi kurulmuştur (Keleş, 1997: 259). Yeşiller Partisi'nin bir mücadele geleneğinin olmaması, tabandan gelen bir istemin olmaması gibi nedenler parlamentoya girmesine engel olmuştur. Parti 1994'te kesin hesaplarını yasaya uygun olarak vermedikleri gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmıştır (Üste, 2015: 50).

2.4.4. Türkiye'de Çevre Politikası ve Temel Nitelikleri

1970'li yıllar hem dünyada hem de Türkiye'de çevre politikalarının belirginleşmeye başladığı bir dönem olmuştur. Çevre politikalarının çerçevesi yasal düzenlemeler, kalkınma planları ve hükümet programlarıyla şekillenmiştir. Türkiye'de çevre politikaları bütüncül olmaktan uzak, kararsız ve tutarsız bir yapıda seyretmiştir. Yasal düzenlemelerin uygulanması konusunda da kararlı bir siyasal destek bulunmamıştır. Türkiye, çevre politikası açısından onarımcı bir politika anlayışıyla hareket etmiştir. Karşılaşılan sorunların çevreye verdiği zararların fark edildiği hatta bazen geri döndürülemez bir seviyeye geldiği durumlarda sorunu çözmeye yönelik adımlar atılmıştır (Keleş, 1997: 271). Onarımcı çevre politikasının uygulanmasında tazminat ve kirletmenin yürütme tarafından denetlenmesi birer araç olmuştur. Ancak çevre politikası zorlayıcı bir nitelik taşımamış ve yaptırımlar gereği gibi uygulanamamıştır (Aybay, 1997: 319-322).

Türkiye’de çevre ile ilgili yasa ve politikalarda çok sık değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerin uzun vadeli planlamalar ve ciddi bilimsel çalışmalar sonucu yapılmıyor oluşu çevre ile ilgili yasal düzenlemelerde karışıklıklara yol açmıştır (Ökmen, 2004: 359). Kısa vadeli kalkınma planlarının gerçekleştirilmesi için çevre koruma geri plana atılmış bu durum da çevre sorunlarını arttırmıştır (Görmez, 2003: 173).

Çevre politikaları kısa vadeli ve belli çıkar gruplarının istekleri doğrultusunda şekillenmiştir. Merkezileşmiş çevre politikaları olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Oysa çevre politikaları belli çıkar gruplarının istekleri doğrultusunda değil, tüm aktörlerin katıldığı ve sorumluluğunun paylaştırıldığı uzun vadeli politikalar olmalıdır. Örneğin Türkiye’de çevre politikasında Kirleten Öder ilkesi geçerlidir.

Daha önce de vurgulandığı gibi sorumluluğun paylaştırılması konusunda Kirleten Öder ilkesi sorunludur. Kirleten Öder yerine, Kullanan Öder, Kirleten Eski Haline Getirir gibi politikalar getirilmelidir (Ökmen, 2004: 360). Bu gibi politikaların hayata geçirilebilmesi için kurumsal yapının önemi büyüktür. Çevre Bakanlığı, il özel idareleri ve belediyeler üzerinden kurumsal görevler yerine getirilmelidir. “Çevre Bakanlığı çevre standartlarını ve politikalarını belirleyen, bunların hukuk kuralları haline dönüşmesini sağlayan, il özel idareleri ve belediyelere eğitsel ve teknik yardım yapan, çevre konusundaki gelişmeleri ve teknolojileri izleyen bunların yerel yönetimler tarafından kullanılmasını sağlayan, politikaların ve standartların uygulanması konusunda yerel yönetimleri denetleyen bir konumda olmalıdır.” (Ökmen, 2004: 360).

2.5. Çevre ve Hukuk

Çevre Kanunu’na göre çevre, “Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı” ifade etmektedir (Çevre Kanunu, 1983: Madde 2). Çevre hukuku, çevre koruma ve çevre sorunlarını çözüme araçlarından sadece biridir. Bu nedenle, çevre hukukunun esas, hedef ve amaçlarını belirleyen kapsamlı bir çevre politikasının oluşturulması zorunludur (Aybay, 1997: 314).

2.5.1. Çevre Hukukunun Amacı ve Nitelikleri

Çevre Kanunu'na (1983: Madde 2) göre çevre korunması, çevre hukukunun temel amacıdır. Çevre korunması, çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması, kirlenme konusunda önleyici tedbirler alınmasını ve çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi unsurlarını kapsamaktadır. 1982 Anayasa'sında (Madde 56) çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevi şeklinde tanımlanmıştır.

Çevre hukukunun fonksiyonu sadece kanun yapmak, yasa düzenlemek, tüzük ve yönetmelik çıkarmak olarak görülmemelidir. Çevre hukukçuları dünyadaki gelişmelerin takibini ve ihtiyaçların analizini yapmayı, aksayan yönlerinin yeniden düzenlemesini, varsa boşlukların doldurulmasını sağlamayı kendilerine görev edinmelidir (Bal, 2009: 185).

Çevre hukuku disiplinler arası, dinamik, karma, geniş kapsamlı ve sınırlayıcı bir niteliktedir. Çevre hukukunun çevre koruma ve geliştirmenin sağlanması için hem felsefe, sosyoloji, politika gibi sosyal bilimlerden hem de fizik, kimya, biyoloji ve tıp gibi doğa bilimlerinden yararlanması onun disiplinlerarası olduğunun göstergesidir. Bu doğrultuda bilimlerden elde edilen veri ve bilgiler yeterli, güvenilir ve tarafsız olmalıdır. Çevre hukuku, değişimlere ve gelişmelere uyum sağlayan esnek ve dinamik bir niteliğe sahiptir. Çevre hukukunun, idare hukuku, uluslararası kamu hukuku, anayasa hukuku, ceza hukuku ve özel hukukla etkileşim içinde olması karma bir hukuk olduğunun da göstergesidir. Sadece insan ile insan ilişkisini değil, insan ve doğa ilişkisini de konu edinen çevre hukuku ekosistem içinde var olan canlı ve cansız tüm varlıkları kapsaması ve iç içe karşılıklı bir bağlılık öngörmesi nedeniyle geniş kapsamlıdır. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi amacıyla kamu yararı gözetilerek bazı hakların kısıtlanabilmesi çevre hukukunun sınırlayıcılık niteliğidir (Ertan, 2004: 374-375; Yılmaz Turgut, 2017: 73). Toprak kullanımına imar mevzuatıyla sınırlamalar getirilmesi çevre hukukunun sınırlayıcılık niteliğinin bir örneğidir. Çevre hukukunun

nitelikleri, çevre sorunlarının ve çözümlerinin iyi analiz edilmesini, güncel koşullar karşısında esnek, eleştirel ve inşa edici olma zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

2.5.2. Çevre Hukukunun Gelişimi ve Kaynakları

Çevre koruma politikalarının da etkisiyle çevre hukukunun bağımsız bir bilim dalı olarak görülmesi oldukça yenidir. 1957 yılında Roma Antlaşması ile çevre koruma politikasının bir gereklilik olduğu kabul edilmiş ve Avrupa Birliği (AB) Çevre Programları'ndan ilk ikisi 1970'li yıllarda hazırlanmıştır. İlk çevre planı sadece olumsuz sonuçların ortadan kaldırılmasına yönelik olmuştur. Ülkeler bu programlar çerçevesinde çok sayıda yeni hukuki düzenlemeler oluşturmaya başlamıştır (Yılmaz Turgut, 2017: 41-42).

Çevre hukuku, kaynağını, ulusal düzenlemeler ve birçok ülke arasında imzalanan ve onaylanan uluslararası anlaşmalardan almaktadır. Çevre koruma ve geliştirme konusunda var olan anlaşmazlıklar, çevre hukukunun gelişimine büyük ölçüde katkı sağlamıştır (Yılmaz Turgut, 2017).

Çevre hukukunda ulusal düzenlemeler 1950'li yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. 1952 yılında Londra'da insan faaliyetleri sonucunda baş gösteren hava kirliliği bronşit, zatürre ve diğer solunum problemlerini arttırmış ve çok sayıda çocuk ve yetişkin akciğer rahatsızlıklarından dolayı hayatını kaybetmiştir (Akdur, 2005: 16). Yaşanan bu çevre felaketi sonrası İngiltere'de 1956 yılında Temiz Hava Yasası çıkarılmış ve bazı bölgelerde kömür kullanımı yasaklanmıştır. İngiltere gerçekleşen bu gelişmeleri diğer ülkelerdeki gelişmeler izlemiştir. Finlandiya'da Su Kirliliği Yasası (1961), Bulgaristan'da Hava, Su ve Toprağın Kirlenmesini Önleme Yasası (1964), Belçika'da Temiz Hava Yasası (1964), Japonya'da Çevre Kirliliğini Kontrol Yasası (1967), Polonya (1973) ve Finlandiya'da (1976) Su Kirliliğini Önleme Yasası, İsveç (1964), Norveç (1970) ve Danimarka'da (1972) Doğayı Koruma Yasaları çıkarılmıştır. Çevreyi korumak için gerçekleştirilmiş bu düzenlemeler devletler ve insanlar için bir ödev niteliğini taşımaktadır (Gürseler, 1999: 812).

1990'lı yıllar, Finlandiya, Almanya ve İngiltere' de çevre koruma ve geliştirmeye yönelik çevre vergilerinin getirildiği, İsviçre'de kükürt vergisi ve Hollanda'da atık su vergileriyle ilgili düzenlemeler yapıldığı bir dönemdir (Carter, 2001: 297-300). Çevre koruma ve geliştirmeye yönelik düzenlenen çevre vergileri de çevre hukukunun gelişimine katkı sağlamıştır.

Ülkelerin en üst hukuk normu sayılan Anayasa'da çevre korumaya ilişkin düzenlemelere ve çevre hakkına yer verilmesi de çevre hukukunun gelişiminde rol oynamıştır. Hem Almanya Anayasası'nın (1968) hem de İsviçre Anayasası'nın 15. maddesi çevre korumaya ilişkindir. 1970-1980 yılları arasında Çin, SSCB, Arnavutluk, İran ve Bulgaristan gibi ülkelerin Anayasalarında çevre korumaya ilişkin hükümler göze çarpmaktadır (Ertan, 2004: 377).

“Çevreye zararlı çeşitli yakıtlar ve emisyonların miktar ya da niteliklerine göre vergilendirmesi esasına dayanan” (Güzel, t.y.: 3) çevre vergileri, çevre felaketlerinin görünür hale gelmesine paralel ortaya çıkan çevre korumaya ilişkin yasalar ve anayasalarda yer alan çevreye dair hükümler, ulusal düzeyde çevre hakkının gelişimine katkı sağlamışlardır.

Uluslararası sözleşmeler, ulusal ve uluslararası bazı önemli çevre davaları ve davalar sonucu ortaya çıkan içtihatlar, uluslararası alanda BM, AB ve Ekonomik İşbirliği Kalkınma Örgütü (OECD) gibi örgütlerin aldıkları kararlar ve çeşitli uluslararası zirve, toplantı ve konferanslar sonucunda ortaya çıkan belgeler uluslararası çevre hukukunun kaynakları haline gelmiş ve gelişim sürecini etkilemiştir (Yılmaz Turgut, 2017).

Uluslararası çevre hukukunun gelişim sürecine etki eden üç aşamadan bahsetmek mümkündür. İlk aşamayı “uluslararası sorumluluk”, ikinci aşamayı “uluslararası çevre anlaşmazlıkları ve paylaşılmaya ilişkin anlaşmazlıklar”, üçüncü aşamayı ise “çevre konusunda ülkelerin birbirine bağımlılığı” oluşturur (Pazarcı, 1989: 385). Uluslararası çevre hukuku da çevre hukukunun benimsediği, hukuk kurallarına aykırı

davranan kişilerin ve devletlerin sorumluluğu ilkesine dayanır (Pirim, 2012: 149). Devletlerin birbirlerine olan sorumluluklarında önceden kasıt aranırken sonrasında kusur aranmaya başlanmıştır. Günümüzde ise kusursuz sorumluluk ilkesi benimsenmiştir. Kusursuz sorumluluk ilkesine göre çevre hukukuna aykırı her davranıştan ülkeler sorumlu tutulmuştur. Uluslararası çevre anlaşmazlıkları, uluslararası alanlar ve bölgelere ilişkin anlaşmazlıkların çözümünü ve paylaşımını içeren uluslararası çevre sözleşmelerinin yolunu açmıştır. Okyanusların, havanın ve hatta uzayın kullanılması ve korunmasına ilişkin birçok sözleşme imzalanmıştır (Pazarcı, 1983: 207). Çevre sorunlarının iç içe olma özelliği ve sınır tanımazlığıyla küresel sonuçlar ortaya çıkarıyor olması ulusların birbirine bağımlı olduğunu göstermiştir. Çevre sorunlarına dair bu bilinçlenme uluslararası çevre sözleşmelerinin ve anlaşmalarının imzalanmasını sağlamıştır.

Çevre hukukunun gelişim sürecini bazı önemli çevre davalarında verilen kararlar ve çevre davaları sonucunda ortaya çıkan içtihatlar etkilemiştir. Kanada ve ABD arasındaki Trail Smelter Davası (Kuzu, 1997: 78) buna bir örnektir. Davanın nedeni Kanada'da ABD sınırına yakın bir fabrikadan çıkan gazların ABD'nin sınıra yakın bazı kasabalarını etkilemesidir. Milletlerarası Tahkim Divanı'nda görülen bu davada yapılan incelemeler sonucunda Kanada'nın fabrikayı kapatmasına hükmedilmiştir. Dava sonucunda benzeri çevre olaylarının araştırılması için uluslararası bir çevre mekanizması kurulmuştur. Ayrıca ülkelerin kendi egemenliği altındaki toprakları kullanma hakkı başka ülkelere zarar verdiği durumlarda engellenmiştir. Bu çevre davası emsal nitelikte olmuştur. Trail Smelter Davası, çevre sorunlarının sınır tanımazlığına ve uluslararası çevre hukukunun sınırlayıcılığına iyi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Caşın, 2013: 927).

Uluslararası örgütler ve çevre hukukunun gelişim sürecine baktığımızda uluslararası alanda ilk adımı 1972'de BM atmıştır. BM; 1972 Stockholm Konferansı, 1987 Brundtland Bildirgesi (Ortak Geleceğimiz Raporu), 1992 Rio Konferansı (Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman İlkeleri, İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi) ve 2002 Johannesburg Doruğu ile birlikte uluslararası çevre

hukukunun gelişim sürecine katkı sağlamıştır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 446-462). 1980'li yıllarda ulusların gelecek kuşaklara ve doğaya karşı yükümlülüklerinin uluslararası hukuk kurallarına yansıtılmaya çalışıldığı "Evrensel Düzeyde 1982 Doğa Şartı" BM tarafından kabul edilmiştir. Doğa Şartı'nda insanın doğanın bir parçası olduğu görüşüyle hareket edilmiş ve insan doğanın korunması konusunda sorumlu atfedilmiştir. 1970'li yıllardan 1980'li yıllara geçişte felsefi olarak paradigma değişimi yaşandığı söylenebilir. BM Genel Kurulu'nda Brundtland tarafından açıklanan Ortak Geleceğimiz raporunda yer alan sürdürülebilir kalkınma kavramı dönemin gelişmelerini şekillendirmiştir (Yılmaz Turgut, 2017: 42-43). Bu raporda yer alan sürdürülebilir kalkınma kavramı, "bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi" ifade etmektedir (Çevre Kanunu, 1983: Madde 2).

Bölgesel örgütlenmelerden biri olan OECD, Akdeniz ve Karadeniz'de çevrenin korunması için sürdürülen uluslararası çalışmalara destek vererek bölgesel olarak çevre hukukunun gelişmesine katkı sağlamıştır. OECD'nin uzmanlık komitelerinden Çevre Komitesi sınır ötesi kirlenme, doğal kaynak yönetimi, kimyasallar, tehlikeli atık yönetimi gibi konularda çalışmalar yürütmüştür (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 462-463).

AB'nin ilk çevre eylem planı 1973'te kabul edilmiştir. Günümüze kadar yedi ayrı çevre eylem planları hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Birinci ve İkinci Eylem Planı'nda çevre kirliliğinin kontrolü söz konusuysen, Üçüncü Eylem Planı'ndan itibaren kirliliğin önlenmesi amaçlanmıştır (Ulutaş, Alkaya ve Böğürücü'den aktaran Aydın ve Çamur, 2017: 36). 1982-1986 yılları arasında üçüncü çevre eylem planı, 1987-1992 yılları arasında ise dördüncü çevre eylem planı hazırlanmıştır. Bu çevre eylem planlarında sorunu kaynağında çözümüleme gibi konulara yer verilmiştir. ÇED, kirlilik standartları ve tehlikeli atıkların topluluk içerisinde taşınmasının kontrollü bir şekilde gerçekleşebilmesi için gerekli düzenlemeler mevzuatta düzenlenmiştir.

AB'ye uyum sürecinde Türkiye'de de ÇED tanımı aynı şekilde yapılmıştır. 2872 sayılı Çevre Kanunu'na (1983: Madde 2) göre ÇED, "Gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları" ifade etmektedir. Dördüncü çevre eylem planı daha çok uygulamaya yönelik vurgunun yapıldığı bir program olmuştur (Yılmaz Turgut, 2017: 43). Yedinci Çevre Eylem Planı 2014 yılında yürürlüğe girmiştir ve bu planın 2020'ye kadar yürürlükte kalması planlanmıştır (Anstoetter ve McDonough, 2012: 3).

1987'de AB'nin kurucu anlaşmasına "Çevre" adı altında başlık lenmiştir. 1993 yılında ise Maastricht Anlaşmasıyla çevre alanına "politika" statüsü verilmiştir (Fasıl 27) . AB'nin çevre politikası ve hukukunun temel ilkeleri; "önleme ilkesi", "ihtiyat ilkesi", "kirleten öder ilkesi" ve "bütünleştirme ilkesi"dir (Dışişleri Bakanlığı, 2018).

Önleme ilkesi: Çevre sorunlarının neden olduğu sorunlar ortaya çıkmadan önce gerekli önlemlerin alınmasıdır. (Bal, 2009: 186). Önleme ilkesi, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda "kirliliğin engellenmesi" ve "çevre kirliliğinin önlenmesi" şeklinde yer bulmuştur (Çevre Kanunu, 1983: Madde 3/a-b)

İhtiyat (Sakınım) İlkesi: Bilimsel belirsizlik durumunda koruma tedbirlerinin tavizsiz uygulamasına devam edilmesini sağlar (Küçükkaya, 2008: 79). Bu ilke Çevre Kanunu'nda yer almamaktadır. Ancak Günden 21 gibi uluslararası metinlerde bu ilkeye yer verilmemiştir.

Kirleten Öder İlkesi: Çevre sorunlarına doğrudan ya da dolaylı yoldan neden olan kişiler, kuruluşlar ve ülkeler sorunların önlenmesi ve mücadelesinde yapılan harcamaları karşılamakla sorumludurlar (Sarıkkaya, 2004: 3). Bu ilke, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda "Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi

ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanır. Kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.” şeklinde kendine yer bulmuştur (Çevre Kanunu, 1983: Madde 3/g)

Bütünleştirme (Entegrasyon) İlkesi; “çevrenin korunması amacının, tüm politika, plan, mevzuat ve faaliyetlerde dikkate alınması ve bunlarla entegre edilmesi, bütünleştirilmesi anlamına gelmektedir.” (Çerçi, 2011: 21).

1970’li yılların öncesinde sanayi devriminin yarattığı olumsuz çevre sorunlarına karşı ulusal ve uluslararası bazı önlemler alınmıştır. Bu tedbirler çevre sorunsalı kavramından bağımsız, insan sağlığını merkez alan bir konumda yer almışlardır. Çevreye dair orman ve park alanı düzenlemeleri, hayvanlara ilişkin düzenlemeler ekonomik fayda gözetilerek yapılmıştır. 1970’li yıllardaki çevre politikası ve hukukuna ilişkin genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, ekonomik büyümenin önceliğe sahip olduğu, kapitalist sistemi sorgulamayan bir politika benimsemiştir. Çevre sorunlarının uzun vadede ortaya çıkan sonuçlarını göz önünde bulundurmayan, kısa vadede elde edilen fayda-maliyet ilişkisini ise dikkate alan yaklaşımlar bu tür bir politikanın uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Yılmaz Turgut, 2017: 39-42).

Çevre koruma ve geliştirmenin sadece hukuk kuralları ile gerçekleşebileceğini düşünmek iyimser bir bakış açısı olur. Çevre konusunda tüm ülke insanların bilinçlenmesi, gerekli zihniyet yapılarının değişmesi ve kolektif bilincin oluşması sonucunda hukuk kuralları işlevsellik kazanabilir.

2.5.3. Türkiye’de Çevre Hukukunun Gelişimi

Türkiye’de çevre politikası ve hukuki süreçler ancak 20. yüzyıldan itibaren ivme kazanmıştır. 1930 tarihinde 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 1980 sayılı Belediye Kanunu çıkarılmıştır. 1937 tarihinde 3116 sayılı Orman Kanunu, 3167 sayılı Kara Avcılığı Kanunu gibi kanunlar yürürlüğe girmiştir. 1959 tarihli yönetmelikle Milli Parkların ayrılma, yönetim ve işletmesine ait düzenlemeler yapılmıştır. Çıkarılan bu kanunlar, yönetmelikler ve yapılan düzenlemeler genel sağlık ve kamu düzeni ilkeleri çerçevesinde düzenlenmiştir (Bal, 2009: 184-185).

Türkiye çevre sorunlarını algılama ve gerekli adımları atma konusunda geç kalmıştır. Türkiye’de çevre bilincinin ve çevreci hareketlerin kamuoyunu etkileme oranının Batı’daki kadar kuvvetli olmaması, bilimsel uğraşlar yönünden dünyayı yakalamadaki gecikmenin ve geç sanayileşmenin de etkisi vardır. Türkiye’de çevre konusu anlaşıldığı için değil de evrensel ve AB düzeyinde gelişme ve çabaların etkisiyle adımlar atılmıştır (Yılmaz Turgut, 2017: 52). Aşağıda Türkiye’de çevre koruma ve geliştirmeye yönelik hukuki süreçler beş ayrı dönemde ele alınmıştır.

Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde bile mevcut sorunların çözümü noktasında ciddi bir çaba sarf edilmemiştir. Siyasi partilerin program ve bildirgelerinde, beş yıllık kalkınma planlarında çevre konusuna birkaç cümle dışında değinilmemiştir. Çevre konusuna değinilen birkaç cümle de genellikle çevre sağlığıyla alakalıdır. Çevre konusunda kalkınma ölçeğinde ilk düzenlemeyi getiren Üçüncü Beş Yıllık kalkınma planı olmuştur. Çevre sorunlarına yönelik uluslararası ilgi düzeyinin artması ve tabii olunan uluslararası hukukun gerektirdiği düzenlemeler çevre konusunun ele alınmasının bir gerekçesi olarak sunulmuştur. 1978 yılında Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuş ancak kısa sürede kapatılmıştır. Çevre mevzuatında bu dönemde hiçbir yeni düzenleme yapılmamıştır (Yılmaz Turgut, 2017: 52).

1982 Anayasası’nın 56. Maddesinde çevre hakkına yer verilmesi Türkiye’de çevre hukukunda dönüm noktası olmuştur. 1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun da çıkarılmasıyla Türkiye’de çevre hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olarak kabul

görmesinde diğ er bir önemli adım olmuştur. Ayrıca bu dönemde Çevre Kanunu ile ilgili yönetmelikler çıkarılmıştır. 2363 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu gibi kanunlar bu dönemde çıkarılmıştır. Siyasi partilerin program ve bildirimlerinde, kalkınma planlarında çevre sorunları eskiye göre daha çok yer etse de atılan adımlar yetersiz kalmıştır. Bunun nedeni atılan adımlarda içsel dinamiklerin (çevreci örgütler) değil de uluslararası gelişmelerin etkili olmasıdır. 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun hukuki açıdan çelişkilerle dolu olması ve uygulamada kendine yeteri kadar yer bulamaması eleştirilmesine neden olmuştur (Yılmaz Turgut, 2017: 53).

1990'lı yıllarda Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Dünya Bankası'nın finansman ve işbirliğiyle Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmıştır (UÇEP, DPT: 1998). UÇEP'in yeterliliği sorgulanabilir olsa da Evrensel kabul görmüş bazı esaslara yer vermesi açısından değerlidir. 1983'te kurulan Çevre Bakanlığı'na karşı diğ er bakanlıklar ve hükümetler olumsuz tavır takınmışlardır. Çevre komisyonları oluşturulup, çalışmalar yapılmasına rağmen yeterli değişiklikler 1990'lı yıllarda da yapılamamıştır. Çevrecilerin açtıkları davalarda yargıçların çevre lehine karar vermesi dönemin en önemli gelişmelerindendir (Yılmaz Turgut, 2017: 54).

2000'li yılların başlarında Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine, Birleşmiş Milletler Biyogüvenlik Protokolü ve Kyoto Protokülüne taraf olmuştur. Çevre politikası ve hukukuna ilişkin diğ er gelişmeler, AB uyum sürecinde çıkarılan çok sayıda yönetmelikle ve somut projelerle gerçekleşmiştir. Çevre kanununda 1970'li yıllardan beri yapılamayan değişikliklerin yapılmış olmasına rağmen çevre konusunda bütünsel bir çevre politikası ya da hukuku oluşturulduğu söylenemez. Diğ er ülkelerde çevre konusunun öneminin farkına varılmasıyla gerçekleştirilen mevzuat değişiklikleri ve somut adımlar Türkiye'de atılamamıştır. 2000'li yıllarda Türkiye'de hala çevre konusunda yapılan mevzuat değişiklikleri sektör odaklıdır. Bu konuda yapılan hukuki düzenlemeler karışıklığa ve yetki karmaşasına yol açacak niteliktedir. 2000'li yıllarda Çevre Bakanlığı ve Orman

Bakanlığı'nın tek bir çatı altında birleştirilmesi olumlu bir gelişmedir (Yılmaz Turgut, 2017: 54-56).

2010'lu yıllara gelindiğinde evrensel evre koruma yasalarına uyum çerçevesinde Biyogüvenlik Kanunu ve öncekinin yerini alan yeni GDO yönetmeliği yayınlanmıştır. Türkiye'de siyasi iktidar tarafından ÇED sürecine gereken önem verilmemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Mersin ve Sinop'ta nükleer santraller kurulması için Rusya ve Japonya ile imzaladığı anlaşmaların ardından yeni yönetmeliklerle ÇED sürecini kolaylaştırması olumsuz bir gelişmedir. HES'in kurulacağı bölgelerdeki doğal güzelliklerin ve yörenin ekolojik boyutlarının dikkate alınmaması da diğer bir olumsuz gelişmedir (Yılmaz Turgut, 2017: 56-57).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BERGAMA SİYANÜR MÜCADELESİ

Bu bölümde EHÇ teorisyenlerinin görüşlerinde hareketle Türkiye Cumhuriyeti'nde çevre hukuku ve politikası Bergama siyanür mücadelesi bağlamında ele alınmıştır. İlk olarak Bergama örneğinden hareketle hukukun çevre bilimi, ekonomi, sosyoloji ve politika gibi başka bilimlere neden ihtiyaç duyduğu ve onlarla olan ilişkisi bütünsel bir şekilde incelenmiştir. Sonrasında Bergama siyanür mücadelesinin tarihsel gelişimi ele alınmıştır ve yargısal süreçte politikacıların hukuksal kararları nasıl gözardı ettiklerine dikkat çekilmiştir. EHÇ'nin görüşlerinden hareketle hukuksal kuralların klasik hukuk anlayışının savunduğunun aksine yargısal kararların yegâne belirleyeni olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır.

3.1. Bergama ve Altın Madeni

1985'te Bergama, İzmir'in yaklaşık 95 bin nüfuslu bir ilçesidir (Çakanşimşek, 2015: 6). O yıllarda Bergama köylülerinin geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. İzmir şehrinin sebze ihtiyacının %35'i bu ilçeden karşılanmaktayken Bergama'da faaliyete geçen yabancı sermayeli altın madeni gidişatı değiştirmiştir. (Taşkın, 1998: 35).

3213 sayılı Maden Kanunu'nda (1985) yapılan değişikliklerle birlikte yabancı sermayenin Türkiye'de madencilik faaliyetleri yürütmesinin önü açılmıştır. Avustralya, Kanada ve Almanya menşeli şirketlerin ortak olduğu Eurogold (Normandy) Madencilik Anonim Şirket (A.Ş.) bu fırsattan yararlanarak 1989'da kurulmuş bir şirkettir. Bu şirket aynı yıl altın madeni tesisi kurmak için Enerji Bakanlığı'ndan altın arama ruhsatı almıştır. Eurogold Bergama topraklarında

aramalar sonucu altın madenine rastlamış, altın madeninin çıkarılması ve işlenmesi için Narlıca, Çamköy, Ovacık, Süleymanlı ve Sağancı köylerinin arasında bir alanda çalışmalarına başlamıştır. 1992 yılında işletme ruhsatı elde eden Eurogold sekiz yıl faaliyette bulunmayı ve bu süre içinde 2,5 milyon ton altın cevherini çıkarmayı hedeflemiştir (Taşkın, 1998: 12-29). 1992 yılında işletme ruhsatı alan Bergama-Ovacık altın madeni cumhuriyet tarihinin ilk altın madeni işletmesidir (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, 2016: 3).

Eurogold'un 1989'daki kuruluşundan itibaren çevreci gruplar tarafından bilgilendirilen Bergama köylüleri siyanürlü altın madenciliğine karşı hukuksal ve toplumsal bir direniş göstermiştir (Kökalan Çımrın, 2015: 311). Bu direnişi tetikleyen altın cevherinin ayrıştırılmasında kullanılan kimyasal bir yöntem olan siyanür liçi yönteminin kullanılması olmuştur.

Siyanür liçi altın madenciliği yalnızca bir üretim biçimi olarak ekonomik unsurların değil, toplumsal, kültürel ve çevresel tüm dinamiklerin değişimini de beraberinde getirmiştir (Kökalan Çımrın ve Candan, 2014: 7).

3.1.1. Altın Toprak ve Ekonomi

Altın çıkarmanın ne kadar gerekli olduğu sorusu ancak ekonomik fayda göz önüne alınarak yanıtlanabilir. Altın kullanımının sadece % 23'lük bir kısmı dışçılık, elektronik ve diğer bazı sektörlerde kullanılmaktadır. Geriye kalan % 77'lik kısmının (%60 takı, %15 altın para ve %2 madalya) ise araçsal bir kullanım değeri vardır (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, 2016: 5). Hukuk bireyin ihtiyaçları yerine istekleri doğrultusunda hareket etmesini sorgulamamaktadır. EHÇ'nin savından hareketle hukukun görevi mevcut sistemi muhafaza etmeye yöneliktir. Açılan davalar incelendiğinde hukukun sadece çevresel bir değerlendirmede bulunduğu, ekonomik bir değerlendirmede bulunmasının söz konusu olmadığı görülmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi Bergama köylülerinin en temel geçim kaynağını hayvancılık ile tütün, pamuk, domates, mısır ve buğday gibi tarım ürünleri

oluşturmuştur (Çakanşimşek, 2015: 7; Taşkın, 1998: 9). Ancak pamuğu, “beyaz altın” olarak nitelendiren Bergama köylüleri “siyanürlü altın” ile tanıştıktan sonra maden faaliyetlerini yeni bir geçim kaynağı olarak görmeye başlamıştır. Bergama’nın daha az mülkiyete sahip olunan köylerinde mevsimlik ya da günlük işçi olarak düşük gelirlerle çalışan köylüler için altın madeni sosyal güvenceli, yüksek maaşlı bir gelir kapısı açmıştır. Madenin faaliyete geçmesiyle tarım ürünlerinden pamuk ve tütünde verimlilik düşüşü yaşanmıştır. Ovacık ve Çamköy’de tarım topraklarında çalışma oranları azalmıştır. Ovacık köyünün muhtarı başta olmak üzere bazı köylüler başından beri madene destek vermiştir (Kökalan Çımrın ve Candan, 2014: 18-19).

Tarımda gündelik ve mevsimlik işlerde çalışmaktansa madende çalışmak bazı köylülere daha cazip gelmiştir (Kökalan Çımrın ve Candan, 2014: 23). Altın madenciliğinin sağladığı ekonomik faydalar, Bergama köylülerinin belli bir süre sonra çevresel kaygılarını ikincil plana atmalarına neden olmuştur. Bergama’da tarım ile geçinen köylüler sanayi ile geçinen köylülere dönüşmüştür. Tarım odaklı, tüketim için üretim söz konusu iken sanayi odaklı, pazar için üretim yapılmaya başlanmıştır.

Maden karşıtı köylüler kimyasal bir madde olan siyanürün tarım ürünlerini ve sağlıklarını etkileyeceğini ifade etmiş, altın madenciliğine karşı direniş göstermiştir. Buna karşı maden yanlısı köylüler ise pamuk ve tütün gibi tarım ürünlerine verilen devlet desteklerinin ortadan kalkmasını, üretim kotası uygulamalarını ve sigortasız çalışmalarını öne sürmüştür, altın madenciliğini tarıma alternatif bir geçim kaynağı olarak görmüştür (Kökalan Çımrın ve Candan, 2014: 22-25).

3.1.2. Siyanür ve Çevresel Etkiler

Dünyada yer üstü altın rezervlerinin tükenmesi doğal kaynakların aşırı kullanım sonucu kıtlaşmasına iyi bir örnektir. Daha önce dere yataklarında büyük parçalar halinde bulunan, eleklerden geçirilerek kumlardan ve çakıllardan ayrıştırılarak elde edilen altın, artık büyük oranda yer altı rezervlerinden elde edilmektedir (Taşkın, 1997: 15). Madenciler toprak altında kayaçlar içinde küçük toz zerrecikleri halinde bulunan altın rezervlerine yönelmiştir. Bu kayaçlardaki altın cevherleri küçük

konsantrasyonlarda altın, büyük oranda ise kalaverit, silvanit, bakır, arsenik ve kurşun gibi diğer bazı minerallerin birleşiminden oluşmaktadır (Taşkın, 1997: 31). Altın maden işletmeciliğinin %90'ında cevherin sulu bir çözelti içinde ayrıştırmasında siyanür kullanılmaktadır (Mudder ve Botz, 2008: 27). Siyanür, hidrojen siyanür (HCN), sodyum siyanür (NaCN) ve potasyum siyanür (KCN) gibi kimyasal bileşiklerden oluşmaktadır (Metalurji ve Malzeme Mühendisleri Odası, 2007: 10). Siyanür çözeltisinin buradaki görevi kayaçlar içinde küçük toz zerrecikleri halinde bulunan altının selektif olarak çözündürülmesiyle, katı haldeki cevherin sıvı hale gelmesini sağlamaktır. Bu işleme siyanür liçi yöntemi adı verilmektedir (Metalurji ve Malzeme Mühendisleri Odası, 2007: 10-11). Ek 1'de Bergama Altın Madeni faaliyet şemasına yer verilmiş, siyanür yığın liçi yönteminin aşamaları anlatılmıştır. Aşağıda siyanürün başlıca muhtemel çevresel etkileri incelenmiştir.

- Bergama siyanür mücadelesinin ortaya çıkmasındaki ana neden siyanür kullanımıdır. Siyanür, yüksek dozda maruz kalındığında öldürücü bir etkiye sahiptir. Ancak siyanürün vücutta tespiti sadece ilk saatlerde mümkün olabilmektedir. Bu nedenle ölümlerin siyanür kaynaklı olduğunu kanıtlamak zordur (Metalurji ve Malzeme Mühendisleri Odası, 2008: 35).
- Altının kayaçlar içinde çok düşük konsantrasyonlara sahip olması çok fazla atık oluşumuna yol açmaktadır. Diğer metallerle karşılaştırıldığında altın elde edimi tek başına on kat daha fazla atığa neden olmaktadır (Metalurji ve Malzeme Mühendisleri Odası, 2007: 10). Bu atıkların atık barajına aktarılması planlanmıştır. Bu durum çevre açısından atık sorununu ortaya çıkaracaktır. Atık barajları yeraltı ve yüzey sularını kirletme riskini barındırmaktadır (Jeoloji Mühendisleri Odası, 2005).
- Atık barajının yapılacağı zemin alüvyal olup geçirimli bir özelliğe sahiptir (Bergama Ovacık Altın Madeni ÇED Raporu'ndan aktaran Taşkın, 1998). Bergama toprakları birinci derecede deprem kuşağı olan Batı Anadolu fay hattı üzerinde yer almaktadır. Gerçekleşen bir deprem anında atık barajının

zemininde çatlaklar ve oturmalar olma ihtimali vardır. Siyanür bu çatlaklardan toprağa ve yeraltı sularına sızarak, hem toprak kirliliğine hem de su kirliliğine yol açabilir. Örneğin 2011 yılında Türkiye’de Kütahya-Tavşanlı-Gümüşköy atık barajında çökme olmuştur (Kalafat, 2011). 1995 yılında Filipinler’de Surigao del Norte altın madeninde barajın temelinde meydana gelen yenilme zehirli atığın tarım alanlarına yayılmasına yol açmıştır (Metalurji ve Malzeme Mühendisleri Odası, 2007: 12).

- Aşırı yağışlar atık barajında taşkınlara sebep olabilir. Bergama’nın kış ve ilkbahar ayında şiddetli yağış alması taşma olasılığını arttırmaktadır (Cangı, 2002). Örneğin 2000 yılında Romanya’da Baia Mare altın madeninin atık barajında aşırı yağış nedeniyle taşma meydana gelmiştir. Taşan baraj Tizsa ve Tuna ırmaklarını etkilemiştir (Metalurji ve Malzeme Mühendisleri Odası, 2007: 12).
- Bergama köylüleri madenin kurulmasından önce içme suyu olarak yer altı su kaynaklarını kullanmıştır. Ancak madenin faaliyete geçmesiyle birlikte çeşmelerden çamurlu su akmaya başlamıştır. Suda yapılan arsenik ölçümünün sonucu yüksek çıkmıştır. Bunun üzerine Bergama köylüleri alışkanlıklarını değiştirerek, içme suyu ihtiyaçlarını damacana su ya da civar köylerden getirdikleri suyla karşılamaya başlamıştır (Kökalan Çımrın ve Candan, 2014: 27).
- Bergama maden işletmesinin faaliyette bulunacağı alanda sudan ve rüzgardan kaynaklı erozyon potansiyeli 1. Sınıftır (Danıştay 6. Daire, 1997). Maden sahasında ağaçların kesilmesinden önce 2. ve 3. sınıf olan erozyon riskinin ağaçların kesilmesiyle arttığı söylenebilir.
- Altın cevherinin çıkarılması için gerçekleştirilen dinamit patlamaları gürültü kirliliği oluşturmuştur. Ayrıca altın cevherinin kırma-öğütme işlemleri hem

gürültü kirliliğine hem de toz kirliliğine yol açmıştır (Jeoloji Mühendisleri Odası, 2005).

- İzmir 3. İdare Mahkemesi'nin 4 Mart 2016 tarihinde madende yapılan bilirkişi incelemesine göre ÇED raporunda Bergama altın madenindeki flora faunaya dair bilgiler literatür taranarak yapılmıştır. Herhangi bir alan araştırması yapılmaması, canlı numunelerin toplanmaması ÇED raporuna iptal kararı verilmesinin gerekçelerinden biri olmuştur (Akdemir, 2017).

Yukarıdaki siyanürlü altın madenciliğinin yol açabileceği çevresel etkiler yargısal kararlara gerekçe oluşturan ÇED Raporu referans alınarak açıklanmıştır. ÇED ve bilirkişi uzman raporunda siyanür işlemlerinin atmosfer, yer altı suyu, flora-fauna, gürültü ve titreşim, arazi kullanımı üzerindeki etkileri incelenmiştir (Akel, 2006). Dünyadan, siyanürlü altın madenciliğinin barındırdığı riskleri gün yüzüne çıkaran başka örnek kazalar Ek 2'de belirtilmiştir.

3.1.3. Toplumsal Dinamit

Maden, işletmesinin faaliyete geçtiği günden bugüne toplumsal bir dönüşüm dinamiği oluşturmuştur. Maden işletmesine yakınlığıyla bilinen Narlıca, Çamköy ve Ovacık köyü sosyolojik araştırmaların yoğunlaştığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Antropolojik yapılarına bakıldığında Narlıca bir Alevi köyü, Çamköy bir yörük köyü, Ovacık ise çoğunlukla Balkan göçmenlerinin yaşadığı bir köydür (Mermer, 2006: 57). Yaşanan toplumsal dönüşüm dinamikleri ele alındığında üç köyün de birbirine benzer ve birbirinden farklı dinamikleri gün yüzüne çıkmıştır (Kökalan Çımrın ve Candan, 2014: 18). EHC'nin işaret ettiği gibi yargısal sistem sosyolojiyi dışlamış, toplumsal dinamiklerde meydana gelen değişimleri doğal kabul etmiş ve sorgulamamıştır.

Madendeki sondaj çalışmaları ve ortaya çıkan hafriyatın nakliyesi için maden işletmecileri tarafından yüksek maaşlarla ilk işe alınan kişiler yine madene destek

veren muhtar ve azaları olmuştur. Bu durum toplumsal çatışmayı körüklemiş, toplumsal eşitsizliğe neden olmuştur (Kökalan Çımrın ve Candan, 2014: 20).

Maden faaliyetleri kadar madene karşı yürütülen Bergama siyanür mücadelesi toplumsal yapıyı etkilemiş, toplumsal dinamiklerden biri olan cinsiyet ilişkilerine de etki etmiştir. Sabahat Gökçeoğlu'nun önderliğinde kurulan Bergamalı Kadınlar Hareketi mücadelenin önemli bir parçası olmuştur (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004: 11). Bergamalı kadınların toplumsal statüsü ve rollerinde meydana gelen değişim dikkate değerdir. Kadınlar bu mücadelede önde yer almaları köylerindeki saygınlıklarını arttırmıştır. Öncesinde ev-çocuk-tarla ekseninde faaliyet gösteren kadınlar bu mücadeleyle şehir dışına çıkıp eylemlere katılmışlardır. Bu mücadele ile kadınlarda meydana gelen en büyük değişiklik ise kamusal alanda giydikleri kıvrak adlı kıyafeti kullanmaktan vazgeçmeleri olmuştur (Özen, 2009: 10). Bergama mücadelesi cinsiyet ilişkileri dışında, akrabalık ilişkileri, göç, örgütlenme, kendinden olan/olmayan ayrımı gibi birçok toplumsal dinamiği harekete geçirmiştir (Kökalan Çımrın ve Candan, 2004: 21). Toplumsal dinamiklerdeki bu değişim toplumsal çatışmayı tetikleyen unsurlar olmuştur. Bergama köylülerinin çoğu maden karşıtı görüş beyan etse de maden yanlısı olanların da varlığı toplumsal çatışmayı arttırmıştır.

Toplumsal eşitsizliği arttıran bir diğer etken işletmenin sermayesini kullanarak maden işletmelerinde çalışanlara yaptığı maddi yardımlar olmuştur. Ovacık köyü maden işletmeciliğine en yakın köy olması nedeniyle dinamit patlamalarından en çok etkilenen köy olmuştur. Ovacık köyündeki bazı evlerin dinamit patlamasından etkilenip hasar görmesi sebebiyle maden işletmesi 47 adet dubleks ev inşa ettirmiş ve evleri yıkılan köy halkından kimseleri bu evlere yerleştirmiştir. Elektrik ve su paraları maden işletmesi tarafından karşılanmıştır. Bu dubleks evlerde kalan köylülerle diğer evlerde kalan köylüler arasında yeni bir toplumsal eşitsizlik durumu ortaya çıkmıştır. Komşuluk ilişkilerini zayıflatmış olan bu durum toplumsal çatışmayı arttıran bir diğer unsur olmuştur (Kökalan Çımrın ve Candan, 2014: 22).

Toplumsal yapıyı değiştiren bir diğer etken de göç hareketleri olmuştur. Toprak mülkiyeti fazla olan amky köylülerinin arazi satışları ve maden işletmesinde çalışmaya başlamaları g hareketlerine neden olmuştur. Altın madeninde istihdam edilen Ovacık köyü gençleri gelirlerinin artmasıyla birlikte Bergama ilçesine göç etmiştir.  köy içinden nüfusu azalmayıp artan tek yer Narlıca köyü olmuştur. Narlıca köyü, köyler arasında en çok direniş gösteren köy olmuştur (Kökalan ımrın ve Candan, 2014: 23).

Siyanürlü altın madenciliği köy halkının gündelik yaşamını olumsuz yönde etkilemiş ve toplumsal eşitsizliği arttırmıştır. Maden işletmesi öncesinde benzer gelir, eğitim ve toplumsal statüye sahip olan yerel halkın sonrasında bir kısmı giderek yoksullaşırken diğer bir kısmı maden işletmesinden elde ettiği gelir ile ekonomik anlamda refah düzeyini arttırmıştır. Toplumsal eşitlik bozulmuş, adil olmayan refah dağılımı da yerel halkı ge zorlamıştır (Kökalan ımrın ve Candan, 2014: 24).

3.1.4. Politika: Mücadele Alanı

Bir mücadele alanı olarak politika bu çalışma ilk olarak yasal düzenlemelere yön veren gerekli politikaları oluşturan politikacılar topluluğunu, ikinci olarak sokağın siyasallaşması bağlamında evre hareketlerini ve üçüncü olarak da Bergama siyanür mücadelesinde taraf olan çatışma gruplarını ifade etmektedir.

evre sorunları doğrudan yönetimde bulunan veya yönetimle ilişkisi bulunan insanların ilgisini çekebilmektedir. Ancak bazı durumlarda yöneticiler evre sorunlarına duyarsız kalabilmektedir. evre sorunlarının bürokratlar, çıkar grupları, araştırmacılar, kuram ve öneri geliştirmeye çalışan akademisyenler tarafından ele alınması gerekli öneri ve çözümlerin sunulması açısından önemlidir. evre sorunlarına ilişkin öneri ve çözümlerin işe yarayıp yaramadığına bakılmaksızın karar alıcılar tarafından nemsenip önemsenmemesi dönemin siyasi iklimiyle yakından ilişkilidir. Bergama siyanür mücadelesinin gerekleşiği dönemde yabancı sermayenin desteklendiği, çevresel kaygıların arka plana atıldığı görülmektedir. Türkiye’de 1990’lı yıllarda sokakta siyasetin en önemli meselesi çalışma yaşamı ve

ekonomi talebi iken 2000’li yıllardan itibaren sokak daha çok siyasallaşmış, adalet, hukuk ve insan hakları talep edilmiştir. Tüm bunlara rağmen kadın ve çevre haklarına yönelik talepler geri planda kalmıştır (Uysal, 2017: 299).

Türkiye’de sokak siyasetini sol biçimlendirmektedir. Seçim sonuçlarının ve parti siyasetinin sağ ağırlıklı olduğu bir ülkede sokak siyasetinin sol tarafından belirlenmesi, sokağın alternatif siyaset mekanı olması hipotezini doğrular. Ancak Bergama mücadelesini gerçekleştiren köylüler hiçbir siyasi duruş sergilememiş ve siyasi partilere mesafeli olmuştur. Türkiye’de protesto hareketlerine katılanların %68,4’ü hiçbir siyasi partinin üyesi değildir (Uysal, 2017: 299). Bu durum bizi siyasallaşma ve siyaset yapma biçimlerine ilişkin önemli bir sonuca ulaştırır. Bergama köylülerinin bir kısmı siyasal partiler aracılığıyla değil, sokakta siyasallaşmıştır. Sokakta siyaset, oy verme gibi siyasete katılımın olağan bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyanür liçi maden işletilmesi faaliyetini destekleyenler ve siyanür liçi maden işletmesi faaliyetine karşı mücadele veren taraflar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 3.1. Bergama siyanür mücadelesinin tarafları (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004)

Maden Yanlıları	Maden Karşıtları
Yöneticiler	
Başbakan Mesut Yılmaz, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer, Sağlık Bakanı Halil İbrahim Özsoy, Bayındırlık ve İskan Bakanı Yaşar Topçu, İzmir Valisi Erol Çakır. Maden şirketleri Eurogold, Newmood ve Normandiya	Belediye Başkanı Sefa Taşkın, muhtarlar ve kamuoyu önderleri, Bergama Köylüleri Çevre Yürütme Kurulu, Bergama’da 17 köy halkının kamuoyu önderleri ve Oktar Koynar
Siyasiler	
Doğru Yol Partisi, Demokratik Sol Parti, AKP iktidarlarının başbakanı, başbakan yardımcısı, çevre bakanı, sanayi bakanı ve il başkanları	Özgürlük ve Dayanışma Partisi, İşçi Partisi psikolojik destek boyutunda varlar
Kurum ve Vakıflar	
Yurt Vakfı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)	TMMOB, Tabipleri Birliği, Türkiye Barolar Birliği, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Alman FIAN Vakfı

Diğer	
Ege ordu komutanı Hurşit Tolon (2002), Hava kuvvetleri komutanı Cumhuriyet Asporuk	İzmir Mühendis Odaları, Tabipleri Odası, Sabahat Gökçeoğlu liderliğinde Bergama Kadınlar Hareketi

Bergama Siyanür mücadelesi sırasında ortaya konan raporların kronolojik sırasına politik mücadeleyi yansıtan unsurlardan biri olması nedeniyle aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3.2. Bergama siyanür mücadelesi ile ilgili raporlar

Yıl	
1991	Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından hazırlanan ÇED raporu (ÇED Olumlu)
1993	Ege Üniversitesi tarafından hazırlanan ÇED raporu (ÇED Olumlu)
1993	Çevre Bakanlığı'nın ÇED raporu (ÇED Olumlu)
1997	Danıştay 6. Daire Mahkemesi Çevre Bakanlığı'nın ÇED Olumlu kararı verdiği idari işleminin bozulması
1999	Başbakanlık Müsteşarlığı tarafından hazırlanan TÜBİTAK'ın Eurogold'un kullandığı siyanürün doğal çevreye ve canlılara etkisi üzerine değerlendirme raporu
1999	Eurogold Ovacık Altın Madeni TÜBİTAK - Yer Deniz Atmosfer Bilimleri ve Çevre Araştırma Grubu (YDABÇAĞ) Uzmanlar Komisyonu Değerlendirme Raporu
2001	TTB tarafından hazırlanan Siyanür Liç Yöntemiyle Yapılan Altın Madenciliğinin İnsan ve Çevre Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Bergama-Ovacık Altın Madeninin Yaratacağı Risklerin Değerlendirildiği Bergama Raporu
2003	TMMOB Jeoloji, Çevre, Kimya ve Metalurji Mühendisleri Odaları tarafından hazırlanan "TÜBİTAK-YDABÇAĞ Uzmanlar Komisyonu Raporunun Eleştirisi" kitabı
2003	Normandy Madencilik A.Ş. tarafından hazırlanan Önyargılar ve Ovacık ve Altın Madeni Gerçeği

Bergama siyanür mücadelesi sürerken hazırlanan bu raporlar bilimsellik ve tarafsızlık iddiasında bulunsalar da eksiklikleri ve taraflılıkları süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Bergama siyanür mücadelesi tam anlamıyla politik bir mücadele alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Bergama Siyanür Mücadelesinin Tarihsel Gelişimi

Bergama siyanür mücadelesinin tarihsel gelişimi dört ayrı dönemde incelenmiştir. İlk dönem bu mücadelenin şekillenmeye başladığı dönemdir. Gelişme dönemi, Bergama köylülerinin toplumsal taleplerin arttığı ve gündeme taşındığı, yargısal kararlar gibi önemli kazanımlarla mücadelenin büyüyerek yaygınlaştığı bir dönemdir. Gerileme döneminde ise Bergama siyanür mücadelesi karşıtı cephenin oluşumu ve bu mücadelenin zayıfladığı dönem incelenmiştir (Özen, 2009). Son olarak 2005 sonrası gelişmelere dikkat çekilmiştir.

3.2.1. Başlangıç Dönemi: 1990-1996

Daha önce de değinildiği gibi sanayi ve kentleşmeyle yakından ilişkili sömürü odaklı ekonomik politikalar çevre sorunlarına neden olmuştur. Bu sömürü odaklı politikaları engellemek isteyen bazı aktivistler toplumsal protesto eylemlerinde bulunmuşlardır. Bunlardan biri de geniş çaplı alana yayılan Bergama Ovacık köyünde kurulacak olan siyanürlü madene karşı Bergama köylülerin başlattığı protesto hareketleridir.

Eurogold şirketi, 1989 yılında Orman Bakanlığı'ndan "işletme izni" almıştır. Eurogold şirketi, nüfuzunu kullanarak 1991 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi'ne olumlu yönde bir ÇED raporu yayınlamıştır. Eurogold şirketinin ÇED raporunu Dokuz Eylül Üniversitesi'ne yayınlama nedeni o dönemde Türkiye'de yasanın zorunlu kıldığı bir ÇED yönetmeliğinin olmamasıdır. Eurogold iyi niyetini göstermek adına şirketin diğer ülkelerde zorunlu olarak uyguladığı raporu 1,5 milyon Dolar karşılığında Dokuz Eylül Üniversitesi'ne hazırlatmıştır. Disiplinlerarası değerlendirme sonucunda ÇED Raporu hazırlanmıştır. Raporun gerçekliği tartışmalıdır, bilimselliği üzerine şerh konulmuştur. ÇED raporunda bir maden mühendisinin görüşünün olmadığı fark edilmesi üzerine Eurogold Şirketi Ege Üniversitesi'ne başvurmuş ve madencilik açısından da ÇED olumlu raporu almıştır. Ancak Ege Üniversitesi'nde raporun hazırlanması sırasında sürece katılan ve bu süreci izleyen iki akademisyenden biri siyanür liç yönteminin aksaklıklarını açıklamış ve bunları ilgili yerel yöneticilerle

paylaşarak tepkisini ortaya koymuştur. Böylece olay kamuoyuna taşınmıştır (Taşkın, 1998: 23-24).

Eurogold Madencilik Şirketi, 1991 yılında Maden Dairesi Başkanlığı'ndan ön işletme ruhsatı almıştır. Daha sonra 1993 yılında Türkiye'de de bir yönetmelikle birlikte belli başlı yatırımlar için Çevre Bakanlığı'ndan ÇED olumlu raporu alma zorunluluğu getirilmiştir ve ÇED Raporu için Çevre Bakanlığı'na başvurulmuştur. Çevre Bakanlığı'ndan "ÇED Olumlu" kararını bildiren rapor alındıktan sonra gerekli ruhsatı alabilen şirket 1994'de siyanür liçi yöntemi ile maden işletmeye başlamıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2002: 579-580). Bergama köylüleri bazı çevreci gruplar tarafından siyanürün zararları hakkında bilgilendirildikten sonra siyanürlü altın madenine karşı bir tutum sergilemiştir (Horuş, 2009: 80-83). Köylüler hukuki yola başvurmuştur. Köylüler hukuksal mücadele kanadında da ilk olarak 8 Kasım 1994'te İzmir 1. İdare Mahkemesi'ne Çevre Bakanlığı'nın madene izin veren idari işleminin iptali amacıyla dava açmıştır. Açılan bu dava 652 maden karşıtının katılımıyla gerçekleşmiştir. 652 maden karşıtı çevreci ve köylü bu davaya katılmış ancak dava İzmir İdare Mahkemesi tarafından reddedilmiştir (Cangı, 2002). Dava ve temyiz süreci devam etmesine karşın Eurogold kurulacak maden tesisi için ön hazırlıklara başlamıştır. 1996 yılında ön hazırlıklar çerçevesinde madenin işletileceği alanda binlerce ağacın kesilmesi gündeme gelmiş, köylülerin karşı çıkması ile sadece 200-300 arası ağaç kesilmiştir (Kalyoncu, 2005). Ağaçların kesilmesinin ardından köylüler protesto amaçlı ellerinde benzinle İzmir-Çanakkale yolunu altı saat trafiğe kapatmıştır (İnce, 2014).

3.2.2. Gelişme Dönemi: 1996-1998

1996 yılında Sağlık Bakanlığı'ndan tesis izni ve İzmir Valiliği Bayındırlık Müdürlüğü'nden yapı ruhsatı alınmıştır. Siyanürlü maden karşıtı olan köylüler diğer bir protesto eylemini 1996 yılında Bergama'da maden işletmesinin haberini yayınlamak için gelen bir grup gazetecinin önünü keserek yapmıştır (Kalyoncu, 2005).

Maden karşıtı eylemciler protesto eylemlerini gerçekleştirirken bir yandan bürokratik ve hukuki yollara başvurmaya devam etmiştir (Horuş, 2009: 80-83). 1996 yılında İzmir 1. İdare Mahkemesi'nin Çevre Bakanlığı'nın madene izin veren idari işleminin iptali amacıyla açılan davanın reddedilmesi üzerine davacılar kararı temyize göndermiştir.

Mahkeme süreci devam ederken 12 Ocak 1997'de köylerde kurdukları sandıklarla maden için referandum düzenlemiştir. Köylülerin tamamı hiçbir müdahale olmaksızın 12 Ocak 1997'de aralarında düzenledikleri ve sekiz köyün yaklaşık %85'inin katıldığı referandumda siyanüre hayır demiştir. Dönemin Bergama belediye başkanlığını yapan Sefa Taşkın bölge halkının madeni istemediğini ve bu talebin yetkililerce dikkate alınması gerektiğini dile getirmiştir. Ancak söz konusu referandum gayriresmi olduğu için süreci etkilememiştir. Bu arada köylüleri siyanürün zararları hakkında bilinçlendirmek için gelen çevreciler de maden karşıtı faaliyetlerine devam etmiştir. Hukuki yollarla sonuç alamayan köylüler ve çevreciler mücadelelerine protesto eylemleri ile devam etmiştir. Bergamalılar Eurogold'un faaliyetlerini devam ettirmesi nedeniyle 22 Nisan 1997'de pek çok araçla etrafı tel örgülerle kaplı madene girmiş ve telgraf tellerini kesmiştir. 19 kişi gözaltına alınmış, ifadelerinin alınmasından sonra serbest bırakılmışlardır. 1997 yılının Ağustos ayında ise Bergamalılar bu defa İstanbul Boğaziçi Köprüsü'nde protesto eylemi düzenleyerek trafiği kapatmış, köprü demirlerine kendilerini bağlamıştır. Madenin kapatılması isteği yok sayılan köylülerden bazıları 30 Kasım 1997'de nüfus sayımına katılmama kararı almış ve ancak maden kapatılırsa yurttaşlık görevlerini yerine getireceklerini bildirmiştir (Anbarlı, 2001: 325- 326).

Danıştay 6. Dairesi, İzmir 1. İdare Mahkemesi'nin Çevre Bakanlığı'nın maden işletmesine izin veren idari işlemini bozmuştur. Mahkeme kararının gerekçesini çevre hakkına değil yaşama hakkına dayandırmıştır. 13 Mayıs 1997 tarihinde mahkemenin madenin kapatılması ile ilgili kararı Çevre Bakanlığı'na tebliğ edilmiştir (Danıştay 6. Daire, 1997). 25 Haziran'da Danıştay kararının tebliğiyle Çevre Bakanlığı, kararın düzeltilmesi isteminde bulunup bir süre sonra bu isteği geri almıştır. 27

Haziran'a gelindiğinde İzmir Valiliği İzmir Barosu'na kesinleşen bir yargı kararı olmadığı ve Çevre Bakanlığı'nın görüşü ile maden sahasında faaliyetlerin devam etmesi istendiğine dair yazı göndermiştir. Çevre Bakanlığı ve İzmir Valiliği'nin bürokratik baskı uygulama yolunu seçerek sermayeden yana tavır aldıkları söylenebilir. Maden faaliyetlerinin mahkeme kararına rağmen devam etmesine karşı çıkan Bergamalılar çevreci grupların da desteği ile İzmir-İstanbul karayolunu trafiğe kapatmıştır. Bu eylem başarı ile sonuçlanmış, maden faaliyetleri bir süre de olsa durdurulmuştur (Kalyoncu, 2005).

Eurogold'un temmuz ayında maden faaliyetlerine tekrar başlaması üzerine köylülerin avukatı Çevre Bakanlığı'na ihtarname göndermiş ve mahkeme kararının uygulanması isteğini yinelemiştir. Çevre Bakanlığı, Danıştay 6. Dairesi tarafından verilen maden işletmesine izin veren idari işlemi bozma kararının bu aşamada uygulanmayacağını söylemiştir (Hablemitoğlu, 2008). Çevre Bakanlığı'nın bu tutumu karşısında protestocular "hukukun üstünlüğünü" ve "demokrasi" taleplerini karşılamayan böyle bir sistemin sorgulanması ve halkın taleplerini dikkate alması gerektiğini belirtmiştir (Özen, 2009: 6). Demokrasi ve hukukun üstünlüğü talebi Çevre Mühendisleri Odası'nın dilekçe kampanyasıyla yinelenmiş, medyada görünürlüğü bu dönemde artan Bergama mücadelesi, kamuoyu tarafından da sahiplenilmiştir. Bergama mücadelesinin medyada görünür olması ile Türkiye'de başka yerlerde altın madenciliği faaliyetinde bulunmak isteyen diğer yabancı yatırımcılardan bazıları bu niyetlerinden vazgeçmiş ve ülkeyi terk etmiştir (Yüce ve Önal, 1998).

3.2.3. Zayıflama Dönemi: 1999-2005

1999-2005 yılları arasında Bergama Mücadelesi zayıflamıştır. Maden şirketinin ve madenden yana taraf olan politikacıların, devlet yetkililerin ve bazı gazetecilerin kamuoyunu etkilemek adına "ulusal çıkarlar" ve "ekonomik kalkınma" söylemiyle yapmış oldukları çalışmalar, maden karşıtlarına baskı uygulanmasına neden olmuştur (Özen, 2009: 7).

Türkiye’de altın rezervlerinin değerlendirilmesi sonrasında, altın madenini savunanların temel savı bu rezervler sayesinde ülkenin ekonomik sıkıntılardan kurtulacağı ve altın madenciliğinde risklerin üstlenilmesinin ulusal çıkarımıza olduğu görüşünü yayılmaya çalışılmıştır. Türkiye’nin 70 milyon dolar gibi bir gelir elde edeceği öne sürülmüştür. Ancak bazı resmi kaynaklar bu iddiayı doğrulamamaktadır. Örneğin Bergama’da Maden Tetkik Arama’nın (MTA) 1994 verilerine göre 27 ton altın bulunmaktadır (Oygür, 1995: 12). Ayrıca yabancılar tarafından işletilen madenlerin elde ettiği karın %10’u vergi, fon vb. olarak T.C.’ye verilecektir. Eurogold Bergama’da 8 yıllık bir çalışma yapacaktır, 224 milyon dolarlık toplam altın çıkarımından Türkiye’ye kalacak olan para 8 milyon dolardır. 1997 yılı itibariyle Bergama Belediyesi’nin bütçesinin dahi 15 milyon dolar (Taşkın, 1998: 35) olduğu düşünüldüğünde ekonomik kalkınmaya çok büyük bir katkısının olamayacağı ortadadır.

Öte yandan maden karşıtı protesto eylemlerinin “dış güçler” tarafından yönlendirildiği algısı yayılmaya çalışılmıştır. Maden yanlıları protesto eylemlerine katılan Alman eylemcileri ve Alman FIAN vakfını hedef göstererek madenin çıkartılmasını engellemek istedikleri propagandasını (Akdemir, 2011) çeşitli konferanslar düzenleyerek, basın toplantılarıyla yaymıştır. Diğer bir yandan da Necip Hablemitoğlu’nun yazdığı Alman Vakıfları ve Bergama adlı kitap bir anlamda bu propagandaya hizmet ederek kamuoyunu etkilemiş ve Bergama köylülerine olan desteğin azalmasına katkı sağlamıştır. Sonrasında maden karşıtı protesto eylemlerine katılan bazı köylüler hakkında yasadışı eylemlere katılma, devletin bütünlüğüne karşı örgütlenme ve Alman vakıflarından finansal destek alıp Almanya için çalışma iddialarıyla soruşturma başlatılmıştır (Arabacı, t.y.: 2). Köylüler mahkeme tarafından aklansalar da bu yürütülen soruşturmalar maden karşıtı protesto eylemlerine verilen desteğin azalmasına yol açmıştır.

Başbakanlık Müsteşarlığı 8 Mart 1999’da TÜBİTAK’tan Eurogold A.Ş.’nin kullandığı siyanürün doğal çevreye ve canlılara etkisi üzerine rapor hazırlamasını istemiştir. 8 aylık bir süre içerisinde hazırlanan raporun sonuç bölümünde siyanürün doğal

çevreye ve canlılara zarar vermeyecek düzeyde olduğu, çevre güvenliği açısından dünyanın en güvenilir işletmelerinden biri olduğu ve en iyi teknolojiyi kullandığı ülkenin çıkarları doğrultusunda işletildiğine yer verilmiştir. TTB'ye göre, TÜBİTAK'ın raporu taraflıdır. Raporda Dr. Üçışık (Çevre Hukuku Uzmanı) tarafından yazılan hukuki görüş açıklamasında 3. bölüm tamamen ve yorumsuz bir şekilde Ovacık Projesi Çevre Faaliyetleri İncelemesi ve Strateji Raporu'ndan alıntılanmıştır. TÜBİTAK raporunda görevi atıktaki siyanür miktarını azaltmak olan arıtma tesisine (INCO SO2/Hava prosesi yöntemi) büyük bir yer verilmiştir. Ancak raporda yer alan bilgilerin tamamında arıtma tesisini inşa eden INCO firmasının yöneticisi Devust referans alınmıştır (Türk Tabipleri Birliği, t.y.).

Eurogold, TÜBİTAK raporunu da gerekçe göstererek madeni tekrar açmak için yasal süreci başlatmıştır. TÜBİTAK raporunun sonucu "...tesiste insan ve çevre sağlığını tehdit ettikleri öne sürülen risklerin tümüyle giderildiği ya da kabul edilebilir limitlerin çok altına çekildiği, bunun sonucu olarak inceleme konusu tesisin ve aynı koşullardaki benzerlerinin çevreye uyumlu ve duyarlı birer iktisadi faaliyet olarak işletmeye geçirilmesinin sürdürülebilir kalkınma kavramı çerçevesinde ülkemiz menfaatlerine uygun ve yararlı olacağı sonucuna varılmıştır." şeklindedir (Hablemitoğlu, 2008). Görüldüğü üzere, 1989'dan 2000'e kadar maden işletmesinin gerekli önlemleri aldığı ve faaliyete geçebileceği sonucuna varılmıştır. Başbakanlık TÜBİTAK raporu üzerine madenin faaliyete geçebileceğine dair genelge yayınlamıştır (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004: 7). TÜBİTAK'ın bu raporunun tarafsız olmadığı, sağlık konusunda uzmanların görüşünün yer almadığı, tutarsızlığı ve değerlendirme eksikleri gibi nedenlerle birçok eleştiriye maruz kalmıştır (Türk Tabipleri Birliği, t.y.; Horuş, 2009: 80-83). Aynı dönemlerde Avrupa Parlamentosu, Türkiye'yi ve diğer AB ülkelerini siyanür liç yöntemi ile maden çıkarılmasına izin verilmemesi yönünde uyarmıştır (Arabacı, t.y.: 2).

TÜBİTAK'ın düzenlediği rapor üzerine Başbakanlık madenin faaliyete geçmesi için gereken girişimlerin bulunulmasına müsaade tanıdı. Başbakanlık Müsteşarlığı'nın 5 Nisan 2000 tarihli bildirisi ile bakanlıklarının konuyu yeniden değerlendirmek

suretiyle idarenin işleminin kamu yararına olduğu farzedilerek uygulamaya geçilmesi istendi (Horuş, 2009: 81). Eurogold TÜBİTAK raporunu da gerekçe göstererek madeni yeniden faaliyete açmak için girişimlerde bulunması üzerine Bergama köylüleri madeni açma girişiminin iptali için karşı dava açmıştır. Davayı Bergamalılar kazanmış, madenin açılması yargı kararı ile iptal edilmiştir. Maden faaliyetleri yargı kararlarına rağmen durdurulamamıştır. Araya giren bürokratik mercilerin inisiyatif kullanmasıyla birlikte maden faaliyetlerine 3 yıldan fazla bir süre devam edilmiştir. Aynı anda İzmir Barosu da Başbakanlık işleminin iptali için dava açmıştır. Bunun üzerine Danıştay 8. Hukuk Dairesi İzmir Barosu'nun dava açma ehliyetinin bulunmadığını, baronun sadece meslekle uğraşacağı cevabını vermiştir. İzmir Barosu'nun açtığı davadan dört sene sonra Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu İzmir Barosu'nun dava açabileceğini, çünkü avukatlık kanununa göre baroların insan hakları ve hukukun üstünlüğünü sağlamakla görevli olduğunu, çevre hakkının da insan haklarının içinde olduğunu karara bağlamıştır (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004: 8).

Eurogold, siyanür liçi yöntemi ile Bergama'da altın madeni çıkarmaya devam ederken Bergamalı köylüler de mücadelelerinin peşini bırakmamıştır. Israrlı mücadeleler sonunda Ağustos 2004'te Danıştay 6. Dairesi'nin verdiği kararla maden bir süreliğine de olsa yeniden kapatılmıştır. Ancak bu kapatılma uzun sürmemiş mahkeme kararı yok sayılarak maden işletmeye tekrar açılmıştır.

TMMOB, 2003 yılında TÜBİTAK'ın raporuyla benzerlik gösteren bir rapor hazırlamıştır. Hazırlanan bu rapora göre Eurogold Altın madeni üretimi denemeleri "mevcut en iyi teknoloji" ve "en iyi çevre yönetim sistemi" sayesinde başarıya ulaştığı savunulmuştur. Raporda Eurogold'un maden işletmesinin AB şartlarını yerine getirdiği, mevzuata uyduğu ve bütün tedbirleri aldığı vurgulanmıştır. Ülkeye ekonomik katkısı büyük olacaktır. İnsan sağlığı ve çevre güvenliği açısından dünyadaki en güvenilir madenlerdendir (Mermer, 2016: 49). TMMOB' nin hazırladığı rapor, TÜBİTAK raporu gibi eleştirilere maruz kalmıştır.

İzmir Valiliği İzleme-Denetleme Komitesi'nin maden denetiminde atık sudaki siyanür ve ağır metal oranı, toz, gürültü, patlama ve gaz ölçümleri Çevre Bakanlığı'nın belirlediği sınırın çok altında kalmıştır. Günlük yapılan ölçümlere göre madenin çevresel zararları ihmal edilebilir düzeyde görülmüştür. İzleme-Denetleme Komitesi'nin raporuna dayanılarak Maden Karşıtı Hareketinin amacının; çevreyi ve insan sağlığını korumak olmadığı, ideolojik bilinçle ekonomiyi zayıflatmak olduğu öne sürülmüştür (Normandy Madencilik A.Ş., 2003). Bu rapora (2003) göre madenin faaliyetlerine devam etmesinde hiçbir sakıncanın olmadığı ön görülse de ÇED raporunu dayanak alan yargı Maden işletmesi faaliyetlerinin yürütmesini durdurmuş ve maden kapatılmıştır. Eurogold Maden İşletmesi karşı hamle olarak yeni bir ÇED raporunun düzenlenmesi için süreci başlatmıştır. Bergama köylüleri de Eurogold'un bu hamlesine karşılık protesto eylemleri gerçekleştirmiştir. 2005 Mart ayında altın madeni el değiştirmiştir. Eurogold'u Koza İpek grubu satın alarak maden faaliyetlerini devam ettirmiştir (Mermer, 2016: 50).

3.2.4. 2005 Sonrası Gelişmeler

29 Temmuz 2009 TBMMO'ya bağlı odaların Çevre ve Orman Bakanlığı'na "Koza Altın İşletmeleri'nin ayrıcalığına son verilmelidir!" başlıklı basın bildirisine (Metalurji ve Malzeme Mühendisleri Odası, 2009) karşı Koza Altın İşletmeleri A.Ş. manevi tazminat talebinde bulunmuştur. Dava İstanbul 6. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde görülmüştür. Dava sonucunda madenin tazminat istemi reddedilmiştir (Metalurji ve Malzeme Mühendisleri Odası, 2010).

Maden kısa sürelerle kapatılmış olsa da faaliyetlerini sürdürmenin bir yolunu bulmuştur. 31 Aralık 2013'te Koza Altın işletmelerinden Çukuralan'daki faaliyetleri "Çevre İzni veya Çevre İzin ve Lisans Belgesi" bulunmaması nedeniyle İzmir İl Özel İdaresi tarafından kapatılmıştır (Koza Altın İşletmeleri A.Ş., 2013: 24). Belgeleri temin etmesiyle birlikte işletme tekrar açılmıştır ve günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedir (Mermer, 2016: 51).

Maden Yasası'ndaki bir diğer değişiklik de 10 Haziran 2010'da yapılmıştır. Değiştirilen Maden Yasası ile şirket temsilcilerinin de katılabileceği yeni idari kurullar oluşturulmuştur. Maden yatırımcılarının faaliyetlerinin başka bir yatırım sebebiyle kısıtlanması kararı çıktığı durumlarda, maden işletmesinin yatırım giderlerinin karşılanması karara bağlanmıştır. Orman İdaresi'nin izin vermesi durumunda "orman sahalarında maden arama ve işletme faaliyetleri ile bu faaliyetler için zorunlu; tesis, yol, enerji, su, haberleşme ve alt yapı tesislerinin ve geçici tesislerin yapılabileceği" şeklinde Orman Kanunu'nun 16. maddesinde düzenlenmiştir. Maden arama ve işletme için verilen ruhsat verme yetkisi belediyelerden alınmıştır, bu yetki il Özel İdareleri'ne ve valilere verilmiştir. Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) ve yönetmeliklerde meydana gelen değişiklikler de orman sahalarının maden işletme faaliyetlerine açılması kolaylaştırılmıştır (Cangı, 2014a).

2000-2010 yılları arasındaki dönemde AB mevzuatı, madencilğin çevresel etkisini Maden Atığı Yönergesi ve Su Çerçeve Yönergesi kapsamında ele almıştır. 2006/12/EC Sayılı Atık Çerçeve Yönergesi'nin kabul edilmesinde 2000'li yıllara yakın maden atıklarının depolandığı atık barajlarında meydana gelen kazaların yarattığı çevresel zararlar etkili olmuştur (Çetiner, Ünver ve Hindistan, 2006: 1). Bu yönerge maden faaliyeti sonucunda ortaya çıkan atıkların önlenmesi için "yeniden kullanım, geri dönüşüm ve geri kazanım, yakma düzenli depolama gibi yöntemler ile atığın bertaraf edilmesi tesis etmiştir." (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, 2012a: 12). Maden faaliyeti sonucu ortaya çıkacak olan kirlilikte çevresel riskleri kısıtlayıcı önlemler alınmıştır. Atık sularda da ayrıca siyanür miktarını kısıtlayıcı önlemler alınmıştır (Dünya Doğayı Koruma Vakfı, 2011). Atık yönetimiyle ilgili politikaların çok parçalı ve etkisiz olduğundan hareketle daha kapsamlı bir atık politikasının ortaya konması amacıyla 2008/98/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Yönergesi kabul edilmiştir (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, 2012b: 30).

AB, 5 Mayıs 2010 tarihinden itibaren 2011 yılına kadar maden faaliyetlerinde siyanür kullanımını yasaklamıştır. Maden faaliyetinde siyanürün yasaklanma nedenleri şu şekilde sıralanabilir: Su yönergesi kapsamında altın madenciliğinde

kullanılan siyanür, Annex VIII listesindeki başlıca kirletici kimyasallar arasında yer almıştır. Siyanürün halk sağlığı ve çevresel riskleri sebebiyle geri döndürülemez oluşu, yasaklanmasına neden olmuştur. Ayrıca 1980 yıllarından itibaren 30'dan fazla yerde büyük ölçülerde siyanür ile ilgili kaza meydana gelmiştir. Maden Atığı Yönergesi gereklerinin ülkeler tarafından tam anlamıyla yerine getirilmemesi de yasaklanma nedenleri arasındadır (Dünya Doğayı Koruma Vakfı, 2011).

3.3. Yasama ve Yürütme Çatışması

Çevre davaları söz konusu olduğunda öne çıkan ihlal alanlarından biri madencilik gibi endüstriyel faaliyet alanları olmuştur. Kamu yararı, çevre hakkı ve yaşam hakkı kavramları çevre davalarının hukuki dayanak noktalarını oluşturmuştur. Kamu yararı ile gerçekleştirilen hukuki kararların nasıl yorumlandığı göz önüne alındığında çevre mücadelesinde hangi paradigmanın ne derece etkili olduğu gözler önüne serilmektedir. Bazı mahkeme kararlarında “uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükler ve sorumluluklar vurgulanırken, kimi zaman farklı yorumlar sebebiyle çevre hakkı ihlallerinin göz ardı edilmesine sebep olan kamu yararı kavramı daha geniş bir çerçevede” yorumlanmıştır (Uluslararası Şeffaflık Derneği, 2015).

3.3.1. Siyanür Madenciliğinde Dava Konusu İlk İşlem

Dava konusu ilk işlem Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Eurogold firmasına Ovacık'ta siyanür liçi yöntemiyle altın madeni işletmesine izin veren idari işleminin iptaline karşı 652 maden karşıtı çevreci ve köylünün İzmir İdare Mahkemesi'nde açtıkları davalar olmuştur. Danıştay 6. Dairesi, 1996 tarihli 1996/5477 Esas ve 1997/2312 Karar sayılı mahkeme kararı ile İzmir İdare Mahkemesi'nin Çevre ve Orman Bakanlığı'nın maden faaliyetine izin veren idari işlem kararını bozmuştur (Danıştay 6. Daire, 1997). Karar bir temyiz mercii olan Danıştay'ın kararından geçerek kesinleşmiştir.

Danıştay kararı alırken 2709 sayılı T.C Anayasası'nın 17. ve 56. maddesini, 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun ise 1. maddesini dayanak olarak kullanmıştır.

“Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.” (Anayasa, 1982: Madde 17)

“Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak, insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi arttırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlıklı kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler...” (Anayasa, 1982: Madde 56)

“...kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır...” (Çevre Kanunu, 1983: Madde 1)

Anayasa’da ve kanunda yer alan bu maddeler genel ve soyuttur. EHÇ’ye göre bu maddelerin genel ve soyut olması güvenilir olmadığı anlamına gelmektedir. Çevre hakkı, sosyal problemlerin çözümüne yönelik, ihtiyaç odaklı somut ve gerçek bir temele dayanmamaktadır. Soyut ve genel bu hak tanımlamalarının realitede gerçekleşme olanakları yoktur (Aktaş, 2011: 216). Bu soyut çerçevede çevre kirliliği konusunun karmaşıklığı da göz önüne alındığında ödevlerini yerine getirmeyen vatandaşların tek tek tespit edilmesi bile olanak dahilinde değildir. Devletin çevre ile ilgili idari işlemlerinin denetlenmesi de ancak belirli bir çevre ve hukuk bilinci oluşmuş kişiler tarafından yapılabilecektir.

ÇED raporu incelenmiş ve Danıştay idari işlemin kamu yararına aykırı olduğuna karar verilmiştir. Mahkeme kararı, siyanürlü maden işletmeciliğinin hem çevre hem de insan sağlığı açısından risk oluşturduğu, risklerin gerçekleşmesi durumunda insan yaşamını etkileyeceği düşüncesinden hareketle gerekçelendirilmiştir:

1997/2312 Karar sayılı Danıştay Kararı’na göre: “(...) ÇED ve bilirkişi raporlarında da öngörülen olası risk faktörleriyle çalışan ve bu riskin gerçekleşmesi halinde doğrudan veya çevrenin

bozulması ile dolaylı olarak insan yaşamını etkileyeceği kesin olan siyanür liç yöntemi ile altın madeni işletilmesine izin verilmesi yolundaki işlemde kamu yararına uygunluk bulunmamaktadır.
(...)”

Danıştay’ın bu kararı çevre hukukunun temel ilkelerinden olan ihtiyat ilkesinin bir uygulansıdır. İhtiyat ilkesinin varlığı bilimsel belirsizliğin bir ifadesidir. Çevreyi tehdit eden siyanür liç maden yönteminin zararlarının saptanması önemli olsa da çevresel zararların ortaya çıkma ihtimali öngörülemediğinden ihtiyat ilkesi gereği hareket edilmiş, risk gerçekleşmeden kaynağında önlenmeye çalışılmıştır. Danıştay’ın bu kararı alınan birçok kararda emsal bir karar olarak görülmüştür (Cangı, 2014b).

Kamu yararı kavramının çerçevesi görecelidir. İdarenin iş ve eylemlerinden doğan uyumsuzlukların yargısal denetimde temel ölçüt olarak kullanılan kamu yararı kavramı çeşitli Danıştay kararlarında farklı anlamlara gelecek şekilde yorumlanmıştır (Gül, 2014: 536). Danıştay kamu yararını bu davada “ekolojik denge” olarak yorumlamıştır (Özdek, 1993: 167). EHÇ’de hukukta problem çözmeye yarayan sihirli kavramlardan bahsetmiştik, çevre hukukunda sihirli kavramımız kamu yararıdır. Bu kamu yararı kavramıyla yapılan hukuksal haklılaştırmalar zorunlu olarak döngüseldir.

3.3.2. İdarenin Yetki Karmaşası

Çevre ve Orman Bakanlığı’nın Eurogold firmasına Ovacık’ta siyanür liç yöntemiyle altın madeni işletmesine izin veren işlemin iptal edilmiş ve iptal kararı da temyiz ve karar düzeltme aşamalarından geçerek kesinleşmiştir. Çevre ve Orman Bakanlığı’nın, yetkisini hangi sınırlar içinde kullanması gerektiği konusunda bir karışıklık ortaya çıkmıştır.

T.C. Anayasasının 138. maddesinin son fıkrası “(...) Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir surette değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini engellenemez.” ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun (1982) 28.

maddesinin 1. fıkrası “(...) gecikmeksizin işlem tesis etmeye veya eylemde bulunmaya mecburdur. Bu süre hiçbir şekilde kararın idareye tebliğinden bağlayarak 30 günü geçemez.” gereğince işlem tesis etmeye zorunludur. Ancak bakanlık hangi işlemleri yapması gerektiği konusunda tereddüte düşmüştür. Bu tereddütler iptal kararının uygulanmasına yönelik olup şu şekilde sıralanmıştır;

- 1) “Siyanür liçi yöntemi ile altın madeni işletilmesinde kamu yararı bulunmamaktadır.” ifadesi yeni altın madeni işletmecileri söz konusu olduğunda alınan karar çerçevesinde kabul edilip edilmeyeceği,
- 2) Aynı yöntemle işletilen tesislerin faaliyetlerinin durdurulup, durdurulamayacağı,
- 3) Maden işletmeciliği dışında siyanür liçi yöntemiyle çalışan diğer işletmelerin “siyanür liçi yönteminin insan ve çevre sağlığını olumsuz etkileyeceği” kararından hareketle durdurulup durdurulamayacağı,
- 4) Mahkeme kararında belirtilen olası risklerin ortadan kaldırılıp, kaldırılmadığını denetleyip denetleyemeyecekleri, denetleme yapılması durumunda risklerin ortadan kaldırıldığına tespit edilmesi durumunda izin verip verilemeyeceği konusunda olmuştur.

Çevre Bakanlığı idari işleminin iptali karşısında hukuksal emrin tam olarak anlaşılmadığı gerekçesiyle kendi işlemini savunmuştur. Yani bu davada epistemolojik bir belirsizlik söz konusudur.

Bakanlık, tereddütlerin giderilmesi için Danıştay’dan 2575 sayılı Danıştay Kanunu’nun (1982) Madde 23/e bendi uyarınca görüş istemiştir. Mahkeme, Çevre Bakanlığı üç maddeyle alakalı olarak dava konusu ve benzeri durumlarda içtihatların birleştirilmesi kararları doğrultusunda işlem tesisine zorunlu olduğunu ifade etmiştir (Danıştay Kanunu, 1982: Madde 40). Danıştay, Danıştay’ın içtihatların birleştirilmesi kararları dışında idarenin olayların özgün koşullarını dikkate alması gerekliliği konusunda açıklık getirmiştir. Dördüncü maddesiyle de alakalı olarak idarenin görüş bildirmesinin olanak dahilinde olmadığına karar vermiştir.

3.3.3. Başbakanlık Emrine Karşı Açılan Dava

Başbakanlık Müsteşarlığı'nın 5 Nisan 2000 gün ve tarihli bildirisini "(...) Bergama Çamköy Ovacık Mevkii'nde bulunan altın madeni işletmesi ile ilgili olarak TÜBİTAK'ın düzenlediği rapora göre mahkeme kararında belirtilen risk faktörlerinin ortadan kalktığı, İçişleri, Sağlık, Bayındırlık, Enerji Tabii Kaynaklar, Orman ve Çevre bakanlıklarından konuyu yeniden değerlendirmek suretiyle işlem tekemmül ettirmeleri" şeklindedir (Horus, 2009: 81).

Kesinleşmiş iptal kararına rağmen Başbakanlığın mahkeme kararını uygulamamıştır. Başbakanlık Müsteşarlığı'nca 5 Nisan 2000 gün ve B.02.O.MÜS.0.13.00.00-263 No.lu emre göre siyanür içi altın madeni işletmesi ile ilgili mahkeme kararında belirtilen risk faktörleri TÜBİTAK'ın düzenlediği rapora göre ortadan kalkmıştır. Bu da ilgili Bakanlıkların maden işletmesini yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu emir üzerine Sağlık Bakanlığı, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 22.12.2000 gün ve 18847 Sayılı yazıları ile Gayri Sıhhi Müesseseler (GSM) Yönetmeliği'nin 11. maddesi gereğince maden işletmesine 16 Nisan 2001 tarihinde başlayan 1 yıllık bir deneme süresi verilmiştir. Şirket, Sağlık Bakanlığı'ndan 3 Mayıs 2002 tarihinde altın madenlerinin bulunduğu alanlarda bir sağlık güvenlik bölgesi oluşturma izni almıştır. Bu sağlık güvenlik bölgesi oluşturma izni İdare Mahkemesi tarafından 19 Ocak 2005 tarihinde iptal edilmiştir. Orman Bakanlığı 21 Haziran 2000 tarihinde orman alanının tahsisi iznini 1 yıl uzatmıştır. Orman Genel Müdürlüğü tarafından verilen işletme ruhsatı İdare Mahkemesi tarafından 29 Aralık 2004'te iptal edilmiştir. Çevre Bakanlığı ise sessizliğini korumuştur (Cangı, 2002; Cangı, 2004). Bu Bakanlar Kurulu Kararı'nın iptali için İzmir Barosu tarafından İzmir 3. İdare Mahkemesi'nde dava açılmış ve mahkeme yürütmeyi durdurma kararı vermiştir (İzmir 3. İdare Mahkemesi, 2002). Alınan mahkeme kararından sonra İzmir Barosu yürütmenin durdurulması için Sağlık Bakanlığı ve İzmir Valiliği'ne 27 Şubat 2002'de başvurmuştur.

Davalı taraf yürütmeyi durdurma kararına itiraz etmiştir. İzmir Bölge İdare Mahkemesi ise bu itirazı reddetmiştir. Bu mahkeme kararı ile birlikte yürütmenin

durdurulmasına itiraz için başvuru yolları tükenmiş ve karar kesinleşmiştir (İzmir Bölge İdare Mahkemesi, 2002).

Bergama mücadelesi avukatlarından Arif Cangı, mahkeme kararına uygun olarak davranması gereken Sağlık Bakanı Osman Durmuş'un önce bir kanalda yaptığı açıklamada ve ardından gazetelerde çıkan haberlerle birlikte Bakanlar Kurulu'nun mahkeme kararlarına karşın, maden işletmesinin faaliyetlerini sürdürme konusunda 29 Mart 2002 tarih ve P.2002/4 sayılı Prensip Kararı aldığına değinmiştir. Yani yürütmenin durdurulmasına ilişkin mahkeme kararını uygulama isteksizliğini sözlü ve yazılı olarak ifade etmiştir. Bu prensip kararının iptali için İzmir Barosu tarafından 9 Nisan 2002'de yürütmenin durdurulması için dava açılmıştır. Bu dava dışında İzmir Barosu tarafından Bakanlar Kurulu üyelerinin yargı kararını uygulamayı engelleyen bir prensip kararı çıkarması dolayısıyla Anayasayı ihlal etmekten suç duyurusunda bulunulmuştur (Cangı, 2002). İzmir Barosu tarafından yapılan iptal başvurularını Danıştay 6. Ve 8. Daireleri 23 Haziran 2004 tarihinde reddetmiştir. Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu, 7 im 2004 tarihinde bu kararı bozmuş ve davaya esaslan inceleme için Danıştay 8. Dairesine göndermiştir. Danıştay 8. Dairesi, 22 Mart 2006 tarihinde çevreye ilişkin yasal düzenlemeler ve çevresel etki incelemesini uyarınca konuyla ilgili yeni düzenleme yapma yetkisinin Bakanlar Kurulu'na değil, Çevre ve Orman Bakanlığı'nda olduğunu belirterek Bakanlar Kurulu'nun kararını iptal etti.

3.3.4. Kamu Görevlilerinin Mahkeme Kararlarını Yerine Getirme Sorumluluğu

1997 yılında İzmir İdare Mahkemesi tarafından verilip kesinleşen "siyanür liçi yöntemiyle altın aranmasına izin verilmesinde kamu yararı bulunmadığından işlemin iptaline ilişkin kararın" tebliğ edildiği günden itibaren 30 gün içinde gereğini yerine getirmeyen ilgili Bakanlıklara ve dönemin yöneticilerine (Başbakan Mesut Yılmaz, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhuriyet Erşümer, Sağlık Bakanı Halil İbrahim Özsoy, Bayındırlık ve İskan Bakanı Yaşar Topçu, İzmir Valisi Erol Çakır) Mehmet Emin Kural ve 68 arkadaşı vekili Avukat Senih Özyay tarafından dava açılmıştır. Dava yargı kararlarının uygulanmaması sonucu uğranılan zararın ödetilmesine ilişkindir. Ankara

Asliye 5. Hukuk Mahkemesi, “yargı kararının yerine getirildiğini benimseyerek” istemi reddetmiştir (Ankara Asliye 5. Hukuk Mahkemesi, 1999). Karar davacılar tarafından temyiz edilmiştir. Temyiz mercii olan Yargıtay 4. Dairesi;

“(…) yargı kararı gereğinin yerine getirilmemesi biçiminde gerçekleşen davalıların haksız eylemi sonucunda davacıların kişilik haklarının zarar gördüğü benimsenmelidir. Yerel mahkemece, İmren Aykut dışındaki davalıların sorumluluğu yönünde hüküm kurulması gerekirken, dosyadaki olgulara yanlış anlam verilerek istemin tümünden reddedilmiş olması usul ve yasaya uygun düşmediğinden” bozma kararı almıştır (Yargıtay 4. Hukuk Dairesi, 2001).

Kamu görevlilerinin mahkeme kararlarını yerine getirmemesi, hukukun uygulanması kadar uygulanmayışının politik olduğunun göstergesidir.

3.3.5. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başvuruları

AİHM’e 1998 yılında üç ayrı başvuru olmuştur. Taşkın ve diğer 10 kişi tarafından yapılan başvuruda dayanak olarak 1997 yılında verilen mahkeme kararının uygulanmamasını göstermiştir. Siyanür liç yönteminin ekolojik dengeye zarar verdiğinden/vereceğinden mahkeme kararının yerine getirilmemesi, Bergama köylülerinin hak arama özgürlüğünün ve mahkeme kararının infaz edilmemesi nedeniyle mülkiyet hakkının ihlali anlamını taşımaktadır (Cangi, 2002).

AİHM’ne yapılan başvurunun ardından 3 Haziran 2004 yılında duruşma gerçekleşmiş ve 10 Kasım 2004’te karar açıklanmıştır. Özet olarak, Bergama’da AİHM Türkiye’nin aleyhinde karar vermiştir. Adil yargılanma hakkının, özel ve aile yaşamına saygı hakkının (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Madde 6/1; Madde 8) ihlal edildiğine ve her başvurucu için 3.000 Euro manevi tazminat ödenmesine karar verilmiştir (Taşkın ve diğerleri, no: 46177/99, AİHM 2004). AİHM tarafından verilen kararlarda maden işletmesinin faaliyetlerini durdurmamıştır. Maden yetkilileri, verilen kararın siyanür liç ile altın ayrıştırılmasını yasaklanmadığı şeklinde bir

açıklamada bulunmuştur. Şirket, madenin açılması için 3 defa 11 bakanlıktan 711 izin aldıklarını ifade etmişlerdir (Cengiz, 2004).

AİHM'ne Öçkan ve diğer 314 kişi tarafından yapılan ikinci başvuru kararı 28 Mart 2006'da açıklanmıştır. Dava konusu Taşkın ve diğerlerinin başvurusu ile aynı içeriktedir. Bu dava sonucunda da Türkiye'nin AİHS'nin 6. Maddesini ve 8. Maddesini ihlal ettiğine karar verilmiştir. AİHM, her başvurucu için 3.000 Euro ve başvuranların masraf ve harcamaları için ortaklaşa 850 Euro ödenmesine karar vermiştir (Öçkan ve Diğerleri, no: 46771/97, AİHM 2006). Türkiye'nin toplamda 950 bin Euro ödemesi karara bağlandı. Koza Altın Şirketi yetkileri AİHM kararından sonra verilen bu kararın Normandy Madencilik A.Ş. döneminde verilen Taşkın ve diğerleri kararının devamı niteliğinde olduğunu, şirketin satın alınmasının ardından tüm eksikliklerin giderildiği ve GSM'den işyeri açma ruhsatı aldığını ifade etmiştir (Hürriyet, 2006).

Üçüncü başvuru AİHM'ne Lemke tarafından yapılmıştır. AİHM kararı 5 Haziran 2007'de açıklanmıştır. Bu dava da Türkiye aleyhine sonuçlanmıştır. AİHM, başvuran için 3.000 bir Euro ve masraf ve harcamalar için 850 Euro ödenmesini karara bağlamıştır (Lemke, no: 17381/02, AİHM 2007).

3.3.6. Yeni Yasal Düzenlemeler ve Yönetmelikler

Siyasi iktidar, sermayenin serbest dolaşımını sağlamak adına yasal düzenlemeleri ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Bergama mücadelesinde elde edilen hukuki kazançları ve direniş gösteren köylüleri bir tehdit olarak gören uluslararası şirketler Türkiye'deki çevre koruma yasalarının ekonomik kalkınma önünde bir tehdit oluşturduğu algısını yaymaya çalışmıştır. Sermaye şirketlerinin de baskısıyla "5177 sayılı Maden Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun" 5 Haziran 2004'te yürürlüğe girmiştir. Yasa değişikliğine gidilmesinin tek nedeni madencilik önündeki engelleri ortadan kaldırmak olmuştur. Yasa değişikliğiyle beraber Bakanlar Kurulu da Madencilik Faaliyetleri İzin Yönetmeliği için harekete geçmiştir. Yapılan yasa değişikliklerin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne,

yönetmeliğin iptali için de Danıştay'da davalar açılmıştır. Anayasa Mahkemesi davanın açılmasından yaklaşık beş yıl sonra Maden Yasası'nın 7. Maddesinin 1. fıkrasını (resmigazete.gov.tr, 11.06.2009) ve Çevre Yasası'nın 10. Maddesinin 3. fıkrasını (maden, petrol ve jeotermal kaynakları arama faaliyetlerini ÇED kapsamı dışına çıkartılması) Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları 1 yıl sonra yürürlüğe girmiştir. Danıştay ise Anayasa'ya aykırı olduğu saptanan yasayı dayanak almış olan yönetmeliğin yürütmesini durdurmuştur.

Yasalarla, çıkarılan KHK ve yönetmeliklerle yapılan değişiklikler Bergama mücadelesini etkilemiştir. Mahkeme kararlarına rağmen Bergama Ovacık altın madeni işletmesi faaliyetlerine devam etmiştir. Maden faaliyetleri sonucu bugün altın rezervleri neredeyse tükenmiştir ve maden şirketi Bergama çevresinde yeni rezerv arayışına girmiştir. Maden 22 sene süren mücadelede 2 Nisan 2002 tarihinde 1 günlüğüne mühürlenmiş ve 19 Ağustos 2004 tarihinde ise 10 ay kadar kapatılmıştır (İnce, 2014). Ancak politik olarak örgütlenemeyen Bergama köylülerinin çevre mücadelesi siyasal çıkar sahiplerince izlenen politikalar karşısında çözümlenmemiştir.

2010 yılında anayasa değişikliği referandumu sonrasında Adalet ve Kalkınma Partisi yargının yeniden yapılandırılması kapsamında çevre koruma adına çevrecilerin ve yerel halkın dava açma, eylemlere katılma gibi haklarına kısıtlama getirmiştir (Yılmaz Turgut, 2017: 57). Hukuksal süreçler maden karşıtı Bergama köylülerinin lehine sonuçlandığı halde bitmek bilmeyen bir sürece dönüşmüştür. Alınan mahkeme kararlarının uygulanmaması siyasal bir karar olarak tezahür etmiş ve hukuk siyaset karşısında kan kaybetmiştir.

Son olarak 10 Temmuz 2018 günü Resmi Gazete'de yayımlanan 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Ekonomik İşler Olağanüstü Hal Komisyonu adlı bir kurul 4/6/1985 tarihli ve 3213 Sayılı Maden Kanunu'nun 7'nci Maddesi'ne eklenmiştir. Bu kurul;

“Cumhurbaşkanınca görevlendirilecek Bakanın başkanlığında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, diğer yatırımcı kurum ya da kuruluşun bağlı olduğu bakan/bakanlar ve yatırım kararına onay veren kurumun ilgili olduğu bakan olmak üzere asgari üç kişiden oluşur. Ancak, yatırımcı kuruluşun Cumhurbaşkanınca görevlendirilmiş olan Bakanlığa veya Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına bağlı, ilgili veya ilişkili bir kurum ve katılımcı sayısının üçün altında olması halinde, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Kurula katılır. Kurul, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı veya ilgili taraf bakanlardan herhangi birinin daveti üzerine toplanır ve kararlarını üye tamsayısının salt çoğunluğuyla alır. **Kurul tarafından alınan karar, kamu yararı kararı yerine** geçer. Kurulun sekretaryası, Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülür.” (Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018: Madde 523/ç)

Kurul tarafından alınan kararın kamu yararı sayılmasından 8 gün sonrasında Resmi Gazete’de 616 maden sahası ihaleye açılmıştır. Günümüzde sadece Kaz Dağları ve çevresinde 900’e yakın maden arama/işletme ruhsatı verilmiştir (Özgür, 2019).

SONUÇ

İnsan faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkan çevre sorunları, yaşamın tüm alanlarını etkilemektedir. Çevre sorunlarının çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olması bu sorunların çözümü konusunda ekonomik, sosyal ve politik unsurların önünde bulundurulduğu bütünsel bir biçimde ele alınmasını gerektirmiştir. Çevre sorunlarının çözülmesi ve çevrenin korunması çevre hukuku ve politikaları ile sağlanmaya çalışılmıştır. Çevre koruma ve geliştirmeye yönelik bu yasalar ve politikalar felsefi bir arka planda, insanlar, devletler ya da belli çıkar grupları tarafından şekillendirilmiştir. Bergama siyanür mücadelesi örneğinde yargı kararlarının emsal olarak görülmesi de bu duruma örnektir. Ancak alınan yargısal kararların uygulanmaması çevre hukukunun çevresel adaleti sağlama ve toplumsal faydaya hizmet etme işlevini yerine getirmediğinin göstergesidir. EHÇ, mevcut hukukun toplumsal sorunların çözümü konusunda yetersiz olduğu eleştirisinde bulunmuştur. Buradan hareketle çevre hukukunun da uygulama alanı bulamaması nedeniyle çevre sorunları çözüme yegâne unsur olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yargısal kararlar çoğu zaman ekolojik ilkeler ışığında alınıyor olsa da bu kararlar çevre adaletini sağlama konusunda yetersiz kalmaktadır. Çevre hukukunun gerekli yaptırım gücüne sahip olması siyasal iktidar ve çıkar sahiplerinin bu yaptırımlara uymasına bağlıdır. Ancak yargısal kararlara uyulmaması başta olmak üzere yasal düzenlemelerde yapılan değişiklikler göz önüne alındığında siyasal iktidarların sermaye odaklı bir tavır sergiledikleri ekonomik büyüme ve kalkınma anlayışından vazgeçemedikleri gözlenmektedir.

Günümüzde toplumun yaşayış biçimini, devletlerin ve sermaye sahiplerinin gücünü hangi sınırlar içinde kullanması gerektiğini belirleyen yasalar, ekolojik ilkeler ışığında

yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu değerlendirme süreci, yasaların yeniden farklı bir anlayışla yapılmasını, var olan yasalardaki eksikliklerin görülmesini ya da işlevini yitirmiş, adaleti sağlamaktan yoksun yasaların terkedilmesini kapsamaktadır. Çevre konusunun kapsam alanının genişliği, karmaşıklığı göz önüne alındığında sadece mevcut politik ve yargısal düzenlemelerle çevre sorunlarına çözüm bulma olasılığının bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bergama siyanür mücadelesi örneğinden hareketle ve EHÇ yaklaşımı temelinde Türkiye’de çevre hukukunun belirsiz, sermaye taraftarı ve politik olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye’de çevre hukukunun ve çevre politikalarının uygulamasında karşılaşılan aksaklıklar toplumsal sorunların çözümünü geciktirmiştir. Bergama mücadelesiyle ilgili sosyolojik alanda yapılan araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda yargı, toplumsal bir uzlaşma alanı olması gerekirken toplumsal çatışmayı körüklemiş ve işlevini yitirmiştir.

Bu çalışmada EHÇ’den hareketle hukuki belirsizliğin belirtilerinin çevre hukuku ve politikalarında aranması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çevre hukuku ve çevre politikasının belirsizliği kendi içsel yapısından kaynaklanmaktadır. Çevre sorunlarının geri döndürülemez bir safhaya ulaştığında fark edilmesinden dolayı kısa vadede çevrede ne gibi sorunlara yol açacağı bilinmemektedir. Bu öngörülemesizlikten kaynaklanan bir belirsizlik söz konusudur. Mekanik dünya yaklaşımı doğrultusunda kısa vadede ekonomik gelişmenin sağlanması adına bazı riskler alınması gerektiği düşünülmektedir. Ekolojik dünya yaklaşımına göre ise, ekonomik gelişme adına alınan bu riskler uzun vadede geri dönülemez çevresel felaketlere yol açabileceği için çevre sorunu ortaya çıkmadan kaynağında önleyici tedbirler alınmalıdır. Bu açıdan önleyicilik ve ihtiyat ilkesi gereği alınan yargı kararları çevresel riski kaynağında çözmeye yöneliktir.

Bergama mücadelesi örneğinden hareketle yargısal kararlar incelendiğinde bu kararların ekolojik dünya algısı çerçevesinde alındıkları görülmektedir. Yargıçlar, çevre hakkını yaşam hakkı bağlamında değerlendirmiş ve çevre politikalarının

düzenlendiği temel ilkelerden olan ihtiyatlılık ilkesi ve önleyicilik ilkesi gereği hareket etmiştir. Mahkemenin siyanür liçi yöntemi ile maden aranması faaliyetinde kamu yararı bulunmadığına dair verdiği karar ekolojik düşünceyle kararlar alındığının bir göstergesidir.

Çevre hukukunda belirsizliğe yol açan bir başka durum ise, Bergama Ovacık altın madenine karşı alınan kararlardan bazılarının oy çokluğuyla alınmış olmasıdır. Yargıçların alınan bu kararları birbirinden farklı gerekçelendirmiş olması ortada bir belirsizlik olduğunun göstergesidir. EHÇ teorisyenlerinden Tushnet'in de savunduğu üzere mahkemelerde oy çokluğuyla alınan kararlar hukukta belirsizliğe yol açmaktadır. Bu durumdan ise, Bergama örneğinde olduğu gibi maden sahipleri ya da çıkar grupları kendi lehine istifade etmektedir.

Çevresel riskler konusunda sermaye sahiplerinin hazırladığı ve hazırlattığı raporlar, siyasal iktidarlar ve birlik odaları tarafından hazırlatılan raporların tümü bilimsellik tezi ile öne sürülmüş ve kendinden önce çıkan raporlar eksik, taraflı ve çarpıtılmış olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Çevre Bakanlığı'nın yargı kararlarının gerektirdiği şeyi tam olarak anlamadığı yönündeki savunması ise, epistemolojik belirsizliğe bir örnektir.

Bergama mücadelesinin hukuksal sürecinde kimi zaman yaşam hakkı çerçevesinde doğrudan birinci kuşak haklar temelinde kararlar alınmış, kimi zaman da çevre hakkı çerçevesinde yani dayanışma hakları temelinde kararlar alınmıştır. Bu ise, bize çevrenin tahrip edilmesiyle ortaya çıkan sorunların çözümünde hangi ilkeler temelinde hareket edileceğine ilişkin bir belirsizlik olduğunu göstermektedir.

Çevre hukukunun politik bir olgu olarak görülmesinin altında siyasi iktidarın yargı kararlarını yok sayması ve sermaye sahiplerinin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi yatmaktadır. Sermaye sahipleri, ekonominin politika üzerindeki etkisini kullanarak mahkeme kararlarına rağmen siyasi iktidarın da desteğini alarak faaliyetlerini sürdürebilmiştir.

Maden ve orman yasalarının siyasiler tarafından sermaye sahiplerinin çıkarına olacak şekilde değiştirilmesi ve maden faaliyetlerinin bu şekilde güvence altına alınması ise çevre hukukunun politikliğinin göstergesidir.

Yargısal kararların gerekliliklerinin yerine getirilmemesi hukuk devletinin varlığının sorgulanmasına yol açmış, toplumsal ve politik çatışmayı beslemiştir. Sermayeden yana tavır alan devlet toplumsal çatışmayı polisiye tedbirlerle ve bazı köylüler hakkında yasadışı eylemlere katılma, devletin bütünlüğüne karşı örgütlenme iddialarıyla soruşturma açarak önlemeye çalışmıştır. Siyasi iktidarın hukuku bir koz olarak kullanması hukukun politikliğinin ayrı bir göstergesidir (Akman, 2012: 1280). Çevre hukuku, Bergama siyanür mücadelesi örneğinde de görüldüğü üzere doğrudan veya dolaylı olarak sermaye sahiplerinin baskısıyla araçsallaştırılmıştır.

İktidar sahiplerince sermaye odaklı yapılan yasal düzenlemeler, sokağı siyaset mekânı olarak kullanan ve hukuksal mücadeleyi sürdürenler için aldatıcı, baskıcı ve örgütsüzleştirici olmuştur (Gordon, 1984: 93). Yapılan yasal düzenlemelerle yabancı sermayenin işi kolaylaştırılırken, siyanürlü maden karşıtlarının örgütlenmesi kısıtlanmıştır. Yapılan yasal düzenlemeler madenciliğin ve çevre konusunun politikleşmesiyle sonuçlanmıştır.

Çevre hukukunun diğer hukuk dallarında da olduğu gibi yaptırım gücünü elinde bulundurmasına rağmen bu gücü yaşama geçirememesiyle bu ayırt edici özelliği ortadan kalkmıştır. EHÇ kuramcılarının da savunduğu üzere mevcut hukuk sistemi çıkar çevrelerine ve sermaye sahiplerine kurallara uymama gibi bir imkân tanımaktadır. Mevcut hukuk sistemine göre yargı kararlarını belirli bir zamanda yerine getirme zorunluluğu vardır. Ayrıca yargı kararlarına aykırı hareket edilemeyeceği hukuki ya da anayasal teminat altına alınmıştır. Siyasi iktidarın ve çıkar sahiplerinin yargısal kararları uygulamaması kural ihlali olarak görülüyor olsa da mevcut sistem bu durumun denetlenmesini ve engellenmesini sağlayacak mekanizmalara sahip değildir. Bergama siyanür mücadelesi örneği özelinde hukukun uygulanmaması politiktir. Çevre hukukunun tarafsızlığını politikliğinden ayrı

düşünmemek gerekir. EHÇ'ye göre hukukun amacı egemen çıkar sahiplerinin kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebileceği toplumsal düzeni yani liberal, hukuksal, siyasal ve ekonomik düzeni sağlamaktır (Akbaş, 2015: 82). Bergama siyanür mücadelesinde çevre hukukunun uygulanmaması ve ardından yasal düzenlemelere ilişkin politik girişimler böylesi bir toplumsal düzeni kurmaya yönelik adımlardır. Bu bağlamda altın piyasasının devamlılığını sağlamak için de sermaye sahiplerine yasal düzenlemeler ve tavizlerle ayrıcalıklı haklar tanınmıştır.

Bergama siyanür mücadelesindeki toplumsal çelişki ve çatışma ortamı çevre hukukunun kavramlarında da yer almaktadır. Altın piyasasının özerkliği ile kamusal varlık arasında her yerde geçerli bir çelişki vardır. Liberalizm bu çelişkinin ortadan kaldırılması mümkün olmasa bile rasyonel bir orta yolda uzlaşabileceğini öne sürmektedir. Politikacıların Maden Yasası'nda yaptıkları yasal düzenlemelerle madenin faaliyete geçmesi için gerekli olan değişiklikler gerçekleştirilmiş, liberal hukuk düzeni açısından ortak değerler asgari düzeyde korunmuş ve piyasa özerkliği sağlanmıştır. Altın piyasasının yararına olan bu değişiklikler ekolojik denge değil ekonomik fayda gözetilerek yapılmıştır. Piyasanın özerkliğini korumak için yapılan bu düzenlemeler ortak değerlerin korunması öne sürülerek ekonomik düzenin devamlılığını sağlamak adına yapılmıştır. Bunun bir sonucu olarak mevcut çevre hukukunun varlığı, oluşumu ve etkililiği tartışılır hale gelmiştir. Bu durumda EHÇ'nin şu sorusunu hatırlatmak yerinde olacaktır: "Birtakım değerler, nesnel oldukları için mi hukuk düzeni haline gelmişlerdir, yoksa hukuk düzeni tarafından içerilmekle mi nesnelleştirilmişlerdir?" (Akbaş, 2015: 85).

Politikacılar ve karar alıcılar mevcut çelişkiyi ortadan kaldırmamış, aksine bu çelişkilerin yeniden üretimini sağlamıştır. Karar alıcıların toplumsal yaşamı düzenleme ve piyasa özerkliğini korumaya yönelik hukuksal haklar ve yetkiler hazırlamaları maden faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Bu girişimler aynı zamanda toplumsal değişimin önünü kapatmaya ve bunu hukukla meşrulaştırmaya yönelik olmuştur (Hutchinson ve Monahan, 1984: 209).

Liberal toplum egemenlik ve hiyerarşi ile kendini var etmektedir. Çevre politikasını belli çıkar gruplarının şekillendirmesi, çevre hukukuna yüklenecek anlamları ve hatta kavramları da değiştirmektedir. Örneğin kamu yararı denildiğinde ekolojik denge yerine ekonomi açısından ulusal çıkarların öne sürülmesi buna bir örnek olarak verilebilir. EHÇ'ye göre yargısal düzenlemelerle gerçekleştirilen bu değişiklikler verilen örnekteki gibi bazı değerlerin nasıl tercih edildiğinin göstergesidir (Hutchinson ve Monahan, 1984: 211). Hukuksal gerçeklik, kavramlara atfedilen bu değerlerden bağımsız değildir. Sermaye odakları ile politikacıların belirlediği bu toplumsal hukuk düzeninin ifadesi "hukuki tarafsızlık" olmamalıdır. Dönemin yöneticilerinin yargısal kararları uygulamaması ve sonrasında yapmış oldukları yasal düzenlemelerle çevre hukukuna yön vermesi dolaylı yoldan da olsa hukukun sermaye taraftarlığının bir göstergesidir. Bergama siyanür mücadelesinin zamanla sönümlenmesi yargısal sürecin uzun ve yıpratıcı olmasıyla da alakalıdır. Açılan ve kazanılan tüm davalara rağmen maden şirketi Bergama'da faaliyetini sürdürmüştür. 2019 yılı itibariyle Bergama Ovacık'ta altın madeninin rezervi tükenmiş, şirket yönünü Kaz Dağları'na çevirmiştir. Günümüzde Kaz Dağları ve Çanakkale'de Atikhisar Su Barajı havzasında maden arama faaliyetleri gerçekleşmektedir. Yeni altın ve gümüş maden sahalarının açılması söz konusudur. Dolayısıyla bu durum somut ve gerçek bir uyuşmazlığın çözülmesi için önemli bir araç olarak görülen hukukun bu işlevi yerine getiremediği ortaya koymuştur.

Bergama siyanür mücadelesinde de görüldüğü üzere çevre korunmasının ve geliştirilmesinin çevre hakkını tek başına sağlayabileceği anlayışı büyük bir yanılgıdır. EHÇ'de de değinildiği üzere toplumsal düzeni sağlayan yegâne unsur hukuk değildir. EHÇ'ye göre yasal düzenlemeler politik tercihleri yansıtmaktadır. Çevre ve hukuk ilişkisinde de aynı durum söz konusudur. Ancak tüm vatandaşların çevre konusunda eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi mümkün olursa çevre ile ilgili yasal düzenlemeler yerini bulacaktır.

Bergama siyanür mücadelesi nihai bir sonuca ulaşmamış olsa da, farklı grupların bir araya getirmesi, Bergama köylülerinin taleplerinin gündeme taşınması ve yargı

kararlarının kazanılması gibi toplumsal hareket için çok önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Uygulama da yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen yargı kararları incelendiğinde, teorik olarak çevre ve çevrenin korunmasına verilen önem ortadır. Çevre konusuna verilen bu teorik önemin uygulamada arttırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında mekanik dünya algısının yerini ekolojik dünya algısına bırakma zorunluluğu görülmektedir. Bu zorunluluk Thoure'un (2008) "bir şeyin maliyeti aslında, ister derhal, ister uzun vadede olsun, hayatta neye mal olduğuyula ölçülür." cümlesi ile açıklanabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, K. (2015). Hukukun Büyübozumu. Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Akdemir, Ö. (2011, 7 Kasım). Alman Vakıfları ve Bergama Gerçeği. <https://www.evrensel.net/haber/17106/alman-vakiflari-ve-bergama-gerceği>
- Akdemir, Ö. (2017, 18 Haziran). Bergama Davalarına Bak Bugünü Gör. <https://www.evrensel.net/haber/323920/bergama-davalarina-bak-bugunu-gor>
- Akdur, R. (2005). AB ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyumunu. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Akel, Y. (2006). Bergama Siyanürle Altın Arama Olayı, Çevre Hukuku Dersi İçin Örnek Olay Sunumu. Kemal Gözler (Ed.), *Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Üçüncü Sınıf Güz Dönemi. Law 315: Çevre Hukuku Dersi Web Sayfası* içinde (Örnek Olay No. 10). <http://www.anayasa.gen.tr/law315-sunumlar.html>
- Akı, E. İ. (2008). *Amerikan Hukuki Realizmi Çerçevesinde Hukuki Belirsizlik*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akın, G. (2006). Küresel Isınma, Nedenleri ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(2): 29-43.
- Akman, S. T. (2012). Hukuk Politika İlişkisi Bağlamında Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(4): 1271-1306.
- Aktaş, S. (2011). Eleştirel Hukuk Çalışmaları. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Anayasa (1982). *T.C. Resmi Gazete* (17863, 7 Kasım 1982).
- Anayasa Mahkemesi (2009). 15 Ocak 2009 tarih ve E.2004/70, K.2009/7 sayılı Karar. *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, 2(46): 559-599.

- Anbarlı, S. (2001). Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1): 317-326.
- Ankara Asliye 5. Hukuk Mahkemesi (1999). 25 Kasım 1999 tarih E.1999/13, K.1999/749 sayılı Karar.
- Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri (t.y.). Asit Yağmurları ve Sebepleri. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/75264/mod_resource/content/0/Asit%20ya%C4%9Fmurlar%C4%B1%20ve%20sebepleri.pdf
- Anstoetter, M. D. & McDonough, M. (2012). Environment Action Program to Address Nanomaterials and Endocrine Disruptors. Kansas City: Shook, Hardy and Bacon LLP.
- Arabacı, A. (t.y.). Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Bergama. https://www.academia.edu/20658145/BERGAMA_D%C4%B0REN%C4%B0%C5%9E%C4%B0
- Atila Demir, S. (2009). Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu ve Pozitivizm Eleştirisi. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1): 59-73.
- Aybay, A. (1997). İnsan, Çevre, Toplum. Ruşen Keleş (Ed.), *Çevre Ve Hukuk* içinde (s. 309-322). Ankara: İmge Kitabevi.
- Aydın, A. H. & Çamur, Ö. (2017). Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13): 21-44.
- Azarkievic, J. S. (2016). Legal Nihilism as an Obstacle to the Rule of Law in Russia. Glasgow: University of Glasgow.
- Bal, D. A. (2009). Çevre İle İlgili Yeni Yaklaşımlar. M. Aydoğdu & K. Gezer (Ed.), *Çevre Bilimi* (4. Baskı) içinde (s. 183-208). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bilgili, M. Y. (2015). *Çevre Felsefesi*. (Yayımlanmamış ders notu). Kamu Yönetimi Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

- Bix, B. (2004). *Jurisprudence: Theory and Context*. Durham: Carolina Academic Press.
- Boyle, J. (1985). *The Politics of Reason: Critical Legal Theory and Local Social Thought*. *University of Pennsylvania Law Review*, 133(4): 686-780.
- Cangi, A. (2002). Bergama, Siyanür, Altın, Mahkeme Kararları, Hukuksal Süreç. <http://www.geocities.ws/siyanurlealtin/yazi/2002/surec.html>
- Cangi, A. (2004, 13 Şubat). Bergama'da Hukuksuzluk Sürüyor. <https://m.bianet.org/bianet/cevre/29719-cangi-bergamada-hukuksuzluk-suruyor>.
- Cangi, A. (2014a, 22 Nisan). Bırakın Baltaları Ormanın Sesini Dinleyin! <https://t24.com.tr/haber/birakin-baltalari-ormanin-sesini-dinleyin,256622>
- Cangi, A. (2014b, 13 Aralık). Bergama Direnişi Çevre Hukukunu Nasıl Değiştirdi? <https://bianet.org/bianet/ekoloji/160776-bergama-direnisi-cevre-hukukunu-nasil-degistirdi>
- Hürriyet (2006, 23 Mart). Koza Altın Şirketi: AİHM Bizimle Bir İlgisi Yok <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/koza-altin-sirketi-aihm-kararinin-bizimle-ilgisi-yok-4161469>
- Carter, N. (2001). *The Politics of Environment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çaşın, M. H. (2013). *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları (2 Cilt)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Cengiz, S. (2004, Kasım). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı Işığında Bergama Davası. http://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/Avrupa__C2802E.pdf
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018). *T.C. Resmi Gazete* (30474, 10 Temmuz 2018).
- Çakanşimşek, D. (2015). İzmir İli, Bergama İlçesi Karayolu Geçiş Güzergahı Nazım İmar Planı Değişikliği. https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/NazimImarPlan/2068_16985.pdf

- Çelik Karaçor, E. E. (2019, 26 Nisan). İnsanın Varoluşu Bakımından Doğa ve Kültür İlişkisi [Öz]. 1. Uluslararası Kapadokya Felsefe ve Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildiri, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Çerçi, E. (2011). Çevre Hukukunun Temel İlkeleri. *Anahtar Dergisi*, 6: 20-23.
- Çetin, H. (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 2(1): 219-237.
- Çetiner, E. G., Ünver, B. & Hindistan, M. A. (2006). Maden Atıkları İle İlgili Mevzuat: Avrupa Birliği ve Türkiye. *Scientific Mining Journal*, 45(1): 23-34.
- Çevre Kanunu (1983). *T.C. Resmi Gazete* (18132, 11 Ağustos 1983).
- Çokadar, H., Türkoğlu, A. & Gezer, K. (2009). Çevre Sorunları. M. Aydoğdu & K. Gezer (Ed.), *Çevre Bilimi* (4. Baskı) içinde (s. 85-96). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Danıştay 6. Daire (1997). 13 Mayıs 1997 tarih ve E.1996/5477, K.1997/2312 sayılı Karar.
- Danıştay Kanunu (1982). *T.C. Resmi Gazete* (17580, 20 Ocak 1982).
- Deane, H. A. (2008). Öğrenci Radikalizmi Üzerine Düşünceler. Liz Amado (Çev.). *Cogito - Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 14: 81-85.
- Demir, Ö. (2015). İktisat Metodolojisi (3.Baskı). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Deutsche Welle (2019). 2050'de Dünya Nüfusu 9,7 Milyar Olacak. <https://www.dw.com/tr/2050de-d%C3%BCnya-n%C3%BCfusu-97-milyar-olacak/a-49245966>
- Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2018, 16 im). Fasil 27 – Çevre. https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html
- Duru, B. (1995). *Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye'de Gönüllü Çevre Kuruluşları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Duvarger, M. (1967). *Sociologie Politique*. Paris: Presses Universitaires de France.

- Duvarger, M. (1975). Siyaset Sosyolojisi. Ş. Tekeli (Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Dünya Doğayı Koruma Vakfı (2011, 5 Temmuz). Madencilikte Siyanür Kullanımı. <http://www.wwf.org.tr/?1229>
- Ertan, B. (2004). Çevre ve Hukuk. M. C. Marin & U. Yıldırım (Ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* içinde (s. 369-384). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ertürk, H. (2011). Çevre Politikası. Bursa: in Yayınevi.
- Evrım Ağacı (2015, 20 Haziran). Holosen Kitlesele Yok Oluşu: 6. Büyük Kitlesele Yok Oluşun İçerisindeyiz! <https://evrimagaci.org/holosen-kitlesele-yok-olusu-6-buyuk-kitlesele-yok-olusun-icerisindeyiz-3715>
- Foster, J. B. (1999). Komünist Manifesto ve Çevre, oloji-Politik. M. Duran (Çev.). Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Gordon, R. W. (1984). *Critical Legal Histories. Stanford Law Review*, 68(1-2): 57-125.
- Gordon, R. W. (2006). Bazı Eleştirel Hukuk Teorilerinin Eleştirisi. Serkan Gölbaşı (Çev.). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 64(2): 387-410.
- Görmez, K. (2003). Çevre Sorunları ve Türkiye (3. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Görmez, K. (2018). Çevre Sorunları (4. Baskı). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gül, İ. (2014). Danıştay Kararlarında "Kamu Yararı" Kavramı. *Ankara Barosu Dergisi*, 2014(2): 535-550.
- Güriz, A. (2005). Hukuk Başlangıcı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürler, S. (2004). Çağdaş Hukuki Formalizm ve Ernest Weinrib'in Yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 66(2): 91-127.
- Gürler, S. (2009). Ernest Weinrib'te Özel Hukuk Felsefesi ve Hukuki Formalizm. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1-2): 117-167.
- Gürseler, G. (1999). Türkiye'de Çevre Hukuku. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3: 811-830.

- Güzel, A. (t.y.). Sürdürülebilir Kalkınma'da Yerel Yönetimlerin Mali Sorumlulukları. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ekonomi Bölümü. <http://www.inovasyon.org/pdf/csk.EK-10.pdf>
- Hablemitoğlu, N. (2008). Alman Vakıfları - Bergama Dosyası. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Hacımuratlar, Z. (2008). Hukuk-Politika-Adalet İlişkisi Açısından Yassıada Yargılamalarına Kısa Bir Bakış. *Ankara Barosu Dergisi*, 66(3): 82-90.
- Hacıoğlu Deniz, M. (2011). Sanayileşme Perspektifinde Kentleşme ve Çevre İlişkisi. *Coğrafya Dergisi*, 0(19): 95-105.
- Halatçı, Ü. (2006). Hukuk, Politika ve Adalet İlişkisinin Yassıada Davası Örneğinde İncelenmesi. *Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arşivi Dergisi*, 15: 112-124.
- Hasnas, J. (1995). Back to the Future: From Critical Legal Studies Forward to Legal Realism, Or How Not to Miss the Point of the Indeterminacy Argument. *Duke Law Journal*, 45(1): 84-132.
- Health and Environment Alliance (2017). Deaths Attributable to Pollution in Rates, Numbers and Percentages. http://env-health.org/IMG/pdf/lancet_cevre_kirligi_ulkeler_verisi.pdf
- Horkheimer, M. (2005). Akıl Tutulması. Ü. Oskay (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Horuş, M. (2009). 20. Yılında Bergama Davası. *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, 436: 80-83.
- Hutchinson, A. C. & Monahan, P. J. (1984): Law Politics and the Critical Legal Scholars: The Unfolding Drama of American Legal Thought. *Stanford Law Review, Critical Legal Studies Symposium (Jan., 1984)*, 36(1/2): 199-245.
- Hutchinson, A. C. (1989). Introduction. A. C. Hutchinson (Ed.), *Critical Legal Studies* içinde (s. 1-11). New Jersey: Alan Rowman & Littlefield Publishers.
- İdari Yargılama Usulü Kanunu (1982). *T.C. Resmi Gazete* (17580, 20 Ocak 1982)
- İllich, İ. (1990). Tüketim Köleliği. M. Karaşahan (Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.

- İmga, O. (2006). Küreselleşen Çevresel Krize Hâkim Paradigma Dışı Bir Bakış Olarak Derin Ekolojik Yaklaşım. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4): 84-97.
- İnce, E. (2014, 13 Aralık). Bergama Altın Maden Direnişi: Toprağın Bekçileri. <https://bianet.org/bianet/siyaset/160766-bergama-altin-madeni-direnisi-topragin-bekcileri>
- İnsan Hakları Derneği (2019). Antalya’da Hakim “Hayvanlar Aleminin En Önemli Bölümünü Oluşturan Böcekler Ne Olacak” dedi, ÇED Raporunu İptal Etti. <http://www.ihd-antalya.org/antalyada-hakim-hayvanlar-aleminin-en-onemli-bolumunu-olusturan-bocekler-ne-olacak-dedi-ced-raporunu-iptal-etti>
- İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi (2004). Bergama Köylülerinin Mücadelesi ve Türkiye’de Kadın Hareketi. Av. Noyan Özkan ve Zelal Ayman ile söyleşi. N. Kaçar, P. Aşan, A. Erkurtlu & Y. Aksakoğlu (Ed.), *Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferans Yazıları No.1*. <https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/ozkan.pdf>
- İzmir 1. İdare Mahkemesi (1996). 2 Temmuz 1996 tarih ve E.1994/643, K.1996/538 sayılı Karar.
- İzmir 3. İdare Mahkemesi (2002). 10 Ocak 2002 tarih ve E.2001/401 T.03.04.2002 sayılı Karar.
- İzmir Bölge İdare Mahkemesi (2002). 20 Mart 2002 tarih ve 2002/285 sayılı itiraz.
- Jeoloji Mühendisleri Odası (2005, 21 Temmuz). Bergama Gerçeği ve Siyanürlü Altın Madenciligi. https://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=30
- Jorgensen, S. (2001). Hukuk ve Toplum. Ü. Yükselbaba & N. Beysan (Çev.). İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Kadish, S. H. (1987). Excusing Crime. *California Law Review*, 75(1): 257-289.
- Kairys, D. (1984). Law and Politics. *The George Washington Law Review*, 52: 243-262.

- Kalafat, H. (2011, 12 Mayıs). Türkiye'nin Siyanür Tehlike Haritası. <https://m.bianet.org/bianet/cevre/129955-turkiye-nin-siyanur-tehlike-haritasi>
- Kalyoncu (2005). *Türkiye'de Sivil İtaatsizlik Eylemlerinin Haberleştirilmesi: Bergama Örnek Olayı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karahanogulları, O. (2017). Marksizm ve Hukuk. İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Keleş, R. & Hamamcı, C. (1998). Çevrebilim (3. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (1997). Çevre ve Siyaset. Ruşen Keleş (Ed.), *İnsan, Çevre, Toplum* (2. Baskı) içinde (s. 236-286). Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R., Hamamcı, C. & Çoban, A. (Ed.) (2012). Çevre Politikası (7. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi
- Kennedy (1976). Form and Substance in Private Law Adjudication. *Harvard Law Review*, 89: 1685-1778.
- Koloş, U. (2012). Hukuka Bakışta Başka Bir Boyut: Hukuk Fetişizmi. H. Ökçesiz & G. Uygur (Ed.). *Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji 5. Sempozyumu. Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arkivi Dergisi* (24): 119-136.
- Koza Altın İşletmeleri A.Ş. (2013). Sermaye Piyasası Kurulu'nun Tebliğine İstinaden Hazırlanmış Yönetim Kurulu Faaliyet Raporu <http://kozaaltin.com.tr/upl/2013%20-%2012M%20T%C3%BCrk%C3%A7e.pdf>
- Kökalan Çımrın, F. & Candan, E. (2014). Siyanürlü Altın Madenciliği ve Toplumsal Değişme: Bergama Örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Derneği*, 17(1): 2-41.
- Kökalan Çımrın, F. (2015). Bergama Köylü Hareketinin Dünü ve Bugünü. *Electronic Social Sciences Journal*, 14(53): 310-317.
- Kress, K. (1989). Legal Indeterminacy. *California Law Review*, 77: 283-337.
- Kuhn, S. T. (2000). Bilimsel Devrimlerin Yapısı. N. Kuyaş (Çev.). İstanbul: Alan Yayınevi.

- Kuzu, B. (1997). Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Küçük A. (2004, Yaz). Hukuk Devleti, Demokrasi ve Temel Hak ve Hürriyetlerin Güvencelenmesi. <http://www.liberal.org.tr/sayfa/hukuk-devleti-demokrasi-ve-temel-hak-ve-hurriyetlerin-guvencelenmesi-adnan-kucuk,223.php>
- Küçükkaya, A. (2008). *Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Manisa.
- Lemke. (2007, 5 Haziran). AİHM Kararı Başvuru no: 17381/02. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Genel Müdürlüğü (Çev.). <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-123672>
- Maden Kanunu (1985). *T.C. Resmi Gazete* (18785, 15 Haziran 1985).
- Maden Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (2004). *T.C. Resmi Gazete* (25483, 5 Haziran 2004).
- Maden Mühendisleri Odası (1997). Eurogold Madencilik A.Ş. Türkiye’de İlk Maden Üretimini Gerçekleştirecek. *Madencilik Bülteni*, (5): 22-27.
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (2016). Türkiye ve Dünyada Altın. <https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden-serisi/Altin.pdf>
- Mermer A. (2016). *Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Bergama Mücadelesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Aydın.
- Metalurji ve Malzeme Mühendisleri Odası (2007). Siyanür, Altın, İnsan ve Çevre. *Hurdacı, Metalurji ve Malzeme Mühendisliği Öğrenci Dergisi*, (1): 10-14. https://www.metalurji.org.tr/hurdaci/sayi_1/hurdaci1_1014.pdf

- Metalurji ve Malzeme Mühendisleri Odası (2009, 30 Temmuz). Koza Altın İşletmeleri'nin Ayrıcalığına Son Verilmelidir! <https://www.metalurji.org.tr/index.php/basin-aciklamalari/186-koza-altin-isletmeleri-nin-ayricaligina-son-verilmelidir>
- Metalurji ve Malzeme Mühendisleri Odası (2010, 22 Ocak). Koza Altın İşletmeleri'nin Davası Bir Kez Daha Reddeldi. <https://www.metalurji.org.tr/index.php/davalar-alt?start=10>
- Mızrak, D. & Temiz, Ö. (2005). Hukuk ve Politika. Ankara Barosu Dergisi, 67(2): 77-97.
- Minda (1995). Postmodern Legal Movements. New York: New York University Press.
- Mudder, T. İ. & Botz, M. M. (2008). Siyanür ve Toplum. Kritik Bir İnceleme. A. Akçıl (Çev.). *Mining Magazine*, 47(3): 27-42.
- Naess, A. (1995). The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspect. George Sessions (Ed.), *Deep Ecology for the 21st Century* içinde (s. 64-85). Boston: Shambhala.
- Neuman, W. L. (2003). Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches (5. Baskı). Boston: Allyn and Bacon.
- Normandy Madencilik A.Ş. (2003). Önyargılar ve Ovacık Altın Madeni Gerçeği. <http://kozaaltin.com.tr/upl/ovacikgercegitammetin.pdf>
- Okurer, C. (1969). Gerçek Politika. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Orman Kanunu (1956). *T.C. Resmi Gazete* (9402, 31 Ağustos 1956).
- Oygür, V. (1995). Türkiye'de Altın Potansiyeli. Yurt Madenciliğini Geliştirme Vakfı Türkiye'de Altın Madenciliği Sempozyumu.
- Öçkan ve Diğerleri. (2006, 28 Mart). AİHM Kararı Başvuru no: 46771/69. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Genel Müdürlüğü (Çev.). <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-124141>

- Ökmen, M. & Parlak, B. (2001). Türkiye’de Kentsel Çevre Politikalarının Kalkınma Planlarındaki Yeri ve Geleceği Üzerine Projeksiyonlar. Türk Sosyal Bilimler Derneği 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 21-23 Kasım 2001, Ankara.
- Ökmen, M. (2004). Politika ve Çevre. M. C. Marin & U. Yıldırım (Ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* içinde (s. 327-368). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Önder, T. (2003). Ekoloji, Toplum ve Siyaset. Ankara: Odak Yayını.
- Öz, E. (1989). Dünyada ve Türkiye’de Ekoloji Hareketinin Gelişimi: Çevre Koruma Derneklerinden Siyasi Partilere. *Türkiye Günlüğü*, 3: 33-34.
- Özdek, Y. (1993). İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Özdemir, Z. & Özekicioğlu, H. (2006). Kentleşme ve Çevre Sorunları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1): 17-30.
- Özen, H. (2009). Bergama Mücadelesi: Doğuşu, Gelişimi ve Sonuçları. https://www.researchgate.net/publication/279444753_Bergama_mucadelesi_dogusu_gelisimi_ve_sonuc_lari
- Özer, A. (2001). Derin Ekoloji. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 10(4): 61-79.
- Özgür B. (2019, 6 Ağustos). Kaz Dağları’nın Ardındaki Hırsızlık İttifakı. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/08/06/kaz-daglarinin-ardindaki-hirsizlik-ittifaki>
- Özkök, G. (2002). Hukuki Belirsizlik Problemi Üzerine. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(2): 1-18.
- Öztürk, Ö. (2017). Çevrecilik Söylemleri ve Türkiye’deki Çevre Hareketlerinin Seyri. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(2): 441-456.
- Pazarcı, H. (1983). Çevre Sorunlarının Uluslararası Boyutları ve Uluslararası Hukuk. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Pazarcı, H. (1989). Uluslararası Hukuk Dersleri. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Peller, G. (1988). The Classical Theory of Law. *Cornell Law Review*, 73: 300-309.
- Perry, M. J. (1996). Normative Indeterminacy and the Problem of Judicial Role. *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 19(2): 375-390.
- Pirim, C. Z. (2012). Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 32(2): 147-182.
- Price, D. A. (1989). Taking Rights Cynically: A Review of Critical Legal Studies. *The Cambridge Law Journal*, 48(2): 271-285.
- Sancar, M. (2008). "Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı": Devlet Akli Kıskaçında Hukuk Devleti (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sancar, T. Y. (2006). Alenen Tahkir ve Tezyif Suçları. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Sarıkaya, H. Z. (2004). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları. *Su Kirlenmesi Kontrolü Dergisi*, 14(1): 1-10.
- Schlegel, J. H. (1984). Notes Toward an Intimate, Opinionated, and Affectionate History of the Conference on Critical Legal Studies. *Stanford Law Review, Critical Legal Studies Symposium (Jan., 1984)*, 36(1/2): 391-411.
- Simonnet, D. (1990). Çevrecilik. M. S. Çakıroğlu (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Singer, J. W. (1984). The Player and The Cards: Nihilism and Legal Theory. *Yale Law Journal*, 94(1): 1-70.
- Slater, P. (1998). Frankfurt Okulu. Kökeni ve Önemi: Marksist Bir Yaklaşım. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Solum, L. B. (1997). Indeterminacy and Equity. S. M. Griffin & R. C. L. Mofat (Ed.), *Radical Critiques of the Law* içinde (s. 44-46). Lawrence: University Press of Kansas.

- Solum, L. B. (2002). Indeterminacy. D. Patterson (Ed.), *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory* içinde (s. 488-502). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Spretnak, C. (1994). The Spiritual Dimension of Green Politics. C. Merchant (Ed.), *Ecology: Key Concepts in Critical Theory* içinde (s. 299-308). New Jersey: Humanities Press.
- Şahin, B. (t.y.). Modern Dönemde Bilimsel Dönüşüm: Kopernik, Bacon, Descartes ve Newton. B. Şahin (Ed.), *Türkiye Bilimler Akademisi Ulusal Açık Ders Malzemeleri, Siyasal Düşünceler Tarihi II* içinde. <http://www.acikders.org.tr/mod/resource/view.php?id=1751>
- Şahin, Y. (2004): Çevre, Yoksulluk ve Adalet. M. C. Marin & U. Yıldırım (Ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* içinde (s. 431-441). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Taşkın ve Diğerleri. (2004, 10 Kasım). AİHM Kararı Başvuru no: 46117/99. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Genel Müdürlüğü (Çev.). [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"languageisocode":\["TUR"\],"appno":\["46117/99"\],"documentcollectionid2":\["CHAMBER"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
- Taşkın, S. (1997). Bergama'da Siyanürlü Altın Olayı. Bergama: Bergama Belediyesi.
- Taşkın, S. (1998). Siyanürcü Ahtapot. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Thoreau, H. D. (2014). Walden – Ormanda Yaşam. Aykut Örküp (Çev). İstanbul: Zeplin Kitap.
- Tunaya, T. Z. (1982). Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku. İstanbul: Araştırma, Eğitim, in Yayınları.
- Turgut, N. (1995). Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1-4): 607-654.
- Turgut, N. (1996). Çevre Hukukunda Çevreci Örgütlere Tanınan Olanaklar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45(1): 103-130.

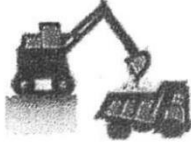
- Tushnet, M. (1972). Lumber and The Legal Process. *Wisconsin Law Review*, 1972(1): 114-132.
- Tushnet, M. (1984). An Essay on Rights. *Texas Law Review*, 62(8): 1363-1403.
- Tushnet, M. (1986): Critical Legal Studies: An Introduction to its Origins and Underpinnings. *Journal of Legal Education*, 36(4): 505-517.
- Türk Dil Kurumu (2005). Türkçe Sözlük (10. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TMMOB (2012, 18 Haziran). JMO'dan Çölleşmeyle Mücadele Günü Açıklaması. <https://www.tmmob.org.tr/icerik/jmodan-collesmeyle-mucadele-gunu-aciklamasi>
- Türk Tabipler Birliği (t.y.). TÜBİTAK Raporu Neden Bilimsel Değildir? <http://www.ttb.org.tr/eweb/bergama/4.html>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2002, 9 Nisan). Karaman Milletvekili Zeki Ünal'ın Bergama'daki Altın İşletmesine İlişkin Sorusu ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Zeki Çakan'ın Cevabı (7/6637). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 21, Cilt: 91: 578-581.*
- Türkiye Çevre Vakfı (1989). Ortak Geleceğimiz: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu. Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (2012a). Atık Yönetimi Hakkında AB Müktesebat Rehberi. https://www.mess.org.tr/media/filer_public/6b/58/6b583c70-1daa-4bc5-96b5-9c988df39db1/mess_atik_yonetimi_ab_mevzuat_rehberi.pdf
- Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (2012b). Çevre Hakkında AB Müktesebat Rehberi. https://www.mess.org.tr/media/filer_public/f0/4c/f04c24b0-c91c-4b2d-a658-35d5ed1d6abc/mess_-cevre-ocak-2012.pdf
- Uluğ, S. E. (1997). Çevre Kirlenmesinin Boyutları. İnsan, Çevre ve Toplum (2. Baskı) içinde (s. 39-49). Ankara: İmge Kitabevi.

- Uluslararası Şeffaflık Derneği (2015, 18 Mayıs). Çevre Davaları: Mevzuat, Kurum ve Kavram İlişkileri. <https://www.seffaflik.org/cevre-davolari-mevzuat-kurum-ve-kavram-iliskileri/>
- Unger, R. M. (1983). The Critical Legal Studies Movement. *Harvard Law Review*, 96(3): 561-675.
- Uysal, A. (2017). Sokakta Siyaset - Türkiye'de Protesto Eylemleri, Protestocular ve Polis. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzun, E. (2004): Amerikan Hukuki Realizmi. A. H. Atalay (Ed.), *Çağdaş Hukuk Felsefesine Giriş* içinde (s. 61-73). İstanbul: Teknik Yayıncılık.
- Ünder, H. (1996). Çevre Felsefesi. Ankara: Doruk Yayını.
- Üste, R. B. (2015). Doğanın Siyaset Paradigması: Yeşil Siyaset. *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, 7(2): 38-54.
- Wassermann, R. (1972). Der politische Richter. München: Serie Piper.
- Yargıtay 4. Hukuk Dairesi (2001). 25 Eylül 2001 tarih ve E.2001/3884, K.2001/8478 sayılı Karar.
- Yıldırım, C. (1991). Bilim Felsefesi (3. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz Turgut, N. (2017). Çevre Politikası ve Hukuku (3. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yüce, A. E. & Önal, G. (Ed.) (1998). *Altın Madenciliği ve Çevre*. İstanbul: Beril Ofset.
- Yüksel, M. (2004). Modernite, Postmodernite ve Hukuk. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Zabunoğlu, Y. K. (1973). Kamu Hukukuna Giriş. Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları.

EKLER

Ek 1. Ovacık Tesisi Akım Şeması (Maden Mühendisleri Odası, 1997: 26)

OVACIK TESİSİ AKIM ŞEMASI

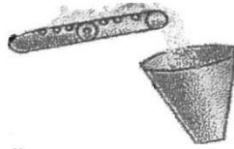
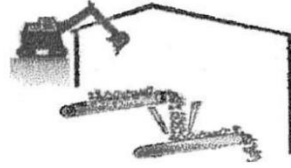

Madenin Çıkarılması

Altın cevheri açık ocak ve yer altından çıkarılarak kamyonlarla işlenmek üzere tesise taşınacaktır.

Kırma - Eleme

Tesiste ilk olarak cevher kırılarak belli bir tane boyutuna indirilecektir.

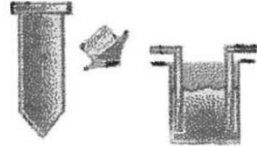

Taşıma

Kırılmış cevher konveyörle öğütülmek üzere değirmenlere taşınacaktır.

Öğütme

Kırılmış cevher değirmenlerde sulu olarak öğütülerek sıvı hale getirilecektir.

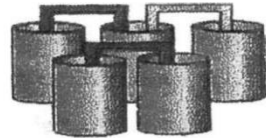

Liç ve Absorbsiyon

Öğütülmüş cevher çamur halde tanklarda siyanür ile kanştırılarak altın ve gümüş çözündürülecek, çözülmüş bu metaller karbon üzerine absorbe olarak çamurdan ayrılacaktır.

Sıyırma ve Elektroliz

Toz halinde altın ve gümüş finnda eritilip külçe halde dökülecek.

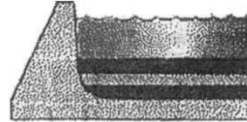

Kimyasal Arıtma

Altın ve gümüş içermeyen çamur atık ise kimyasal olarak antılarak zararsız hale getirilecek.

Atık Havuzu

Antılmış atık çamur geçirimsiz ve depreme dayanıklı atık havuzunda depolanacak.

**Ek 2. 1975-2008 Yılları Arasındaki Çevre Bağlantılı Madencilik Kazalarının Kronolojisi
(Mudder ve Botz, 2008: 36-37)**

Yıl	Yer	Neden	Çalışma türü	Açıklama		Siyanür?	
						Var	Yok
1975	USA	Baraj Kazası	Kurşun/Çinko	Yayılma boyutu:	150,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	0		
1976	Yugoslavya	Baraj Kazası	Kurşun/Çinko	Yayılma boyutu:	300,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	0		
1977	USA	Boru Hattı Bozukluğu	Uranyum	Yayılma boyutu:	30,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	0		
1978	Japonya	Baraj Kazası	Altın	Yayılma boyutu:	80,000m ³	Bilgi yok	
				İnsan ölümleri:	1		
1978	Zimbabve	Baraj Kazası	Altın	Yayılma boyutu:	30,000t	Bilgi yok	
				İnsan ölümleri:	1		
1980	USA	Baraj Kazası	Bakır	Yayılma boyutu:	2,000,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	0		
1982	Filipinler	Baraj Kazası	Bakır	Yayılma boyutu:	27,000,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	0		
1985	USA	Baraj Kazası	Altın	Yayılma boyutu:	25,000m ³	Bilgi yok	
				İnsan ölümleri:	0		
1985	Şili	Baraj Kazası	Bakır	Yayılma boyutu:	500,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	0		
1985	Şili	Baraj Kazası	Bakır	Yayılma boyutu:	280,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	0		
1985	USA	Baraj Kazası	Kum & Çakıl	Yayılma boyutu:	11,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	0		
1985	İtalya	Boru Hattı Bozukluğu	Florit	Yayılma boyutu:	200,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	268		
1986	Brezilya	Baraj Kazası	Demir	Yayılma boyutu:	100,000t		✓
				İnsan ölümleri:	7		
1988	USA	Boru Hattı Bozukluğu	Kömür	Yayılma boyutu:	250,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	0		
1988	Çin	Baraj Kazası	Molibden	Yayılma boyutu:	700,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	20		
1991	USA	Baraj Kazası	Altın	Yayılma boyutu:	39,000m ³	✓	
				İnsan ölümleri:	0		
1992	Filipinler	Baraj Kazası	Bakır	Yayılma boyutu:	80,000,000t		✓
				İnsan ölümleri:	0		
1994	Güney Afrika	Baraj Kazası	Altın	Yayılma boyutu:	600,000m ³		✓
				İnsan ölümleri:	17		
1995	Guyana	Baraj Kazası	Altın	Yayılma boyutu:	4,000,000m ³	✓	
				İnsan ölümleri:	0		

Yıl	Yer	Neden	Çalışma türü	Açıklama		Siyanür?	
				Yayılma boyutu:	İnsan ölümleri:	Var	Yok
1995	Avustralya	Baraj Kazası	Altın	40,000m ³	0	✓	
1995	Avustralya	Baraj Kazası	Altın	5,000m ³	0	✓	
1995	Filipinler	Baraj Kazası	Altın	50,000m ³	12		✓
1996	Filipinler	Boru Hattı Bozukluğu	Bakır	1,500,000t	0		✓
1996	Bolivya	Baraj Kazası	Kurşun/Çinko / Gümüş	400,000t	0		✓
1997	USA	Baraj Kazası	Bakır	230,000m ³	0		✓
1998	Kırgızistan	Nakliye Kazası	Altın	1,800kg sodyum siyanür	0	✓	
1998	USA	Boru Hattı Bozukluğu	Altın	Birkaç ton	0		✓
1998	İspanya	Baraj Kazası	Kurşun/Çinko/ Bakır /Gümüş	5,000,000m ³	0		✓
1998	İspanya	Baraj Kazası	Fosfat	50,000m ³	0		✓
1999	Filipinler	Boru Hattı Bozukluğu	Altın	700,000t	0	✓	
2000	Romanya	Baraj Kazası	Altın	100,000m ³	0	✓	
2000	Romanya	Baraj Kazası	Baz Metaller	22,000m ³	0		✓
2000	Papua Yeni Gine	Nakliye Kazası	Altın	150kg sodyum siyanür	0	✓	
2000	USA	Baraj Kazası	Kömür	950,000m ³	0		✓
2000	İsveç	Baraj Kazası	Bakır	2,500,000m ³	0		✓
2001	Gana	Boru Hattı Bozukluğu	Altın	650m ³	0	✓	
2001	Çin	Nakliye Kazası	Altın	1lt sıvı siyanür	0	✓	
2002	Avustralya	Nakliye Kazası	Altın	400 lt sıvı siyanür	0	✓	
2003	Şili	Baraj Kazası	Bakır	50,000t	0		✓

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Nahide Avşar
Uyruğu: T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi: Alanya, 18 Mayıs 1993
Tel: 0 531 462 66 37
E-posta: nahideavsar@gmail.com
Yazışma Adresi: Topraklık Mahallesi
Turan Güneş Caddesi 45/3
Pamukkale / Denizli

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Kamu Yönetimi (Lisans)	Karadeniz Teknik Üniversitesi	Haziran 2015
Pedagojik Formasyon Eğitimi	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Temmuz 2019
Laborant ve Veteriner Sağlık (Önlisans)	Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi	Ağustos 2019

YABANCI DİL

İngilizce

YAYINLAR

Avşar, N. & Günay, P. (2016). Çoklu Politika Penceresi'nden Ötanazi: Türkiye'ye Bakış. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 1(1-2): 54-66.